

MÜLKİYELİLER BİRLİĞİ

**ÜÇÜNCÜ DÜNYA
DEMOKRASİ VE SOSYALİZM**

SAMİR AMİN

MÜLKİYELİLER BİRLİĞİ VAKFI YAYINLARI: 12

e-kitap dizisi

16

ÜÇÜNCÜ DÜNYA DEMOKRASİ VE SOSYALİZM

SAMİR AMİN

M Ü L K İ Y E L İ L E R B İ R L İ Ğ İ V A K F I Y A Y I N L A R I : 1 2

"Kanımcı bu kutuplaşma aslında, kapitalizmin tarihi sınırını oluşturur, yani kapitalizmin hiçbir şekilde ve hiçbir zaman çözemeyeceği, aşamayacağı bir temel çelişkiyi ifade eder. Dolayısıyla kutuplaşma sorununun çözümü, zorunlu olarak kapitalizmin aşılması sorununu insanlığın gündemine getirmiş durumdadır."

Samir Amin, 1931'de Kahire'de doğdu. Yüksek öğrenimini Paris'te yaptı. 1957'de İktisat doktoru olan Amin, 1957-60 yılları arasında Kahire'de Planlama Örgütü'nde çalıştı. 1960-63 yılları arasında Mali hükümeti nezdinde planlama danışmanlığı yaptı. 1963-70 yılları arasında Dakar ve Paris VIII Üniversitelerinde profesör olarak, 1970-80 yılları arasında ise, Dakar'da Birleşmiş Milletler'e bağlı olarak Afrika Ekonomik Kalkınma ve Planlama Enstitüsü'nün direktörü olarak çalıştı. Samir Amin, 1980'den bu yana da merkezi Dakar'da bulunan Üçüncü Dünya Forumu'nun direktörlüğünü yapmaktadır.

SAMİR AMİN
ÜÇÜNCÜ DÜNYA
DEMOKRASİ VE SOSYALİZM

Çevirenler
Yiğit BENER
Fikret BAŞKAYA

Yayına Hazırlayanlar
Oktay ETİMAN
Fikret BAŞKAYA

4 ARALIK KONFERANSLARI

Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları : 12

Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları
Konur Sokak No: 1 Kızılay-ANKARA

Tel : 417 80 98

Fax : 418 82 98

Ankara - 1992

© Bu kitabın tüm yayın hakları
Mülkiyeliler Birliği Vakfı'na aittir.

Birinci Baskı: Haziran 1992

ISBN 975-7400-00-9

Kapak : Mülkiyeliler Birliği Vakfı
Baskı : Özkan Matbaası Ltd. Şti.
Dizgi : Çolak-Hız Elektronik Dizgi
ve Yayıncılık Ltd. Şti.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....5

I. Konferans

"ÜÇÜNCÜ DÜNYA'DA DEMOKRASİ"..... 9

Sorular ve Yanıtlar.....29

Çeviren : Yiğit BENER

II. Konferans

"DEMOKRASİ VE SOSYALİZM" 37

Sorular ve Yanıtlar.....62

Çeviren : Yiğit BENER

SOSYALİZMİN GELECEĞİ
OTUZ YILLIK SOVYET SİSTEMİ
ELEŞTİRİSİ (1960 - 1990).....71

Samir AMİN

Çeviren : Fikret BAŞKAYA

Sorular ve Yanıtlar..... 105

SUNUŞ

Mülkiyeliler Birliği, Mülkiye'nin kuruluş yıldönümü olan 4 Aralık'ın içinde yer aldığı bir haftalık süreyi, değişik kültürel ve sanatsal etkinliklerle kutlamayı, artık, gelenek haline getirmiştir.

Geçen yılın (1991'in) 4 Aralık kutlamaları çerçevesinde, çağımızın önde gelen sosyal bilimcilerinden ve kuramcılarında Samir AMİN'i ülkemizde konuk ettik. Samir AMİN, birisi İstanbul'da diğer ikisi Ankara'da olmak üzere üç konferans verdi. İstanbul'daki konferansın düzenlenmesinde BİLAR A.Ş.'nin işbirliğinden yararlandık. Ankara'daki konferanslar Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne ait salonda düzenlendi.

Elinizdeki kitapçık, bu üç konferansın metinlerini ve bu konferansların ardından, izleyicilerin sordukları soruları ve konferansçının bu sorulara verdiği yanıtları içermektedir.

Samir AMİN, içinde yaşadığımız çağın en önde gelen sosyal bilimcilerinden ve düşünürlerinden biridir. Samir AMİN'in temsil ettiği düşünce çizgisi ve geliştirdiği kuramsal çözümlerler, son yıllarda meydana gelen hızlı sosyal ve siyasal gelişmeler dolayısıyla ayrı bir önem ve boyut kazanmıştır.

Samir AMİN'in düşünceleri, yeryüzünde asıl ve önceliği olan çelişkinin, Doğu-Batı çelişkisi değil, Kuzey-Güney çelişkisi olduğu görüşü üzerinde temellenmiştir.

Günümüzde, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, bu birliği oluşturan ülkelerin emperyalizmin yörüngesi üzerinde kendi konumlarına uygun düşen yerlere serpilmelerine, yani, Doğu-Batı çelişkisinin ortadan kalkmasına karşın; Kuzey-Güney çelişkisinin, varlığını sürdürdüğüne ve giderek derinleştiğine tanık olmaktadır. Bu gerçek, Samir AMİN'in yıllardır üzerinde durduğu gözlemlere yeni vurgulamalar getiriyor.

Samir AMİN, 1931'de Kahire'de doğdu. Yüksek öğrenimini Paris'te yaptı. 1957'de iktisat doktoru oldu.

1957-60 Yıllarında Kahire'de Planlama Örgütü'nde çalışan Samir AMİN, 1960-63 yıllarında Mali hükümeti nezdinde planlama danışmanlığı yapmıştır.

Samir AMİN, 1963-70 yıllarında Dakar (Senegal) ve Paris VIII (Vincennes) üniversitelerinde profesör olarak öğretim üyeliği yapmıştır.

1970-80 Yılları arasında, Dakar'da Birleşmiş Milletler'e bağlı Afrika Ekonomik Kalkınma ve Planlama Enstitüsü'nün direktörlüğünü yürüten Samir AMİN, 1980'den bu yana üçüncü Dünya Forumu'nun direktörüdür.

Samir AMİN'in halen direktörlüğünü yaptığı üçüncü Dünya Forumu'nun merkezi, Senegal'in başkenti Dakar'dadır. Üçüncü Dünya Forumu, uluslararası nitelikli bağımsız bir örgüttür.

Üçüncü Dünya Forumu'nun, çoğunluğu Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinden 1000 kadar bireysel üyesi

vardır. 1978'de Kurulmuş olan bu örgüt, Üçüncü Dünya'nın sorunlarına ve bunların alternatif çözümlerine ilişkin araştırmalar ve tartışmalı toplantılar düzenlemektedir.

Üçüncü Dünya Forumu, bugüne dek, ingilizce, fransızca, arapça ve ispanyolca gibi değişik dillerde 40 kadar kitap yayınlamıştır. Bu kitaplar, Üçüncü Dünya'nın sorunları konusunda temel nitelikte önemli katkılar oluşturur.

Samir AMİN, fransızca, arapça ve ingilizce dillerinde yazılmış çok sayıda kitabın yazarıdır. Bu kitaplar, ayrıca, başka pek çok dile çevrilmiştir.

Samir AMİN'in kitaplarından başlıcalarını şöyle sıralayabiliriz:

- L'Accumulation à l'échelle mondiale (Dünya ölçeğinde birikim), 1970;
- Le Développement inégal (Eşitsiz gelişim), 1973;
- Classe et nations dans l'histoire et la crise contemporaine (Tarih'te sınıf ve uluslar ve çağımız bunalımı), 1976;
- L'Eurocentrisme (Avrupa merkezlilik), 1988;
- La Déconnexion (Kopma), 1985;
- La Faillite du développement (Kalkınmanın iflası), 1989.

Çok yoğun bir ilgi ile izlenmiş olan, Samir AMİN'in konferansları kadar, konferanslarının metinlerini içeren bu kitabın da gereken ilgiyi göreceğinden eminiz.

Bu kitabı, ülkemizin düşünce ve kültür birikimine kazandırmakla, bize düşen bir görevi daha yerine getirdiğimize inanmaktayız.

Prof. Dr. Alpaslan IŞIKLI
Mülkiyeliler Birliği Genel Başkanı
Mülkiyeliler Birliği Vakfı Başkanı
23 Ocak 1992

I.KONFERANS

ÜÇÜNCÜ DÜNYA VE DEMOKRASİ

SAMİR AMİN

Çeviren : YIĞIT BENER

Herşeyden önce ben de sizlere teşekkür etmek istiyorum. Ve bu vesileyi fırsat bilerek öncelikle beni buraya davet etme nezaketini göstermiş olan ve böylece ülkenizi ve başkentinizi görmeme fırsat veren, Mülkiyeliler Birliği'ne ve Sayın Alpaslan Işıklı'ya da özellikle teşekkür etmek istiyorum. Ankara'da iki konferans vereceğim arka arkaya. İlkinde yeni dünya düzeni ve bunun dünya halklarını karşı karşıya bıraktığı zorlukları irdelleyeceğiz. Özellikle Üçüncü Dünya Ülkelerini ki ben şahsen Türkiye'nin de bu Üçüncü Dünya Ülkelerine dahil olduğu kanaatindeyim. Yarınki konferansımda ise Demokrasi ve Demokrasinin yaşadığımız reel kapitalizm koşulları içindeki güçlüklerini irdelleyeceğiz. Tabii burda da Demokrasi ve Sosyalizm için mücadele sorununu paralel olarak işlenecektir. Önceki gün İstanbul'da da bir konferans verdim. Bunun konusu da Sovyetler Birliği'ndeki gelişmenin ve Sovyet sistemindeki çöküşe ilişkin bir yorum idi. Burada, her ne kadar sizler bu konferansı izleme fırsatına erişemediyseniz de, bu konferansın konusuna yeniden değinmeyeceğim, çünkü bu üç konferans bir kitap haline getirilecek. Dolayısıyla tekrar olmaması için bu konulara girmeyeceğim ama bugün irdelleyeceğimiz konuyla da Sovyetler Birliği'ndeki konuyla da ilgisi var. Ona

da dolaylı olarak değinmiş olacağız. Şimdi konferansıma geçiyorum.

Bu akşamki konferansta kısaca üç noktaya değinmek istiyorum. Bunlardan birincisi reel kapitalizmin kalıcı olan ögeleri, özellikle de dünyanın kutuplaşması ve kapitalizmin yarattığı kutuplaşmalar üzerinde yoğunlaşacak. İkinci nokta içinde bulunduğumuz, daha doğrusu Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle ve belki de Körfez Savaşı ile birlikte içine girmekte olduğumuz dünya kapitalist sisteminin yeni aşamasına ait nitel olarak farklı ögelerini irdelemeye çalışacağım. Üçüncü bölümün konusu ise kapitalizmin çelişkileri ve esas olarak dünyanın kutuplaşması ve çeşitli kapitalist merkezler arasındaki kutuplaşma. Buna Avrupa'nın doğurduğu sorunları da dahil edebiliriz.

Kapitalizmin sürekli olan özelliklerini irdelerken yukarıda da belirttiğim gibi esas olan, kutuplaşmadır. Ancak esas olan derken iki soyutlama düzeyini ayırmamız lazım: biri kapitalist üretim tarzının analizidir, ikincisi ise daha düşük bir soyutlama biçimi olan bugünkü fiili dünya kapitalizminin incelenmesidir. Bunları birbirinden ayırmamız gerekir. Çünkü üretim sisteminin analizine girdiğimizde ki kanımca esas temel olan budur, Marx'ın katkıları bugün hala geçerliliklerini korumaktadır. Ancak bugün içinde yaşadığımız reel kapitalizm bu kapitalist üretim tarzının dünya çapında uygulanması değildir.

Kapitalist üretim tarzının analizine girdiğimizde şu ögeyi görürüz: pazar, ki pazar günümüzde son derece moda bir tabirdir, entegre olmuş üç ögeyi içerir. Birincisi

Üretim pazarı, ikincisi sermaye ve sermaye ile birlikte gelenler (yani teknoloji, tüketim tarzı, tüketim alışkanlıklarının birliği) ve ncs de emek pazarının birliğidir. Sistem olarak gerçekten kökenini incelediğimizde aşağı yukarı belli merkezlerde ulusal devletlerin oluşma sürecinde bu üçgenin kademeli olarak bütünleştiğini görürüz. Zaman zaman devrimlerle, zaman zaman da reformlarla bu üçgenin bütünleşmesi mutlaka gerçekleşmiştir. Bir dünya sistemi olarak kapitalizmi incelediğimizde de bu bütünleşme eğiliminin var olduğunu görüyoruz. Ancak bu söz konusu ögelerin sadece ikisinde bir entegrasyon, bir bütünleşme var. Bu da meta pazarında yani ürünlerin, malların pazarında, diğerisi ise sermaye ve sermaye ile birlikte giden, tüketim ilişkileri, teknoloji, iletişim vs gibi konularda, emek pazarında bir bütünleşme kesinlikle söz konusu değil. (Aslında burada uluslararası göç hareketlerini belirtmek lazım.) Bu marjinal bir olay değildir, ancak önemli olmakla birlikte bu uluslararası göç hareketleri de bir bütünleşmiş, entegre pazar yaratmaya kesinlikle yetmemektedir. Yani meta pazarındaki gibi bir bütünleşmeye gitmemektedir. Nitekim IMF Türkiye'ye geldiğinde, "pazarlarınızı aın" dediğinde sadece ticaret ve sermaye pazarlarını kastediyor ki daha çok da Türkiye'den sermayenin dışarıya gitmesini öngörüyor. Ama emek pazarının iki yönlü olarak açılmasını ve bütünleşmesini kesinlikle düşünmüyorlar. Bu, kamca son derece belirgin bir özelliktir; çünkü emeğin entegrasyonu, pazarı gerçekten kutuplaşmaya götüren ögedir, yani kutuplaşma bir kaza da değildir, çeşitli ülkelerdeki somut özelliklerin bir ürünü de değildir. Elbette bu somut özellikler devletin oluşması sürecinde, kapitalizmin

gelişmesi süresince önemlidir. Ama bir dünya sistemine geçildikten sonra, artık bu özelliğini yitirmiştir. Kutuplaşma tamamıyla bu emek pazarının bütünleşmemesi sorunundan kaynaklanmaktadır. Nitekim, bugünlerde son derece hakim olan kalkınma ideolojisi, bu kutuplaşmanın zaman içerisinde kaldırılabileceğini iddia etmektedir. Ancak bu teori dünya kapitalizminin çok belirgin bir özelliği olan emek pazarının bütünleşmiş olmayışının yarattığı kutuplaşmanın gözardı edilmesine dayanmaktadır.

Bu kutuplaşma ile ilgili bir iki söz söylemekte yarar var. Kanımca bu kutuplaşma esasen, kapitalizmin tarihi sınırını teşkil eder, yani kapitalizmin hiçbir şekilde, hiçbir zaman çözemeyeceği, aşamayacağı bir temel çelişkiyi ifade eder. Tabii bunu bu şekilde belirttiğimiz zaman da, dünya kutuplaşması sorununun artık kapitalizmin aşılması ve yeni bir üretim tarzına geçilmesinin gerekliliğinin de temelini oluşturduğunu söylemiş oluyoruz. Çünkü kutuplaşmanın etkileri her alanda belirleyici bir rol oynamaktadır. Sadece çağdaş değil, modern dünyanın tüm öğeleri üzerinde belirleyici rolü vardır. Sınıf savaşları üzerinde, demokrasi üzerinde, (demokrasiyi de burada zaten tarihi sosyal mücadeleler sürecinin bir ürünü olarak ele alıyorum). Bu sorun nedeniyle hakim olan çoğunluk ideolojisinin iddia ettiğinin tersine dünya çapında kapitalizmle demokrasinin bir arada yürümesi mümkün değildir. Tabii ki şimdiye kadar kapitalizmi aşma denemelerinde pek demokratik olduğu söylenemez ve bunlardan kalkılarak demokrasinin ancak kapitalizmin ürünü olabileceği iddia ediliyor. Ancak bu kesinlikle böyle değildir. Kapitalizmle demokrasi bu ku-

tuplaşma sorunu nedeniyle dünya çapında bir arada gide-
mez.

Kanımca, genel anlamıyla sosyalist düşünce (buna Marxizmle birlikte, Marxsızım öncesi veya Marxizm sonrası düşünce biçimleri de dahil), genellikle bu kutuplaşma sorunu dramatik biçimde küçümsemiş ve yeterince dikkate almamıştır. Hatta sosyalist geçiş toplumlarında, Bolşeviklerin de eski sosyal demokrat düşüncelerden koparak giriştikleri deneyde bunun izlerini görürüz. Hatta kanımca, Sovyetler Birliği'nde daha sonra karşılaşılan bütün sorunlar, yön aramalar ve hatalar zincirinin nedeni de bu kutuplaşma sorununun yeterince dikkate alınmamasıdır. Bu konuda Anti-Marxist bir yaklaşım getiriyor değilim elbette. Ama biz bu teoriyi, Marxist teoriyi, cansız, katı tamamlanmış bir teori olarak görmüyoruz. Marx'ın, Lenin'in veya Mao'nun ölümüyle bu teorinin artık bittiği kanaatinde değiliz. Aksine Marksizm geliştirilmesi gereken bir teoridir. Bu kutuplaşma sorunu, yukarıda da belirttiğim gibi, önce dikkate alınmamıştır ve bundan dolayı hepimiz, biz Üçüncü Dünya sosyalistleri de suçluyuz. Bunun sorumlusu biziz. Yani her zamanki gibi suçu başkalarına atıp, işte Avrupalılar Avrupa merkezli düşündüklerinden dolayı bu meseleyi yeterince dikkate almadılar, kabahat onların diyemeyiz. Bu aslında hepimizin, Üçüncü Dünya'nın ilericilerinin, sosyalistlerinin sorumluluğudur, bizim hatamızdır, çünkü esas olarak bu sorunu yaşayanlar biziz. Günlük hayatımızda, pratiğimizde bunları sürekli olarak yaşıyoruz, ancak bunun boyutlarını yeterince irdeleyip ortaya koymuş da değiliz. Dolayısıyla esas olarak biz sorumluyuz.

Bu kutuplaşma konusunda söyleyebileceğimiz bir diğer öge de şudur: Kapitalist proje, yani kapitalizmin kendisi değil, ama projesi, başka bir deyişle, dünya çapında bir pazar aracılığıyla dünyayı bütünleştirme projesi aslında bal gibi bir ütopyadır. Hep sosyalizm için bir ütopyadır denilir, ama özünde kapitalist projenin kendisi ütopyadır. Zaten kapitalizm de hiç bir zaman tarihte kendi projesine göre işlememiştir. Pazara dayalı dünyanın bütünleşmesi, entegrasyonu, hiçbir zaman sağlanmamıştır. Yakın tarihe baktığımız zaman da, son dönemlerde de bunun böyle olduğunu görürüz. Aslında reel kapitalizmin tarihi sürekli olarak dağılmalar, çözümler, ayrışmalar ve pazar nedeniyle çatışmalar tarihidir. Bir bütünleşmeler tarihi değil. Dünya pazarının, tabii bozuk bir biçimde yani yukarıda belirttiğim gibi, sadece iki ögesinin, meta ve sermaye pazarının bütünleşmesi için 19.yüzyılın ortalarını beklememiz gerekir. Bu da Çin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya pazarına açılışına denk düşer. Yani, aşağı yukarı 1840 civarında başlamaktadır. Aynı şekilde, kıta Afrikası'nın da pazara açılması 19. yüzyıl ortasına rastlamaktadır. Bu dönemde bu pazarın bütünleşmesi İngiliz hegemonyası altında, İngiliz baskısı altında gerçekleşmişti. Ancak taş çatlasa topu topu, yirmi otuz sene, 1850-1880 arasında sürdü. Daha sonra bu kutuplaşmalar nedeniyle çok uzun bir çatışmalar dönemine yani kapitalist merkezler arasındaki çatışmalara giriyoruz. 1880-1945 dönemi, boyunca yaşanan bu çatışmalar öyle sıradan çatışmalar da olmamıştır; nihayetinde İki Dünya Savaşına neden olmuştur. Dolayısıyla otuz yıllık bütünleşmiş bir pazar için altmışbeş yıllık, iki dünya savaşını içeren bir çatışmalar dönemi yaşandığını

görüyoruz. Daha sonra da, hatta buna paralel olarak da 1917-1991 arasında sovyetler Birliği'nin de pazardan kopmuş olduğunu eklersek (ki buna 1949'da Çin'in kopmasını da eklemek gerekir), görüyoruz ki seksen sene boyunca dünya pazarının bütünlüğünün kopmasını yaşamış bulunuyoruz. Dolayısıyla sosyalizm bir ütopyadır diyenlere şunu belirtmemiz lazım aslında; Esas ütopya, kapitalizmin yeni bir dünya düzeni kurması ve pazarla dünyayı bütünlüştürmesidir. Kapitalizm şimdiye kadar bunu hiç başaramadığı gibi, aksine, sürekli bu sistemden kopuş denemeleri olmuştur. Çünkü gerçekten de kutuplaşma, gerek sosyal, gerek ekonomik, gerek kültürel ve başka bir dizi nedenle tahammül edilmez birşeydir. Kimse buna tahammül edemez ve dünyanın yüzde sekseni bu kutuplaşmaya tahammül edemediği için sürekli bundan kopuş, kaçış denemeleri yaşanmıştır.

İlk nokta, reel dünya kapitalizminin kalıcı, temel bir özelliği olan kutuplaşmadır. Ancak kapitalizm, durağan bir sistem de değildir. Kapitalizmde bir dizi değişimler, yeni özellikler de vardır ve bunların belirtilmeleri gerekir. Başka bir deyişle içine girdiğimiz yeni aşamada ortaya çıkan nitel, farklı özellikleri dikkate almak gerek, çünkü bu değişimler yakın gelecekte, hatta orta vadede, kutuplaşmanın gelişimi üzerinde etkili ve belirleyici olacaklardır. Çok bahsedildiği için herkesin malumu olan bu yeni öğeleri şöyle sıralayabiliriz: Dünyanın giderek tek bir köy haline dönüşmesi ve iletişimin bilgilendirme ve çeşitli uzak merkezler arasındaki iletişimin gelişmesi açısından kazanmış olduğu olumlu ve olumsuz yeni boyutlar ve yeni katkılar; çevre so-

runları, ekolojik sorunlar. Biliyorsunuz Gorbaçov bu konuda dünyanın ekolojik sorunlarının bir bütün olduğunu ortaya atarak bayağı sükse yapmıştı. Aslında ekolojik sorunlar insanlığın tarihinin başından beri var. Başından beri bu sorunlarla beraber yaşıyoruz ama burada yeni bir boyut olduğunu, nitel yeni bir boyut olduğunu da belirtmek lazım. Bir diğer boyut da silahlanmayla ilgili boyuttur. Aslında tabii atom bombası 1945'ten beri var, ancak ilk defa dünyada artık bir toplu soykırım, hatta insanlığın tümünün ortadan kaldırılmasına varabilecek bir katliam olanağı teknolojik olarak birikmiş oluyor. Tarihin en vahşi, en barbar imparatorluklarında bile bu kadar toplu kıyımlar yapmaya yarayacak düzeyde teknoloji ve silah yoktu. Ancak tüm bunlar kanımca ikincil önemdedir. Çünkü doğru olmakla birlikte meseleyi tasvir etmekle yetinilmektedir. Esas olarak temel nokta daha farklıdır.

Artık kapitalist ekonomi uluslararası kapitalizmden bir dünya kapitalizmine geçmiştir. Aslında burada kelimeler arasındaki, uluslararasıyla dünya kapitalizmi arasındaki ayrımın belli bir önemi var. Bu değişim yaklaşık yirmi sene önce başladı ama şu an bulunduğumuz dönemde esas özelliklerini ortaya koymaktadır. Önceki dönemdeki gelişmiş kapitalist ekonomiler tarihi olarak kendilerini belli merkezlerde oluşturdu ve gelişmiş kapitalist ülkelerde kendi merkezlerine dayalı olarak oluşuyorlardı. Tabii dışı kapalı değillerdi. Aksine dışarıya açık, hatta saldırgan bir şekilde dışarıya açıldılar. Ancak yine kendi ulusal devletleri sınırında oluşmuşlardı ve kendi merkezleri temelinde gelişmişlerdi. Uluslararası kapitalist ekonomi bu değişik

merkezler arasında her alanda (ekonomik, askeri vb.) bir rekabete, bir yarışmaya dayanmaktaydı. Kendi aralarındaki rekabete hizmet etmek üzere bu ulusal politikaları geliştiriyorlardı. Aynı zamanda bir sosyal düzen oluşturmada, bir sosyal uzlaşma yaratmada da kendi ulusal politikalarını geliştirebiliyorlardı. Zaten gelişmiş kapitalist ülkelerdeki demokrasinin temeli de budur. İtalyan Komünist Partisi'nin ve lideri Berlinguer'in meşhur ettiği bir ifadeyi kullanmak gerekirse, demokrasi bir tarihi uzlaşmanın, bir sosyal uzlaşmanın, ürünüdür. Siyasi ve ekonomik kurallar zinciridir, sosyal demokrat demokrasinin, sosyal demokrat devletin ve burjuva demokrasisinin temelini oluşturan bu sosyal uzlaşma, siyasi ve politik alanda son derece önemli bir özelliğe sahiptir. Dünya kapitalizmine bir geçiş gündeme geldiğinde artık üretim süreçleri parçalanmaya başlamakta, tek bir merkezde, tek bir merkezi devlette gerçekleşmemektedir. Eskiden gerçekten de ulusal diyebileceğimiz sermayeler söz konusuydu. Alman sermayesi vardı, Japon sermayesi vardı vb. Lenin'in emperyalizm incelemesinde belirttiği gibi o zamanlarda da bu sermayeler arasında kesişmeler vardı elbette. Ancak gene de ağırlıklı olarak ulusal özellikler taşıyan bir sermaye söz konusuydu. Artık içine girdiğimiz dönemde bu yönetim süreci ve üretimin örgütlenmesi parçalanmış durumda. Ulusal düzeyde bir tutarlılık ortadan kalkmakta ama kapitalizmin bütünsel tutarlılığı bu kez dünya çapında yeniden kendini dayatmaktadır. Ulusal sermaye ortadan kalkmış artık bir uluslararası sermaye gündeme gelmiştir. Bunun sonucu olarak da bu sürecin dağılmasıyla, ulusal kapitalizmin ve ulusal devletin sosyal mücadeleleri, sınıf mücadelelerini idare et-

mekteki yeterliliği ve etkinliği de ortadan kalkmaktadır. Ulusal devletin bu etkinliğini yitirmesine paralel olarak ise henüz bir süper devlet, bir tüm dünya devleti oluşmuş değil. Bu Avrupa'da yok, hatta trilateral düzeyde, yani Japonya, Amerika ve Avrupa düzeyinde bile henüz böyle bir süper devlet, etkinliğini yitiren ulusal devletlerin yerini alabilecek bir dünya devleti ortaya çıkmış değil. Dolayısıyla artık ortak politik sosyal sistemler, ortak sendikalar, ortak partiler bu merkezlerde bile yok. Sonuç olarak ortaya korkunç bir kaos, korkunç bir başı bozukluk, bir düzensizlik çıkmaktadır. Bu da yeni dönemin son derecede önemli yeni nitel özelliğidir ve reel kapitalizmin ana çelişkisine yeni bir boyut katmaktadır.

Önceki teknolojik devrimler, gerek altyapı açısından, gerek sermaye yatırımı açısından, son derece külfetli miktarlarda para, sermaye çıkartılmasını gerektiriyorlardı. Oysa şimdiki teknolojik devrim "Capital-saving" denilen, yani sermaye tasarrufu sağlayan bir yatırım gerektiriyor ve daha az para harcanmasına yolaçıyor. Bu da sermaye talebiyle üretken yatırım arzı arasında bir dengesizliğe yolaçıyor ki Üçüncü Dünya'nın borçlanması için esas nedenini de burada görebiliriz. Bu öge ise ulusal olmayan sermayenin yeni oluşum sürecini belirleyen bir faktördür.

Dünya kapitalizminin bu önemli ikinci nitel değişimi klasik jargonda uluslararası iş bölümü olarak adlandırılıyor. Hala uluslararası kelimesi kullanılıyor burada, ancak sözünü ettiğimiz sorun merkez-periferi çelişkisi. Aslında merkez-periferi çelişkisi bizler için 19. yy. başından 1950'lere kadar çok iyi bildiğimiz bir sorun. Ama bizim için

merkez- periferi çelişkisinin aldığı şekil 1950'lere kadar son derece somut, gözle görülür bir çelişkiydi. Bunun sebebi merkezlerin gelişmiş sanayi toplumu oluşu, periferideki ülkelerinse henüz sanayileşmemiş, geri toplumlar oluşuydu. Ancak 1950'lerden itibaren artık bu özellik aşılmış, bu yapı değişmiştir. Yeni çelişki, Üçüncü Dünyanın sanayileşmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Türkiye örneğini de burada verecek olursak, örneğin Kemalist dönemde, sanayileşme, bağımsızlığı sağlamanın bir aracı olarak görülmekteydi. Oysa şimdiki dönemde sanayileşme başlı başına bu bağımlılığı sağlayan bir öge olarak karşımıza çıkıyor; tamamıyla teknolojik, mali ve ekonomik bağımlılığı getiren, bunları artıran bir faktör. Dolayısıyla sanayileşme kutuplaşmayı azaltmıyor, değişik bir şekilde yeniden sağlamlaştırıyor. Özellikle de finans, iletişim ve silahlanma konularında bunu gayet açık bir şekilde görebiliriz. Merkezler bu konuda kesinlikle hiçbir Üçüncü Dünya toplumuna, ister diktatörce bir rejime olsun, ister iyi ister kötü bir rejime olsun, hiçbir Üçüncü Dünya toplumuna askeri olarak kendini savunma yeteneğini vermeyeceklerdir. Körfez Savaşı aslında bunun çok önemli bir göstergesidir. Ben bu yeni oluşuma "yeni kompradorlaşma", "neo-kompradorlaşma" adını veriyorum. Biliyorsunuz 1800-1850 dönemlerinde bir kompradorlaşma başlıyor. Örneğin Osmanlı toplumu içinde bu gayet açık bir şekilde 1838 Londra anlaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu kompradorlaşma süreci, bir süre sonra ayaklanmalara, isyanlara yolaçıyor. Bunların en belirgin iki örneği 1917 Rus Devrimi ve 1949 Çin Devrimi'dir. Ben bu iki devrimi de aşağı yukarı denk görüyorum. Başka bir düzeyde Üçüncü Dünya yine ulusal ama sosyal yönleri çok daha

zayıf olan ayaklanma örnekleri yaşadı. Bunlar da Kemalist Devrim ile Nasır Hareketi'dir. Özünde her ikisi de değişik türde kompradorlaşma sürecine karşı ayaklanmalardır. Buradaki amaç aslında sanayileşmiş bir toplum yaratarak bu kutuplaşmayı silmek, kutuplaşmanın etkilerini ortadan kaldırmak idi. Ancak artık kutuplaşma sanayi yönüyle yapılıyor ve daha farklı bir şekilde ortaya çıkıyor. Yeni bir kompradorlaşma sürecinde yaşıyoruz. Tabii artık burada söz konusu olan geçmişe dönmek, sadece ticaretle, tarımla geçinmek değil. Ama yine de bir yeni kompradorlaşma ögesi var. Aslında bu yeni kompradorlaşmanın da dış borçlarla ve Dünya Bankasıyla IMF'nin dayattığı düzenlemelerle ortaya çıkması herhalde bir tesadüf değil. Dış borç Türk toplumu için bu 19. yy'ın ortalarında ilginç çağrışımlar yaratsa gerek. Bunun belli bir anlamı var. Dolayısıyla artık kanımca bu toplumlardaki yeni burjuvaziler de komprador burjuvazilerdir, neo-komprador burjuvazilerdir. Hatta devletin kendisi de Üçüncü Dünyada bir komprador devlet halini almaktadır. Bu da kapitalizmin, içinde yaşadığımız reel dünya kapitalizminin ikinci çok yeni nitel özelliğidir ki, bunlara tabii daha önce ilk bölümde sıraladığım tasvire dayalı özellikleri de katmak mümkündür..

Üçüncü bölümde de yeni dünya düzeninin, daha doğrusu, yeni dünya düzensizliğinin iç çelişkilerini irdeleyelim. Aslında bunları iki alt başlık halinde inceleyebiliriz. Birisi malum kuzey-güney çelişkisi, yani kuzey-güney olarak adlandırılan çelişki. İkincisine de bir kuzey içi çelişki diyebiliriz. Buna ayrıca bir doğu-batı çelişkisini, daha

doğrusu eski doğu-batı çelişkisini ekleyebiliriz ki, kanımca özünde doğu-batı çelişkisi de bir kuzey-güney çelişkisiyle eşdeğer anlamdadır. Ama süreç içinde Batı içi bir çelişkiye de dönüşebilir.

Kuzey-güney diye adlandırılan çelişki (hemen belirteyim, ben bu tabiri sevmiyorum çünkü meselenin özünü biraz karikatürize eden ve basite indirgeyen bir tabirdir) aslında geçmiş kutuplaşma döneminde, yani sanayi devriminden 20.yy'ın ortalarına kadar olan dönemde daha basit bir şekilde ortaya çıkıyordu. O dönemlerde sanayileşmiş periferi ülkesi yok gibi bir şeydi. Dolayısıyla burjuvazi anti-emperyalist bir faktör olarak da ortaya çıkıyor. En azından kendini öyle görüyordu. Ama gelişme hedefleri, kapitalizm içi hedeflerdi. Kapitalizm içinde kalkınmanın gerçekleşebileceğine ve kuzey-güney çelişkisinin de ortadan kaldırılabileceğine inanıyorlardı. Bu ise merkezlerle bir çatışmayı da içeriyordu. Çatışmalı bir kalkınma söz konusuydu ama yine de kapitalizm-içi bir çıkış öngörülüyordu. Her ne kadar bazı popülist rejimler bu tür yapılara sosyalist dedilerse de, özünde aslında bunlar kapitalist rejimlerdi ve kapitalizm-içi rejimlerdi. Çağımızda bu kuzey-güney ilişkisinin aldığı yeni şekil ise yukarıda belirtildiği gibi, burjuvazinin ve devletin kompradorlaşması sürecine dayanıyor ve aslında yakın gelecekteki gelişimi belirleyecek olan da budur. Bu yeni çelişki, hakiki periferi ülkelerinde, yani belli oranda sanayileşmiş (ki buna yarı sanayileşmiş de deniyor) periferi ülkelerinde son derece sert sosyal çatışmalarla kendini ifade edecektir. Artık sorun milliyetçi söylemlerin belirttiği gibi kuzey devletleriyle güney devlet-

leri arasında bir çelişki değildir. Bu, güney devletlerinin kendi içindeki kompradorlaşmış burjuva devletle emekçi sınıflar arasındaki bir çelişki olarak ortaya çıkacaktır ve son derece sert, şiddetli sosyal çatışmalar, sosyal sınıf mücadeleleri ve sosyalizm mücadeleleri yaşanacaktır. Dolayısıyla bu alandaki kuzey-güney savaşı ulusal düzeydedir ve geçmişteki ulusal kurtuluş mücadelelerinin yaşamış oldukları çelişkiler ve karşılaşmış oldukları sorunlar da artık bu yeni dönemde gündemde değildir. Bunun en belirgin özelliklerinden biri de Körfez'in işgali sırasında ortaya çıkan görüntülerdir.

Kuzey-güney çelişkisinde batı ülkelerinin temel kaygısı, güneyin tümünü kendi egemenlikleri altında tutabilmektir. Kesinlikle güney halklarının hiçbirine herhangi bir özerklik alanı tanımamaktır. Aslında bu kaygıyı Bush çok açık ve doğrudan bir şekilde dile getiriyor. "Shared hegemony" yani "paylaşılmış hakimiyet", teorisile ortaya çıkarıyor. Bu teoriyi şu ana kadar Japonya ve Avrupa kabullenmiş durumdadır. Yani kendi aralarındaki çelişkiler ne olursa olsun, güney ülkelerini boyundurukları altında tutmak söz konusu olduğunda güçlerini mutlaka birleştireceklerdir. Bu aynı zamanda gerilemekte olan Amerikan emperyalizminin hegemonyasını sürdürmesini sağlamak için ortaya atmış olduğu bir taktikti. Dolayısıyla "paylaşılmış hakimiyet" teorisini tüm Batı devletleri şu ana kadar kabul etmiş durumdadır. Ve Bush da nitekim bunu yeni dünya düzeninin, istikrarı sağlayıcı temel bir ögesi olarak ortaya atıyor. Ama , paylaşılmış hegemonyanın bu anlayışla sürebileceği konusunda ciddi kuşkuvarım var. Ki

bu da bizi şimdi açıklayacağım ikinci temel çelişkiye getiriyor.

Bu ikinci çelişki kapitalist merkezler arasındaki rekabettir ve önümüzdeki dönemlerde daha da gelişecek ve yeni şekiller alacaktır. Ne var ki bu çelişki gelişecek derken geçmiş dönemdeki biçiminin bir yenilenmesi olmayacaktır. Yani Lenin'in incelemiş olduğu emperyalist merkezler arası rekabet şeklini almayacaktır. Aslında bu konuda, Amerika, Japonya, Avrupa arası rekabet ve çelişkiler üzerine çok şeyler söylendi, doğru şeyler söylendi ama daha çok tasvire dayalı şeyler söylendi. Aslında ikinci dünya savaşı sırasında Avrupa ve Japonya öyle zayıflamışlardı ki, her alanda, ABD kesin üstünlük sağlamıştı. Her alanda derken de gerek üretim alanında, gerek verimlilik alanında, gerek teknoloji ve yeni teknoloji yaratma alanında neredeyse tekel sağlamış durumdaydı. Ama giderek, ki bu da kaçınılmaz bir şeydi, Avrupa ve Japonya, Amerika'ya yetiştiler. Bu herkesin bildiği çok malum bir konu, aslında durum bundan çok daha karmaşık. Çünkü gelişme düzeyleri farklı. Örneğin silahlanma konusunda Amerika tek başına büyük bir üstünlüğe sahip ve uzun süre de böyle kalacağı benzer. Aslında Almanya ve Japonya isteseler üç günde Amerika'ninkine benzer güçte bir ordu kurabilirler. Bunu sağlayacak alt yapıları var, her şey hazır bunun için ama yine de dünya çapında süper soykırımlar ve kitle katliamları düzenleme konusunda Amerika'nın üstünlüğünün henüz daha uzun yıllar sürecektir olduğunu da belirtmek lazım. Amerika'nın bu konuda nitel bir üstünlüğü var. Teknolojideki rekabette ise üretim sürecinde, üretim ve teknoloji-

çeşitli farklılıklar var. Örneğin bilgisayar alanında Amerika ile rekabet edebilecek olan, ve rekabet eden tek güç Japonya. Avrupa bu rekabetten tamamen düşmüş durumda. Almanya'nın özellikle, bilgisayar teknolojisi konusunda Amerika'yla rekabet etmesi söz konusu değil. Ancak, buna karşın ticari rekabet konusunda, çok daha düşük gelişme düzeyine sahip ülkeler, örneğin bir İtalya, Amerika'yla bal gibi başabaş rekabet edebilmektedir. Çünkü burada belirleyici olan faktörler daha çok bu devletler-içi sosyal yapılanmalar, üretimin düzenlenme biçimleri, vergi düzeni vs.dir.

Önümüzdeki temel sorun şudur: bu kapitalist merkezler arasındaki rekabetler sonucunda farklı siyasetler, farklı politikalar oluşacak mı? Esas karşımızdaki sorun bu ve kaosun, başıboşluğun, düzensizliğin sebebi de budur. Bu konuda henüz rasyonel bir siyasi proje, bütünsel bir siyasi proje üretmiş bir siyasi merkez yok. Ne sağ, ne de daha iktidara gelme şansını taşıyan sol, yani sosyal demokrat ılımlı sol için de böyle bir bütünsel proje üretilmiş değil. Bir bilinç yok demiyorum ama bir proje yok. Bunun olmayışı ayrıca yukarıda belirtilen, uluslar ötesi bir süper devlet de olmadığına göre böyle bir projeye uygulama şansı da, denenme şansı da vermiyor. Bu sorunlar, özellikle Ortak Pazar Avrupası'nda son derece ağır bir şekilde kendini gösteriyor. Hele hele Avrupa'yı daha geniş anlamıyla, Doğu Avrupa'yı da katacak bir şekilde bir bütün olarak ele alacak olursak, bu sorun çok daha ağır bir şekilde yaşanmaktadır.

Avrupa için şöyle bir sorun ortaya çıkıyor. Özünde Ortak Pazar projesi, işin başından beri ve bugüne kadar adından da belli olduğu gibi herşeyden önce bir ortak pazar projesiydi ve bundan ibaretti. Dolayısıyla Ortak Pazar ekonomisi yönünde siyasi bir yöneliş söz konusuydu. Bu ortak pazarda iki boyut eksikti. Bunlardan biri, ortak bir sosyal politika, diğeri ise siyasi birlik boyutları. Bu arada, madem Ankara'dayım, Türkiye gibi ülkelerde Avrupa ve Ortak Pazarla ilişkiler konusundaki yanılsamalara yönelik bir parantez açmama izin verin. Bu ülkelerde ortak pazara girme konusunda illüzyonlar var. Aslında bu güne kadar ortak pazar oluşumu ciddi bir sorun yaratmadı. Hatta (soldaki gözlemcilerin bir kısmı da bu kanda) bir başarı olarak kabul edildi ve gerçekten de belli ölçütler açısından baktığımızda bu bir başarıdır. Ancak şunu unutmayalım ki, söz konusu ülkeler merkez kapitalist ülkelerdi. Belki Yunanistan ve Portekiz için biraz istisnai durumlar sözkonusu olabilir ama İspanya için, hatta İtalya için ve tabii Almanya ve diğer ülkeler için, açık olan şu ki, bunların hepsi merkezi kapitalist ülkelerdi. Oysa bir periferi ülkesinin (ki bence Türkiye de bir periferi ülkesidir) Ortak Pazar içine girmesinin tek sonucu, sadece ve sadece bu ülke içindeki kutuplaşmaları artırmak olacaktır ve nitekim yaşanmakta olan da budur. Aslında, Türkiye'nin Ortak Pazara girmek isteyişinde, bir rasyonellik var. Ortak Pazara üye olduğu takdirde emek göçü serbest hale gelecektir. O zaman ortaya çıkacak tablo şudur, yirmi beş milyon Türk Avrupa ülkelerine göç edecektir. Tabii olabilirse fena değil, niye olmasın? Yani yirmi beş milyon Türk, yirmi beş milyon Mısırlı başka ülkelere gidip yeni Türk ülkeler, yeni Mısırlı ülkeler yaratabilirlerse

(ki tarihte bunun örnekleri vardır) neden olmasın? Ama bu tamamen hayali bir projedir, bir illüzyondur. Böyle bir şey kesinlikle siyasi olarak Avrupalılar tarafından kabul görmeyecektir

Son boyut ise Avrupa projesinin, varolan ve yürütmekte olan başarılı bir proje olmasıdır. Batı Avrupa sorununa dahi geliştirdiği bir sosyal proje yok demiştik ama bir siyasi proje var. Bu siyasi projede de kilit nokta, Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nin Avrupa ile ilişkileri. Tabii Avrupa derken siyasi anlamda değil, kültürel anlamda Avrupa'yı kastediyoruz. Yani Vladivostok'a kadar uzanan bir Rusya'yla ilişkileri gündeme geliyor. Aslında ABD'nin kâbusu da bu. Amerikan önde gelenlerinin askeri konulardaki yazılarını okursanız, Amerika'nın bu konulardaki kaygılarını gayet açık bir şekilde görürsünüz. Özellikle de bloklar arası gerilimin azaldığı yumuşama döneminde en büyük korkuları Batı Avrupa'nın Sovyetler Birliği'yle yakınlaşmasıydı. Çünkü böyle bir yakınlaşma ortaya çıktığında da, ki günümüzde bunu görüyoruz, Avrupa ülkelerinin Natocu olmaları zorunluluğu ortadan kalkacaktı. Aslında bu Türkiye'nin de gündeminde. Çünkü coğrafi olarak olmasa da siyasi anlamda bir Atlantik (NATO) ülkesi sayılıyor. Aslında bu projeyi geliştiren iki Avrupalı siyaset adamı vardır. Bunlardan birisi fizik olarak mefta olmuştur. İkincisi siyasi olarak mefta olmuştur. Birincisi Fransa eski devlet başkanı De Gaulle, Atlantik'ten Ural'a kadar Avrupa projesi çizmiştir. Urallar'a kadar demiştir. Çünkü onun döneminde coğrafya farklı bir şekilde öğretiliyordu, ama biz Urallar'a kadar sınırlamayalım, diyelim ki Vladivostok'a

kadar bir Avrupa söz konusu. De Gaulle aslında ekonomiye fazla önem veren bir insan değildi. "Önemli olan siyasi gelişmeler" derdi. Komünizmi de geçici bir şey olarak görüyordu. Bunda da aslında haklı çıktı. "Ruslar da Avrupalıdır, onlar da bizden sayılır" diyordu ki, bu konuda da aslında haklı çıktı. Çünkü Ruslar da Avrupalı olduklarını sürekli vurguluyorlar. Ancak De Gaulle öldükten sonra bu projenin arkası gelmedi. Fransa'da bile bu projeyi sürdüren bir siyaset adamı çıkmadı. Bu projeyi geliştiren ikinci siyaset adamı ise siyasi mefta olarak değerlendirebileceğimiz Gorbaçov oldu. Aslında, o da Avrupa ortak evi projesini geliştirdiği sırada, 1985'ten 89'a kadar olan dönemde böyle bir rol oynadı. Gorbaçov'un projesi de şuydu: kapitalizme geçiş sürecinde bu reformlar ve projeye Sovyetler Birliği'ndeki hakim sınıf egemen olabilir, bunları dilediği gibi yönlendirebilir ve böylece Avrupa'yla bir yakınlaşma sağlanabilir. Bu yakınlaşma bir ortak Avrupa evinde sonuçlanır ve burada esas güçlü ülkeler, Sovyetler Birliği, Almanya gibi ülkelerin de siyasi alanda belli bir özerklik marjları olacaktır. Böylece güçlü bir Avrupa kurulacaktır. Bu proje gerçekleşse idi, Amerikalılar'ın korktuğu kadar vardı, çünkü böyle bir Avrupa oluştuğu takdirde kesinlikle ABD'nin üstünlüğüne son verilir. Teknoloji alanında, örneğin, Batı Avrupalılar sayesinde sivil teknolojide, Ruslar sayesinde de askeri teknolojide bu birleşik Avrupa kesinlikle ABD'den üstün olacaktır. Doğal zenginlikler açısından da sosyal güçler açısından da üstün olacaktır. Ancak bu projenin gerçekleşme şansı kalmamıştır, çünkü Sovyetler Birliği'ndeki hakim sınıf kendi ülkesindeki reformlara hakim olabileme, onları yönlendirebilme yeteneğini yitirmiştir. Şu an aslında yaşanmakta olan Doğu Avrupa'nın ve Sovyetler

Birliği'nin "Latin Amerikalaşması" yani birer periferi ülkesi haline dönüşmesidir. Elbette tarihi koşullar farklıdır, ama olup biten bir periferileşmeden ibarettir. Böyle bir yöneliş sonuçlandığı takdirde Avrupa'nun herhangi bir uzun vadede rol oynama şansısı da ortadan kalkmaktadır. Örneğin yaşanan gelişmelerden biri Almanya'nın giderek ortak Pazar'dan da uzaklaşmasına yol açmaktadır. Almanya'da böyle bir "Latin Amerikalaşma", periferileşme olduğu takdirde Almanya'nın coğrafi olarak da, siyasi ilişkileri açısından da bu alana yayılması ve bu alanda ilişkiler geliştirmesi söz konusu ve bunun için artık Ortak Pazar'a da ihtiyacı yok. Başka bir deyişle Almanya artık bağımsız olarak yeniden kendi sermayesini geliştirip Ortak Pazar'dan kopma sürecine girerek Sovyetler Birliği'ne ve Doğu Avrupa'ya yönelik politikalar oluşturabilecek durumdadır ve bunu yapmaya başlamıştır. Aslında bu durum Amerika'nın çok büyük bir zaferidir, çünkü böylece artık Avrupa kanalıyla değil doğrudan bir şekilde Moskova'yla dialog kurma şansına ulaşmıştır ve Avrupa'nın inşası da bu anlamıyla sekteye uğramaktadır. Bu ise tek başına bir kaos nedenidir. Çünkü bu durum siyasi olarak kabul edilemeyecek bir şeydir ve Avrupalılar açısından bir çok sonuç doğuracaktır. Bunlardan bazılarını şimdiden yaşamaktayız: Orta Avrupa'da ve Doğu Avrupa'da popülist-faşist yönetimler, hareketler ortaya çıkmaktadır. Ulusal düzeyde çözümler olacaktır. Yugoslavya'da ve diğer ülkelerde de bunun örneklerini görüyoruz. Bunun ötesinde İngiltere ve Fransa'dan da Almanya'nın bu bağımsızlaşma sürecine ciddi bir siyasi tepki gelecektir. Dolayısıyla, konferanstan çıkaracağım sonuç budur. Nereye bakarsak bakalım bir kaos, bir dağınlık ortaya çıkmaktadır. Hiç bir yerde, kapitalizmin en gelişkin, en güçlü olduğu yerlerde bile bir düzen, bir istikrar unsuru yok.

SORULAR VE YANITLAR

Kısa bir süre içinde bu soruların tümünü tatmin edici şekilde cevaplandırabilir miyim bilmiyorum. O yüzden elimden gelini yapacağım. Bu sorulara bu nedenle tek tek cevap vermek yerine temalara göre bir araya getirip cevap vermeye çalışacağım. Demokrasiye ilişkin sorulara şimdilik değinmiyorum. Çünkü aslında bu yarınki konferansın konusu. Yine de şunu belirtmek isterim ki, gerçekten de kapitalizmle demokrasi arasında ciddi bir çelişki vardır ve bu çelişki gittikçe artacaktır. Çünkü kitlelerde demokrasiye bir özlem vardır. Bu sadece Avrupa'da değil, (Avrupa'dakiler demokrasiye alışkın) ayrıca Doğu Avrupa'daki başkaldırıların sebeplerinden biri de büyük ölçüde bu demokrasi özlemiydi. Güney ülkelerinde, üçüncü dünya ülkelerinde de artık bir demokrasi özlemi var. Eskiden üçüncü dünya ülkelerinin halkları daha çok sosyal adalet, daha iyi ekonomik koşullar istemekle yetinirlerdi. Ama artık demokrasiyi de istiyorlar. Bu belki de iletişimin artmasının olumlu sonuçlarından birisidir. Böyle bir demokrasi özleminin gelişmesi veya kentleşmenin artması, sosyal koşulların düzelmesiyle de koşut giden bir özlemdir. Ve bu demokrasi özlemi gerçekten kapitalizmle çok şiddetli bir şekilde önümüzdeki dönemde çatışacaktır, çünkü bu ülkelerde hakim olan vahşi kapitalizmin idare kurallarıyla demokrasi taban tabana zıttır.

İkinci seri sorular sosyalizme yönelik sorunlar. Sosyalizm niçin başarısız oldu? Bu soruların soruluş biçimi de

son derece güzel ve ilginç; "sosyalizmin başarıya ulaşmaması sadece uygulama hatasından mı kaynaklandı" diye bir soru sorulmuş. Ve bu ülkelerdeki kafa karışıklığı ile ilgili bir soru: "Sosyalizm neden başarısız olurdu veya en azından o ülkede yaşayan insanlar neden bunu başarısız bir rejim olarak değerlendiriyorlar?" Aslında burada hemen bir noktayı belirtmek isterim: bence bir şeyin özü doğru olup da uygulama yanlış olduğu için bu kadar kocaman bir başarısızlık gündeme gelmez. Yani mutlaka özünde de bir yanlışlık aramak lazım. Aslında, "özü doğru, uygulama yanlış" yaklaşımı İslamcılar'a has bir yaklaşım. "İslam aslında doğru bir şeydir ama bir türlü uygulaması başarılı bir sonuç çıkaramıyor" derler hep. Soruna böyle yaklaşmamak lazım. Bu idealist bir yöntem bence. Eğer sonuç bu olduysa, bunun temellerinin ne olduğunu ortaya koymak lazım. Aslında bu felaketlerin yükünden Marx'ı kurtarabiliriz, çünkü uygulananlar gerçekten de Marx'ın düşünceleri değildi. Ama Marx'ı kurtarmakla sorunu çözmüş olmuyoruz. Bu yetersiz bir açıklama. Kendi hesabıma, yukarıda belirttiğim gibi, Marxizm'in ve özellikle Rusya'daki Marxistler'in, devrimcilerin, sorunların özünü teşkil eden kutuplaşma konusunu ciddi bir şekilde küçümsediklerini ve bu bakımdan ciddi bir hata yaptıklarını belirtmiştim. Sorunun özü bu. Nitekim İstanbul'daki konferansta görüşlerimi daha ayrıntılı belirtmiştim. Mülkiyeliler Birliği yaklaşık birbuçuk sene önce sosyalizmin geleceğine ilişkin bir makalemi yayınlamıştı ama işler çok çabuk geliyor. O makale ana hatlarıyla doğru olmakla birlikte belli kısımları artık aşıldı. Ya da yeni sorunlar ortaya çıktı. "Varolan sosyalizm" konusunda korkunç bir düş kırıklığı

ve bir kafa karışıklığı var. Bunu çok soğuk kanlı bir biçimde analiz etmemiz lazım. Kanımca bu hayal kırıklığı ve çaresizlik son derece tehlikeli bir öge. Çünkü bu durum neticede gerek Doğu Avrupa'daki gerek Üçüncü Dünya'daki gerek Batı'daki devrimci partiler için geçerli olan siyasi boşluk doğuruyor. Bu devrimci partilerin geçmişine baktığımız zaman her zaman olumsuz şeyler bulmuyoruz elbette. Hatta zamanında Sovyetler Birliğine yönelik son derece şiddetli eleştirilerde bulunmuş olduklarını görüyoruz. Ama bu partiler de olup bitenden son derece olumsuz bir şekil de etkilendiler. Gerek Doğu Avrupa'da, gerek Avrupa'da varolan hakim partilerde ise ciddi kafa karışıklığı var ve bu duruma cevap verebilmede yetersiz kalıyorlar. Dolayısıyla solda bir boşluk ortaya çıkıyor ve nasıl doğa boşluğu sevmezse, siyasi doğa da boşluğu sevmiyor ve bu boşluk başka güçler tarafından, geçmişin gerici ideolojileri, gerici siyasi akımları tarafından dolduruluyor. Örneğin İslamcılığın gelişmesinin sebeplerinden biri de bu. Bu durum başlı başına bir kriz yaşandığının göstergesidir, ama nedeni değil. Her şeyden önce sonucun böyle olmasından biz sorumluyuz. Çünkü kanımca gerçekten devrimci güçler, devrimci sol, toplumdaki sosyal mücadelelerle bağlantısını iyi kurabilirse, kendi konumunu bunlara göre oturtabilirse, hiç bir zaman yenilmez. Sosyalizm için mücadele hiç bir zaman yenilgiye uğramayacaktır. Olup bitenbir dönemin kapanması, yeni bir dönemin açılmasıdır. Ama eğer biz bunu başaramazsak, o zaman doğacak boşluğu tamamen gerici akımlar dolduracaktır ki, bunlar sadece İslamcı akımlar değil. Örneğin Hindistan'da buna benzer Hinduist bir gerici parti var. Batı Avrupa'da da daha çok faşizan, faşist

akımlar gelişmekte. Üçüncü Dünya'da ayrıca biliyorsunuz, bir dizi şoven, milliyetçi akımlar da boşluğu doldurmaktadır ve varlıkları emperyalizmin yeniden inşiyatif almasına, ve bu hareketlerin dolaylı olarak yönlendirilmesine yol açmaktadır.

Kapitalizmin gelişme sürecine ilişkin sorulara gelelim: "Neden kapitalizm bir dünya emek pazarı da yaratmasın?" gibi bir soru var. Teorik olarak bunun böyle olmaması için bir neden yok. Nitekim Marx da 19.yy'da bunun böyle olacağını düşünüyordu, hatta yazdı da. Kapitalizmi belki gözünde biraz büyüttü, giderek dünya çapında bir bütünleşmeye varıp bir dünya pazarı yaratacağını, sınırların giderek ortadan kaldırılacağını ve tek bir kapitalist devlete doğru gidileceğini düşünüyordu. Ve burdan kalkılarak bir dünya devriminin nesnel koşullarının oluşacağını belirtiyordu. Ama yanıldı Marx. Bu çok büyük bir yanılığ değil, başka doğru şeylerini ortadan kaldırmıyor, ama bu konuda yanıldı! Kapitalizmin otuz, elli veya yüz yılda (ki tarihi olarak çok kısa bir süreçtir bu) beşyüz yılda yapamadığını yapacağını zannetti. Ama kapitalizm bu bütünleşmeyi sağlayamadı, ne kültürel, ne politik, ne ideolojik, alanda bunu sağlayabilecek temel öğeler de yok! Ne yazık ki bu nedenle bir dünya işçi sınıfı da yok, aslında keşke olsaydı, olmasını isterdim. Bir dünya işçi sınıfının var olduğunu iddia edenler de var elbette, ama somut veriler tam aksini gösteriyor; böyle bir öge yok! Dolayısıyla analizlerimizi geliştirirken bunu da düşünmemiz lazım. Aksi takdirde gerçeklerle alakası olmayan bir söylem geliştirmiş oluruz, ve ayaklarımız yere basmaz.

Bir dizi soru da Üçüncü Dünya ülkelerindeki modern kapitalist gelişmenin, sanayileşmeyle ilgili ve bu bağlamda da Türkiye'nin dünya sistemindeki yeri ile ilgili. Benzeri bir diğer soru da Kore, Tayland gibi ülkelerin konumlarına ilişkin. Aslında dünya bankası (ki salt ekonomik düzeyde bir analiz yapmakta, makro ekonomik göstergeleri ele almaktadır) basit bir gerçeğe işaret ediyor. Dünya Bankası, bu ülkelerin, büyüme oranlarını dikkate alıyor ve buradan kalkılarak eğer bu oranlarda gelişme devam ederse, bu ülkeler bir süre sonra gelişmiş kapitalist ülkeler düzeyine gelir, diyor. Ama bu salt ekonomik bir analiz. Oysa analizi daha çok toplumsal ve ekonomik düzeye getirmek lazım. Önümüzde üç örnek var. Bunlar 1920 devrimlerini yaşamış olan Meksika, diğeri Kemalist devrimi yaşamış olan Türkiye ve Nasırcı devrimi yaşamış olan Mısır. Bu ülkelerdeki devrim sürecine "donmuş ulusal kurtuluş devrimleri", belli bir aşamada dondurulmuş devrimler diyebiliriz. Yani Çin örneğinde olduğu gibi bir ulusal kurtuluş hareketi olarak başlayıp sosyalizme geçilmiyor. Aslında Çin'de de herşey bitmiş değil henüz, tarih hiç bir zaman durmuyor, tarihin sonu yok. Ama, Çin'de bir ulusal kurtuluş sürecinden başlayıp daha radikal sosyalizme varan bir süreç vardı. Bu, Troçkistler'in dediği anlamda bir sürekli devrim değil kanımca, ama kademeli olarak radikalleşen, sosyalizme doğru yönelen bir süreç söz konusuydu. Türkiye ve Mısır örneklerindeyse bu süreç belli bir aşamada dondu. Başka ülkelerde de bunu gözlemleyebiliyoruz. Bu 1955 yılında Bandung konferansı ile başlayıp 1975'lere kadar ilerleyen bir süreç. Burada anti emperyalist içerikleri olan bir dizi sanayileşme ve gelişme projeleri yapıldı, ama bir noktadan itibaren bir geriye dönüş yaşandı. Geriye dönüş derken tabii söz konusu olan, tamamen ilk kalkış noktasındaki duruma dönüş değil. Ama bir yeniden periferileşme, bir neoperiferileşme süreci yaşanıyor. Türkiye bir

Üçüncü Dünya ülkesidir dememin sebebi de bu. Ancak bu, resmi ideolojiye tamamen aykırı. Çünkü resmi ideolojiye göre Türkler kendilerini Avrupalı olarak tanımıyorlar. Ne var ki, Türkiye bir Üçüncü Dünya ülkesidir. Kaldı ki, yeri gelmişken belirteyim, Avrupa hiç bir zaman ellibeş milyon Müslüman'dan oluşmuş bir ülkeyi kendi içine kabul etmeyecektir. İsterseniz üçyüz yıl boyunca Avrupa'nın kapısını çalın hiç bir zaman ortak pazar üyesi olmayacaksınız. Elbette Müslüman Türkiye bir gelişmiş kapitalist ülkeye dönüşebilir, bu mümkün, ama şu an öyle değil. Peki o zaman yapısı ne? Aslında Mısır'da da bu yaşandı. İnfıtah hareketiyle, Nasırcılık dönemine kıyasla bir gerileme yaşandı. Meksika'da da Cardenas döneminden sonra bir geri adım atıldı. Sözü edilen diğer ülkelerde de sanırım benzer bir süreç biraz gecikmiş bir şekilde yaşanıyor. Korkarım bunların da sonu böyle olacak. Peygamberlik yapmak istemiyorum, yani tarihte istisna olmayacaktır demek istemiyorum, belki bir istisna olabilir, örneğin Kore belki bir gelişmiş kapitalist ülkeye dönüşebilir ama o konuda da kuşkularım var. Kaldı ki hele Tayland gibi, Malezya gibi ülkelerde böyle bir süreç yaşanacağını hiç zannetmiyorum, Çünkü onların da şu an varmış oldukları sanayileşme düzeyi, Türkiye'ninkinden veya Mısır'inkinden daha gelişkin değildir. Aslında bu ülkeleri Burundi gibi bir Afrika ülkesininin durumuyla da kıyaslayamayız. Yani Üçüncü Dünya'da da ciddi farklılaşmalar olduğunu reddetmiyorum. Ancak yine de, kanımca, belirli değişimlerin merkezi Üçüncü Dünya'nın bu daha gelişmiş, daha sanayileşmiş ülkelerinde olacaktır.

Son seri sorular da çok önemli sorular. Kompradorlaşmanın bu ülkelerdeki sınıfsal ayrışmalar üzerindeki etkilerine yönelik sorular. İzin verirseniz bu noktada biraz Üçüncü Dünya Forumu'nun da reklamını yapayım. Üçüncü Dünya Forumu'muzda, bence çok temel bir konuyu içeren

bir tartışma programımız var ve kendi jargonumuzda da temel komprador hegemonik ittifak kavramını kullanıyoruz. Çünkü biliyorsunuz tepedeki kompradorlar her zaman gangsterlerden oluşmuş insanlar değil. Her ne kadar çoğu zaman öyle olsa da, her zaman öyle değil! Zaire'de örneğin yönetimde gangsterler var ama her ülkede bu söz konusu değil. Bazen demokratik yöntemlerle, bazen demokrasısız, bazen sınırlı demokratik yöntemlerle, çeşitli sosyal ittifaklar sayesinde yönetimde kalmayı ve kendilerini yeniden üretmeyi başarıyorlar. Bunun alternatifi olarak da ulusal sosyal, halk ittifakları yaratmamız söz konusudur. Ya da Maoçu jargonu kullanmak gerekirse, "halk içindeki çelişkilerin çözümü" tabirini kullanabiliriz. Burda genel bir cevap vermek mümkün değil. Her durumda farklı şeyler söz konusu, yani somut durumun somut tahlilini yapmak lazım. Ama bir dizi klasik modeller öne sürebiliriz. Örneğin bir Brezilya modeli var. Burda biliyorsunuz askeri diktatörlük, orta sınıfla proletaryaya karşı bir ittifak yaptı. Ücretler yüzde kırk oranında aşağıya çekildi. Ancak orta sınıfların pazarı genişletildi ve onlar da gerçekten nicel olarak genişlediler. Artık toplumun ufak bir azınlığını değil, yüzde onbeş, yüzde yirmilik bir kesimini oluşturur hale geldiler ve bunlara yönelik çarpıtılmış bir sanayileşme yaşandı. Aslında bu model de bir süre sonra kendi sınırlarına ulaştı ve yeniden düzenlenme politikaları orta sınıfın da yeniden fakirleşme sürecini geliştirdi. Aslında, Brezilya'da demokrasinin oluşmasının tek sebebi, orta sınıfların bu programa karşı isyanıdır. Yani, bu demokrasi bir halk hareketinin demokrasisi olmadı, orta sınıfın demokrasisi oldu. (Her ne kadar daha sonra halk hareketi bunu sahiplendiyse de.) Bu bir model. Bir diğer model de bazı tropik Afrika ülkelerindeki modeldir. Zayıf bir bürokratik burjuvazi, ücretliler ve işçi sınıfının bir kesimiyle köylüye karşı ittifak yapıyor. Çünkü bu ülkelerde de işçi sınıfının köylülüğe

karşı görece ayrıcalıklı bir konumu var. Aslında işçi sınıfının görece ayrıcalıklarını fazla genelleştirmemek ve abartmamak lazım. Ama bazı ülkelerde bu geçerli. Dolayısıyla köylülerin aşırı sömürülmesine dayanan, köylülere karşı bir ittifakla bu rejimler ayakta kalabiliyor. Ülkeden ülkeye değişen ittifak modelleri var ve tabii buna karşı da oluşturulabilecek karşıt halk ittifakları modelleri var, ki bence de en önemli konulardan biri de bu ittifakların ne şekilde oluşturulacağıdır.

Bir dizi dağınık soru var ama dağınık olmaları az önemli oldukları anlamına gelmiyor. Özel durumlara yönelik, tek tek ülkelerin konularına yönelik sorular. Basite indirgemek istemiyorum. Devlet Üçüncü Dünya ülkelerindeki kompradorlaşma sürecine girdi dediysem, Üçüncü Dünya'daki Ülkelerin hepsi de aynı şekilde ve benzer yapılarda demek değildir bu. Bazen farklı siyasi tavırlar, anti emperyalist olarak değerlendirebileceğimiz ya da değerlendiremeyeceğimiz tavırlar da söz konusu, ama somutta incelediğimiz zaman, anti emperyalist olarak görebileceğimiz ülkelerde dahi sosyal tabanın uygulanan politikaların bir kompradorlaşma sürecine yol açtığını görebiliriz. Bu antiemperyalist tavırların da son derece cılız kaldığı ve giderek zayıfladığı ortaya çıkıyor. Elbette henüz bir kaç direniş odağı var, Vietnam ve Küba gibi. Ama bunları da tek tek incelemek lazım. Çünkü genelleştirmelere gitmek son derece tehlikeli olur. Her ülkenin tek tek durumunu incelemek lazım.

II. KONFERANS

DEMOKRASİ VE SOSYALİZM

SAMİR AMİN

Çeviren : YİĞİT BENER

Geçtiğimiz on ile yirmi yıldan bu yana tüm dünya çapında kanımca çok da haklı olarak, demokrasi ile ilgili özelemlerin, taleplerin yükseldiği gözleniyor.

Ancak maalesef bu taleplerin yükselmesi, bir yandan bir tarihi tesadüf olarak pazar ekonomisinin, yani kapitalizmin bir gelişme-güçlenme dönemine, öte yandan pazar ekonomisinden uzaklaşmaya yönelik deneylerin gerek doğu ülkelerinde, gerek üçüncü dünya ülkelerinde çöktüğü bir döneme rastladı.

Bu tesadüfün bir sonucu olarak da yoğun bir neo-liberal ideolojik taarruz yaşanmış oldu. Bu ideolojik saldırının temel noktası da şuydu: Demokrasi olması için kapitalizm şarttır ve kapitalizmin gelişmesi de otomatik olarak demokrasiyi getirir.

Bu konferansta ise bunun pek de böyle olmadığını kanıtlamaya çalışacağım. Kapitalizmin hiç de demokrasiyi getirmediğini, içermediğini, aksine demokrasinin kapitalizme karşı kazanılmış zaferler sayesinde elde edildiğini ve buna karşı da sosyalizmin demokrasi olmaksızın olamayacağını kanıtlamaya çalışacağım. Her ne kadar bu güne kadar

yaşanmış olan sosyalizm denemelerinden çıkan sonuç pek böyle olmasa da...! Kutuplaşma tezinin bir sonucu olarak, halkların isyanları ile karşı karşıyayız. Özellikle de periferi ülkelerinin halklarının isyanı ile karşı karşıyayız. Bunlar ya kendilerini sosyalist olarak nitelendiren, algılayan devrimler şeklinde ortaya çıkmakta, ya da anti-empyrialist ulusal kurtuluş savaşları şeklini almaktadır. Ancak bu aşamadan geçen ülkelerin halkları, üretici güçlerin gelişmesi, kapitalizme yetişmek, kapitalizmle aynı ekonomik başarıyı göstermek, ama aynı zamanda da kapitalizmden daha farklı birşeyler yaratabilmek sorunu ile karşı karşıyalar. Bu da ciddi bir çelişki yaratmakta.

Demokrasi sorununu da dolayısı ile bu çerçeveye oturtmamız gerekir. Bunu yaparken de aynı zamanda neden daha önceki sosyalizm girişimlerinde ya da ulusal kurtuluş hareketleri girişiminde demokrasi yaşanmadığını yeniden analiz etmeliyiz. Aynı zamanda, neden kapitalizmde demokrasinin olmayacağını (istisnalar hariç) ve en azından çoğunluğu teşkil eden periferi ülkelerindeki kapitalizmde demokrasinin neden olamayacağını irdelememiz lazım. Üçüncü bir nokta: Emekçi sınıfların ihtiyacı olan demokrasinin ne olduğunun irdelenmesini de bu çerçeveye oturtmamız gerekir.

Bize en mükemmel model olarak sunulan gelişmiş kapitalist ülkelere baktığımız zaman, bunlarda demokrasi olgusunun bir çifte uzlaşmaya dayandığını görürüz. Çoğunluğun kabul ettiği bir çifte uzlaşma, sözkonusu; siyasi hayatın idaresinde bir uzlaşma ve ekonomik hayatın idaresinde bir uzlaşma. Yani bu toplumlarda demokrasi farklı iki alanda bir uzlaşmayla yürümektedir. Siyasi hayatın ida-

resinin bir takım kurallara dayandığını görüyoruz, ki bunlar gerçek kurallardır, demokrasi kuralları dediğimiz kurallardır; insan hakları, siyasi çoğulculuk, seçim sistemi, seçimlere saygı gösterilmesi ve yönetenlerin (hükümetin) seçilmesidir.

Ekonomik alana baktığımız zamansa, siyasi alandaki gibi demokratik kurallar çerçevesinde ortak bir idare olmadığını gözlüyoruz. Buradaki ekonomik idare tamamen rekabete ve özel mülkiyete dayanıyor, ki bunların demokratik kurallar olduğu söylenemez! Aksine, ekonomik alanın idaresi tamamiyle ekonomist yabancılaşmaya dayalı bir idaredir. Sonucu ve amacı dikkate almayan, ondan tamamen kopuk ve bağımsız bir verimlilik tezine dayanmaktadır ve siyasi alanı, demokrasiyi dikkate almayan bir idare tarzı sözkonusudur.

Herşeyden önce temel bir noktayı vurgulamak gerekir: Kapitalist üretim tarzının tüm geçmiş diğer üretim tarzlarından farklı bir özelliği vardır. Daha doğrusu, şöyle de ifade edebiliriz, geçmiş diğer üretim tarzlarının kapitalizmden farklı bir özelliği vardı. Kapitalizmde, ekonomik alan tamamen rekabete dayalı. Bu da ekonomi ile siyasetin birbirinden ayrılmasını ve ekonominin de siyasete hakim olmasını gerektiriyor. Bunun bir sonucu olarak da burjuvazi sınırlı, kendine has bir demokrasi geliştirdi. Nitekim ilk burjuva demokrasilerinde de tamamen hakim sınıflarla sınırlı bir demokrasi olduğunu görüyoruz.

Bu sınırlı siyasi demokrasinin daha genel bir idare yöntemine dönüşmesi, yani herkese açık bir demokrasi hali-

ne gelmesi için çok zaman geçmesi gerekti ve bu ancak ve ancak işçi sınıfının burjuvazinin siyasi tekeline karşı yürütmüş olduğu mücadele sayesinde gerçekleşti. Aslında bunlar çok malum şeyler ama unutmamak lazım. Geçmişte kaldı, ama unutmayalım ki genel oy gibi artık herkesin bu gün kabul ettiği bir öge bile ancak ve ancak 19. yüzyılın sonlarında gerçekleşti. Hatta genel oy derken bile, herkesin oy kullanması söz konusu değildi. Çünkü insanlığın yarısı, yani kadınlar, o tarihlerde oy kullanmıyordu. Kadınların oy kullanması için, yani genel oyun herkese yayılması için, bazı ülkelerde 1940'ları, 1945'leri beklemek zorunda kaldık. Örneğin Fransa'da ancak 1945'de bu hak tanındı.

Ayrıca şu noktayı da gözlemlemek gerekir ki, bu geç oluşan siyasi demokrasinin gerçekleşebilmesi de ancak ve ancak merkez ve periferi çelişkisinin iyice keskinleşmesi çerçevesinde mümkün oldu. Gelişmiş kapitalist ülkelerin bir sosyal uzlaşmaya zemin sağlayabilecek maddi temelleri oluşturabilmesi ancak ve ancak emperyalizm aşamasına geçmeleri ve periferiyi daha şiddetli bir şekilde sömürebilmeleri sayesinde gerçekleşebildi. Sosyal demokrasinin tarihi uzlaşması, ilk tarihi uzlaşmadan söz ediyorum (19.yy sonlarında), sadece bu şekilde gerçekleşti. Dolayısıyla bu ülkelerde demokrasinin oluşumu da kesinlikle kapitalizmin kendiliğinden bir ürünü değildir. Bir konjonktür meselesiydi ve aynı zamanda çok uzun yıllar süren bir tarihi mücadelenin eseri olarak ortaya çıkmıştır.

Yine de şunu da belirtmek gerekir ki, eğer bu siyasi demokrasi sorunsalının kültürel köklerine dönecek olursak, bu demokrasinin oluşabilmesini sağlayan kapitalizmin

doğuş yıllarındaki kültür devrimidir. Bu bağlamda 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa'daki rönesansı belirtmek lazım.

Kapitalizm öncesi ileri sınıf üretim tarzı ile kapitalizm arasındaki temel fark da burada yatmaktadır. Ekonomik temeller ile siyasi ve ideolojik üst yapılar arasındaki ilişki, kaba-ilkel Marksizmin iddia ettiği gibi pek de simetrik değildir. Yani ekonomik alt yapının doğrudan doğruya ideolojik ve politik üst yapıyı belirlediği tezi kesinlikle doğru ve geçerli değildir.

İnsanlık tarihinde ilk defa ekonomi kapitalizm altında sosyal hayatın belirleyici ögesi haline gelmektedir ve belirleyici bir özerklik kazanmıştır. Özellikle de genel pazar sayesinde, sosyal ilişkilerin gizli hale gelmesi sayesinde bunu elde etmiştir.

Pre-kapitalist, kapitalizm öncesi tarzlarda ise bunun tam tersi geçerlidir. Orada belirleyici ve hakim olan siyasi ve ideolojik yapıdır. Çünkü ekonomik yapı ve ilişkiler son derece basit ve şeffaftır. Aksine orda gizli olan ise bu sosyal ilişkileri belirleyen iktidar ilişkileri, ideolojik ilişkilerdir. Bunlar gizli hale getirilmiştir.

Karikatüre kaçmadan basitleştirirsek, kapitalizmde ekonomik zenginliğin iktidara ulaşmayı sağladığı daha önceki üretim tarzlarında ise iktidarın ekonomik zenginliği sağladığını söyleyebiliriz.

Temel içeriğe dönecek olursak, kapitalist sistemdeki temel ideolojik özellik (ki bunu söylemiş olan da Marx'tır) birçok Marxist düşünür buna benim verdiğim temel önemi

vermese dahi, Marx'ın da söylediğine göre kapitalist sistemdeki temel ideolojik yapı ekonomist yabancılaşıma dayanır. Yani ekonomik yasalar sanki doğa yasaları imiş gibi ortaya çıkar.

Marx der ki, aslında İngilizlerin hakiki dini Hıristiyanlık değildir, onların hakiki dini arz-taleptir. Gerçekten de, düşündüğümüzde, bu gün bir Dünya Bankası ya da bir kapitalist banka yöneticisinin ya da bir teknokratın dini hakikaten de arz-taleptir.

Oysa, tüm kapitalizm öncesi üretim tarzlarının temel ideolojik içeriği metafiziktir.

Metafizik için bir sorgulama alanı yok demek istemiyorum. Sanırım metafizik sorgulama insan tabiatının sürekli özelliklerinden birisidir. Ancak metafizik hakimiyetin, yani bir devlet dini aracılığı ile tümüyle toplum hayatına egemen olması, tamamen kapitalizm öncesi ekonomik üretim tarzlarının özelliğidir. Avrupa rönesansının gerçekleştirildiği kültür devrimi ise elbette dini yok etmedi. Bu gün Avrupada Hıristiyanlık hâlâ var ve hâlâ da ciddi ve önemli bir ağırlığı olan bir öge. Ancak, rönesansın yarattığı bu kültür devrimi, metafizik kaygıların hakimiyetine son verdi ve bunun yerine tamamen ekonomist yabancılaştırmanın kaygılarını ikame etti. Bu dönüşüm tüm Avrupa'da Hıristiyanlığı yeniden gözden geçirilmesine yol açtı. (Örneğin Protestanlık hareketinin ortaya çıkışı). Hıristiyanlığın bu şekilde yeniden değerlendirilmesi, onun ekonomist yabancılaşıma uyumu-

nu sağlayacak şekilde gerçekleşti, hatta bu uyumu sağlamak üzere yaptı.

Kanımca kültür devrimi, olmazsa olmaz bir şarttır. Başka bir deyişle, kapitalizmin yaratmış olduğu ve kapitalizmin ötesinde de var olmasını arzulayacağımız demokrasi, bu kültür devrimi olmadan gerçekleşemez.

Bu anlamda baktığımızda demokrasi modern bir kavramdır. Ve Avrupa merkezli ideolojik söylemlere göre demokrasi Avrupa kültürünün bir parçasıdır. Kökeni Antik Yunan'da, Eski Yunan'dadır. Bu ideolojiyi tamamen reddediyorum. Bazı islamcı akımların da demokrasinin ilk İslam devletlerindeki İslam'da var olduğuna yönelik ideolojik söylemlerini de aynı şekilde reddediyorum. Evet doğru, belki Antik Yunan'da demokrasinin bazı ögeleri vardır. İlk islam toplumlarında da bunu görebiliriz. Ama o demokrasi kavramı ile bizim sözünü ettiğimiz demokrasi kavramları tamamen farklı şeylerdir. Burada st kapalı olarak söz ettiğim konu rneğin İslam'daki şuralar kavramıdır.

Metafizik kaygıyla ki, metafizik kaygının da insani bir kaygı olduğunun altını çizelim, demokrasinin gerekleri arasındaki ilişki son derece karmaşık bir ilişkidir ve gelişmiş ileri kapitalist ülkeler bu sorunu yeri geldiğinde çok radikal bir şekilde çözümlenmişlerdir.

Bu konudaki en radikal cevap olan laiklik ise aslında tamamen bir istisnadır. Gelişmiş kapitalist ülkelerde bu laikliği gerçekleştirilebilen tek lke Fransa ve Fransız devrimidir. Örneğin İngiltere'yi ele aldığımızda İngiltere kesinlikle bir Fransa kadar laik değildir.

Ne var ki reel bir demokrasinin işleyişi açısından bu çok önemli bir kültürel öğedir. Özellikle yukarıda değinilen metafizik kaygılarla demokrasinin gereklerini yerine getirmede yani çok farklı dini, felsefi, inançlarla bezenmiş insanlar arasındaki ilişkilerin idare edilmesi konusunda bu nokta çok önemlidir.

Bu, özellikle bizim ülkelerimizde, Türkiye'de olsun, benim ülkem Mısır'da olsun, çok önemli bir nokta. Çünkü bilindiği gibi İslamcı harekete hakim olan çoğunluk akımı İslam'la laikliği birbirine zıt kavramlar olarak ortaya atmakta ve bir arada yürüyemeyeceğini söylemektedir.

Ancak bundan farklı düşünen İslamcı akımlar veya düşünürler de var. İslami açıdan İslamlık'la laikliğin bir arada olabileceğini ve İslam'ın laiklik çerçevesinde yeniden değerlendirilebileceğini iddia eden ve hatta bunun gerçekten reel bir şekilde İslam'ın yeniden canlanması için temel bir şart olduğunu iddia edenler var. Bence, bu son derece haklı olan ve İslami açıdan da gayet rahat savunulabilecek bir tezdur.

Demokrasi ile kültür ilişkisinin başka boyutları da var elbette. Batı toplumlarından başka bir örnek verelim. Hoş biliyoruz, Batı toplumları bizi en çok ezen, baskı altına alan toplumlardır. Ama aynı zamanda bir takım açılımlar yapabilen, bir takım adımlar da atabilen toplumlardır. Feminizmin gelişmesi bunun güzel bir örneğidir. Çünkü, gerçek bir eşitliğin sağlanabilmesi için bu vazgeçilmez bir koşuldur.

Bir de sanırım Türkiye'de de çok bilinen tezler de var ki, bence bunlar da son derece önemlidir ve genel demokra-

tik düşüncenin içine yedirilmesi gerekir. Wilhem Reich'in ailede son derece baskıcı ve hiyerarşik bir yapılanmanın demokratik olmayan sosyal davranışlara yol açtığına, bu konularda hatta faşist-faşizan davranışlara yol açtığına dair tezleri vardır. Kanımca bu konular da son derece önemlidir ve düşüncemizin bir boyutunu oluşturmaktadır.

Ve buradan da ikinci noktaya geçebiliriz. Her halükârda Üçüncü Dünya'ya baktığımız zaman, bu Üçüncü Dünya ülkelerinde yukarıda tarif ettiğimiz boyutları ile bile, yani bir siyasi eylem ve kültürel içeriğiyle bile demokrasinin bir istisna olduğunu, hatta ara sıra, geçici dönemler dışında pek var olmadığını, şurada burada ortaya çıktığını görürüz. Bunu gözlemlediğimiz zaman da ortaya şu soru çıkıyor. Neden peki? Bu konudaki en yaygın tez modernleşme tezi- dir ki, sanırım Batı kamuoyunda hâlâ en yaygın olanı budur. Oysa bilimsel çevrelerde tam böyle olduğu söylenemez. Yani modernleşme oldukça, başka bir deyişle kapitalizm geliştikçe demokrasi de gelişecektir tezi. Böyle düşünen insanların söyledikleri şudur; Azgelişmiş ülkelerde demokrasi yoktur çünkü bu ülkeler azgelişmiştir. Dolayısı ile ülkeler geliştikçe o zaman demokrasinin nesnel koşulları da olgunlaşacaktır ve bu ülkeler o zaman kendiliğinden bir şekilde demokrasiye ulaşacaklardır. Aslında bunun en belirgin bir özelliği de 1950 ve 60'larda Latin Amerika'da savunulan "Desarolismo" (Gelişme) tezidir. Bu teze göre de bu ülkelerde demokrasi yoktur, çünkü orta sınıflar yoktur. Dolayısı ile gelişmenin sağlanması gerekir. Gelişmeden de kasıt, tabii ki kapitalizmdir. Bu sağlandığı takdirde orta sınıflar gelişecektir, orta sınıflar geliştikçe ve sanayileşme

geliştikçe bunun beraberinde gelecek olan kentleşme, vs. gibi noktalar geliştikçe de demokrasi sağlanabilecektir.

Tarihe baktığımızda bu tezin pek de o kadar sağlam olmadığını görüyoruz. Çünkü modernleşme, çağdaşlaşma, demokrasinin değil, diktatörlüğün çağdaşlaşmasını modernleşmesini getirmiştir. Örneğin sözü edilen bu orta sınıflar, halk sınıflarına karşı bu diktatörlüğe destek vermişlerdir. Diktatörlüğün tabanını oluşturmuşlardır. Dolayısı ile diktatörlüklerin modernleşmesini sağlamışlardır. Çünkü eski diktatörlükler sosyal ilişkilerde, yarı feodal yapılara dayanırken bunun yerine gelen diktatörlükler çok daha yetkin çok daha verimli, başarılı, polisleriyle, şusuyla, busuyla daha başarılı ve etkili diktatörlükler olmuşlardır. Bu konuda Brezilya örneği de tek değildir. Örneğin Osmanlı döneminin diktatörlükleriyle daha yakın tarihlerde Türkiye'de yaşanan bir takım diktatörlükleri kıyasladığımızda bunun böyle olduğunu görürüz. Çok daha etkin başarılı diktatörlükler gelmiştir! Ama Demokrasi gelmemiştir...

Bu konuda, yine moderleşme tezi çerçevesindeki bir başka tezin, yani kapitalizmin demokrasiyi doğuracağını varsayan tezin, daha rafine, daha ince bir yönü de Weber'ci tezlerdir. Daha doğrusu neo-Weber'ci tezlerdir ki, bunlar özellikle Batı'da aydınlar arasında son derece rağbet gören parlak ve çok başarılı tezlerdir.

Weber'in tezi pre-kapitalist toplumların, kendisi buna "pre-modern, modernizm öncesi, toplumlar" demektedir, siyasi sistemi ile kapitalizminkini zıt sistemler olarak ortaya koyar. Modernizm öncesi dediği toplumlardaki iktidar mo-

deli temel olarak kişiselleşmiş bir iktidar modelidir. Yani burda iktidara sahip olan kişiler, devletin, halkın malını mülkünü ve hatta idaresini kendi şahsi malıymış gibi, kendisine aitmiş gibi yönetir. Oysa Weber'e göre modern toplumlarda siyasi iktidar, tamamı ile bürokratlaşmış ve yasallaşmış bir iktidardır. Başka bir tabirle, bu iktidardaki kişinin kendisinden bağımsızlaşmıştır. Yani kişi kim olursa olsun siyasi iktidar birtakım bürokratik ve yasal kurallara göre işlemektedir ve kişilerden bağımsızlaşmıştır.

Bugünlerde Amerika'da, Avrupa'da, İngiltere'de moda olan bu neo-Weberci teze göre periferilerde, yani az gelişmiş ülkelerde, demokrasinin olmayışı tamamen iktidarın kişiselleşmiş olmasıyla açıklanıyor. Yani, ister karizmatik bir devlet başkanı olsun, ister halkla ilişkisinde bir diktatör gibi hareket eden küçük büro şefinin, devlet dairesi şefinin yapısında olsun ve seçim, görüş özgürlüğü olsa da olmasa da bu ülkelerdeki iktidarın tamamı ile kişiselleşmiş olduğu ve kamu malına karşı tavrının da bu kişiselleşmeye dayandığı iddia ediliyor.

Kamıca, bu son derecede yüzeysel bir tez. Üstelik genel anlamda yüzeysel olmakla kalmıyor aynı zamanda gerek kapitalizm öncesinin tarihine bakışında olsun, gerekse kapitalizmin tarihine bakışında olsun yüzeysel kalıyor.

Oysa kapitalizm öncesi büyük toplumlar, özellikle de kültürel girişimlerinin en parlak olduğu dönemlerde, kesinlikle kişiselleşmiş toplumlar değil, tam aksine Weberyen anlamda bürokratlaşmış ve yasallaşmış idarelere sahiptirler.

İki önemli örnek vermek isterim. Bunlar Türk ve Doğu tarihine yönelik örneklerdir. Örneğin İslami toplumlarda devletin işleyişine ilişkin kurallar kesinlikle kişiselleşmiş değildir. Aksine şeriatı dayanmaktadır. Şeriat da tamamen kişilerden bağımsızdır, yani bu toplumların idaresi bir yasa ya da şeriatla dayanmaktadır.

Bu toplumların iktidar yapısının örgütlenmesi de, örneğin Osmanlı İmparatorluğu'nda (ki Osmanlı İmparatorluğu derken çöküş dönemi değil, yükseliş dönemi, örneğin Kanuni Sultan Süleyman döneminde) iktidarın örgütlenmesi tamamı ile bürokratlaşmış bir yapıdadır. Yani devlet yönetimi bir devlet bürokrasisine dayanır ve kesinlikle kişiselleşmiş değildir. Sultanın kişiliğini bir yana bırakacak olursak, devlet aygıtı tamamıyla nesnelleştir. Bu aynı şekilde Çin'de de böyledir, hatta eski firavunlar Mısır'ında da bu böyledir.

Bu sözünü ettiğimiz kişiselleşmiş kamu mülküne sahip çıkma yöntemi aslında kapitalizm öncesi toplumlarda kural değil istisnadır. Ve bu tür bir toplumsal yapı sadece ve sadece Avrupa feodalizminde ortaya çıkmıştır. Oysa, bu çok garip olan Avrupa merkezci bir yaklaşım nedeniyle tarihte istisna olan Avrupa örneği sanki bir kuralmış gibi sunulmaktadır!

Aynı şekilde çağdaş kapitalist toplumlara baktığımız zaman, Weber'in çağdaş kapitalist toplumlara bakış açısının da yanlış olduğu ortaya çıkıyor. Çünkü bu toplumlardaki idarenin örgütlenmesinin temel özelliği de bürokratik ve yasalı oluşu değil, burjuva ve demokratik oluşudur.

Bürokratik ve yasal yapı bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Ama üretim sisteminin kendini yeniden üretmesi için ve kapitalist sistemde en belirleyici, en önemli nokta olan mülkiyetin güvence altına alınması için bürokratik yasalı sistem, sadece ve sadece bir araçtır. Öz, burjuva demokratik bir özdür.

Aslında Weber'in bu tezi Avrupa merkezci bir tez bile değildir. Germen merkezci, yani Almanya merkezli bir tezdur. Weber aslında Avrupa bile değil, Almanya'ya özgü bir durumu bütün dünya çapına genelleştirmektedir. Çünkü gerçekten Almanya'ya baktığımızda, Almanya'nın gelişimi diğer Avrupa ülkelerine göre daha geri, daha geç olmuştur. İki alanda geç kaldığını görüyoruz. Birincisi Almanya'da feodalizm çok daha uzun sürdü ve Almanya'da mutlakiyetçi monarşinin gelişmesi kapitalizmin gelişmesi ile aşağı yukarı özdeş oldu ve diğer kapitalist ülkelerdekinden çok daha geç oluştu.

Kapitalizme baktığımız zaman Almanya, Fransa gibi radikal ya da İngiltere gibi daha az radikal bir burjuva devrimi yaşamadığını görürüz. Buradaki kapitalist siyaset sistemi bir aydınlanma çağı despotizmi olarak ortaya çıkmaktadır.

Kanımcı burjuva sosyal bilimi, bize kapitalizm altında demokrasinin bu kadar kırılğan olması ve hatta Üçüncü Dünya ülkelerinde hemen hemen hiç olmaması konusunda hiç bir şekilde inandırıcı ve tatmin edici bir açıklama getirmemektedir.

Kapitalizmin gelişmesinin doğurduğu kutuplaşma dünya çapında bir bölünme yaratmaktadır. Aktif emek ordu-

suyla, Marx'ın pasif emek ordusu dediği yedek işgücü arasında coğrafi bir farklılaşma, bölünme yaratmaktadır. Aktif emek ordusunun ezici çoğunluğu kapitalist merkezlerde toplanmaktadır. Yedek işgücü ordusunun ezici çoğunluğu ise Üçüncü Dünya ülkelerindedir, bu orduyu Üçüncü Dünya halkları oluşturmaktadır. Yani kapitalizmin gelişmesi bu iki emek ordusu arasında coğrafi bir bölünme yaratmaktadır.

Kanımcı bu çok temel bir nokta. Dolayısıyla "neden bir dünya emek pazarı yoktur?" ve "neden bir dünya proletaryası yoktur?" sorularına geliyoruz.

Gerçekten de, Marx'ın düşüncesinin gerek özüne gerekse de lafzına baktığımız zaman bu anlamıyla bu iki ordu arasında sürekli bir iletişim olduğunu görüyoruz. Yani aynı insanlar yeri geldiğinde aktif emek ordusunda yer alıyor, yeri geldiğinde işsiz kalıyor, öbür tarafa geçiyorlar, ya da konjonktür değişince işsizler tekrar iş sahibi oluyorlar.

Ancak bu coğrafi ve siyasi bölünmeye benim verdiğim temel önemi vurguladığımız zaman, Marx'ta rastlayamadığımız iki olgu ortaya çıkıyor. Bunlardan birisi "sosyal demokrat tarihi uzlaşma", yukarıda sözünü ettiğimiz bir çifte uzlaşmayı gerektiriyor. Demokrasi alanında, belli kurallar çerçevesinde işlemek ve buna karşı, ekonomik alanda da pazarın kabullenilmesi ve ikisinin birbirinden ayrılması. Oysa periferi ülkelerinde böylesine bir çifte uzlaşma mümkün değildir. Çünkü bu periferi ülkelerde var olan ezici çoğunluk işsizler ordusudur.

Dolayısı ile demokrasi, kapitalizmin bir ürünü değildir, aksine merkez kapitalist ülkelerdeki kapitalizmin gelişmesinin belli bir özelliğidir, özgünlüğüdür. Kesinlikle üretim tarzı düzeyinde kendiğilinden olan temel bir olgu değildir. Kapitalizmin özünde, demokrasi, bir zorunluluk değildir, belli bir yöredeki tarihi gelişimin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca demokrasinin geleneklerle de alakası yoktur. Bizim geleneğimiz öbürkilerden daha iyi değildir ama daha beter de değildir. Kaldı ki şunu da söyleyebiliriz, kapitalist Avrupalılar, kendi geleneklerini aşarak demokrasiye varmışlardır. Biz niye aşmayalım; biz daha gerimiyiz ki aşmayalım! Üçüncü Dünya ülkelerinde demokrasi yokluğu modern bir olgudur. Demokrasinin yokluğu kapitalizmin yarattığı, kapitalizme bağlı bir ögedir.

Dolayısı ile periferide böyle bir sistemin var olması, doğası gereği istikrarsızlık yaratır. Her an patlamalara, büyük dönüşümlere, alt-üst oluşlara yol açabilir. Hatta bu ülkelerde demokrasi bir güvenlik sübabı olarak işlemektedir. Başka bir deyişle hakim olanlar çoğu kez kitleleri sakinleştirmek için demokrasi verirler. Demokrasi, alt-takilerin, siyasi mücadelesinin dayatmasının da ürünüdür. Bu da sistemin zayıfladığı anlarda koparılabilen, gerçekleştirilebilen bir kazanımdır.

Bu konuya bağlı olarak inceleyebileceğimiz uzun sorunlar listesinden üç tanesini ele alıp incelemek istiyorum. Birincisi popülist halkçı rejimlerin yapısı, ikincisi tektük rastlayabileceğimiz demokrasi örneklerinin zayıflığının nedenlerinin irdelenmesi, üçüncüsü ise dördüncü dünya kavramının incelenmesidir.

Kutuplaşma tümüyle tahammül edilemeyen birşey. Düzenli aralıklarla bu kutuplaşmayı aşma yönünde denemelere de rastlıyoruz. Yani kapitalist merkezlerle çatışmalar gündeme gelmektedir. Bu konuda çok zengin örnekler taşıyan Türk tarihine ve Kemalizm örneğine bakacak olursak, bu kutuplaşmanın reddedildiği, aşılmaya çalışıldığı dönemlerde sürekli olarak popülist denemelere girişildiğini gözlemliyoruz.

Bu popülist rejimlerin özelliği, halk lehine birtakım dönüşümler yapmaları ama kesinlikle demokratik olmayışlarıdır. Ulusal bir takım haklar, anti-emperyalist yönde bir takım eylemler vermekte. Sosyal birtakım dönüşümler yapmaktadır. Özellikle sosyal hareketliliği artırıcı, geliştirici eylemler yapmaktadır. Ama kesinlikle inisiyatifin tabandan gelmesine izin vermezler. Kesinlikle! Bir takım haklar veren her zaman için iktidardır, her zaman değişiklikler yukarıdan gelir.

Bu 1955-1975 arası dönemde ki, bu en sonunda, o zamanki bağlantısız ülkelerin başkanı olan Bumedyen'in başkanlığında önerilen bir yeni ekonomik dünya düzeni talebinin ortaya çıkışına kadarki dönemdir, bir dizi popülist denemeler görüyoruz. Bu denemelerin çoğu da zaten kendini sosyalist olarak tanımlıyor.

Oysa tüm bu popülist denemeler çok kısa sürede kendi tarihi sınırlarına ulaştılar. Çünkü, pervasız burjuva iktidarları doğurdular. Olan biten, daha çok burjuva özlemlerin netleşmesi, net bir şekilde ortaya çıkması oldu. İlk aşamalarında bu süreç emperyalistlerle çelişki ve halk taba-

kalarıyla yakınlaşmaya varsa bile, bir süre sonra burjuvaların kendi özlemlerinin netleşmesi sonucuna vardı.

Meksika, Türkiye ve Mısır örneklerinde olduğu gibi bu gelişme çok kısa süre içinde donmaya, durmaya, tıkanmaya varıyor ve kesinlikle bir demokratikleşmeye yol açmıyor. Ne burjuva radikal anlamı ile ne de sosyalist anlamı ile demokratikleşmeye varmıyor. Aksine, bir yeni kompradorlaşmaya ve diktatörlüklere varıyor.

Bu konuda başka bir örnek verecek olursak, "küçük demokrasi" olarak adlandırdığım bir noktaya değinmek istiyorum. Bu çok bilimsel bir tabir değil, periferi ülkelerinde belli dönemlerde demokratik rejimler de olduğunu görüyoruz. Yani bir tür çoğulculuğun var olduğu seçimlere çok fazla hile karıştırılmadığı ve insan haklarının tümüne değilse bile bir kısmına, kısmen saygı duyulduğu rejimler ortaya çıkıyor.

Aslında şimdi söyleyebileceğim düşünce biraz provokasyon olarak algılanabilirse de, bence bu ülkelerdeki bu "küçük demokrasi" aslında diktatörlüğün krizine bir çözüm olarak ortaya çıkıyor. Yani normal yönetim tarzı diktatörlük. O tıkanacağı zaman demokrasiye başvuruluyor. Aslında biz solcular genellikle tersinin olmasını isteriz. Yani kurulanın demokrasi olmasını, diktatörlüğe başvurulduğunda bunun bir kriz işareti olmasını isteriz. Oysa bence bu tam tersidir. Demokrasi genellikle diktatörlüklerin iflas ettiği anlarda gündeme gelmektedir. Bu konunun en açık en belirgin örneği de Brezilya'dır.

1960'lı 70'li yıllarda Brezilya'daki diktatörlüğe bakanak olursak, ağırlıklı olarak orta sınıflara dayanmaktaydı ve

uygulanmakta olan politikalarla orta sınıfı büyük ölçüde geliştirdi. Pazarın gelişimi de ağırlıklı olarak orta sınıfın taleplerine yönelik olarak yapıyordu. Orta sınıflar ise ağırlıklı olarak diktatörlüğü desteklediler. Yani Brezilya'da 60'lı 70'li yıllardaki diktatörlük, bir avuç tepedeki cani generalin diktatörlüğü değildi. Toplumsal desteği olan bir diktatörlüktü.

Ama ekonomik gelişme yavaşladığı andan itibaren ve halk katmanlarını daha fazla sömürmek, daha fazla baskı altına almak mümkün olamaz hale geldiğinde bu sefer orta sınıflar başkaldırdılar ve demokrat olmaya başladılar. Bu da diktatörlüğün krize girmesine yol açtı.

Dolayısıyla bu demokrasiler son derece zayıf, kırılğan, demokrasiler olmaktadır. Çünkü bir an gerçek bir demokrasinin hayata geçtiğini varsayalım. Bu demokratik iktidar ya gerçekten ciddi, sosyalist demeyeyim ama ilerici sosyal dönüşümler gerçekleştirecektir, yani örneğin bir toprak reformu yapacaktır, sendikal hakları artıracaktır, yaşam düzeyini düzeltecektir ve bunu yaptığı andan itibaren de kapitalizmin gelişiminin mantığına ters düşecektir. (Özellikle dış borçlar konusunda bir kapitalist gelişme mantığı ile çatışmak noktasına gelecektir.) Ya da bu tür dönüşümler yapmayacaktır. Sadece parlamentonun var olmasıyla, milletvekillerinin seçilmesiyle yetinecektir. Böyle yaptığı zaman ise daha ötelere gitmek isteyen halk kitleleriyle ile karşı karşıya kalacaktır. Dolayısıyla çatışma ortaya çıkacaktır ve popülist deneyin yeniden yaşanması tıkanacaktır.

Brezilya örneği kesinlikle bir istisna değildir. Çünkü Üçüncü Dünya ülkelerindeki demokrasinin "yarım demokrasilerin", "çeyrek demokrasilerin", "cılız demokrasilerin" çıkmazı da işte bu noktadadır. Bir başka örnek verebiliriz. Arjantin; orada da demokratik rejimde yapılan seçimlerde halk kitleleri, demokratik olanı; yani Başkan Alfonsin'i değil, faşizan bir popülist yönetimi seçimle işbaşına getirmeyi tercih ettiler. Çünkü bu demokratik başkan ciddi sosyal dönüşümler yapmaktan çekiniyordu. Dolayısı ile bu ülkelerde (ki Türkiye gibi ülkeler için de bu geçerli) geçerli olan demokrasi son derece zayıf ve tehdit altında bir demokrasidir. Çünkü var olan rejimler ayakta kalmak için ciddi sosyal dönüşümler yapmak ve kendilerine bir halk tabanı yaratmak zorundadır. Bunu yapmaları da onları iktidara getiren, sosyal ittifakların çok dışında sosyal ittifaklar yaratmaları, başka sosyal tercihler yapmaları anlamına gelir.

Üçüncü örneğimiz ise dördüncü dünya diyebileceğimiz ülkelerdeki demokrasinin imkânsızlığıdır. Nedir bu dördüncü dünya ülkeleri? Bunlar en geri ülkeler değil, kapitalizmin gelişmesi tarafından en çok tahrip edilmiş ülkelerdir. Buradaki faktör şu, kapitalizm elbette merkezde olduğu kadar periferide de belli bir gelişmeyi içeren bir rejimdir. Ama aynı zamanda bir tahribat da yapar. Kapitalizm bu gelişme-tahribat çelişkisine dayanan bir rejimdir.

Bu tahribat, kültürel alan da buna dahil olmak üzere birçok alanda ortaya çıkar. Kapitalizmin bu tahrip etme özelliği belli dönemlerde, belli coğrafi alanlar üzerinde, belli ülkeler ve belli halklar üzerine yoğunlaşmıştır. Bu ülkelerdeki kapitalist tahribatın sonuçları sürekli gizlenir,

çünkü bu tahribat kapitalizmin "iyi" görüntüsünü zedelemektedir.

Kapitalizmin dünya gelişimine baktığımız zaman periferik ülkelerin bir dizi işlevler gördüğünü gözlemleyebiliriz. Bu işlevler merkezdeki birikimi tamamlayıcı işlevlerdir. Ama çeşitlidir. Tek boyutlu değildir. Ancak, bazen gelişim sürecinde bu periferi ülkeleri sahip oldukları işlevi yitirirler. Ve o zaman da tamamen marjinalize olmaya, dışlanmaya başlarlar. Bunun tarihte bir dizi örneği var. Örneğin, merkantilist dönemde, periferide en gelişmiş yapı Amerika'ydı. O tarihlerde bir Dünya Bankası uzmanı Brezilya'nın kuzey-doğusuna gittiği zaman Karayipler'de dolaştığında bir mucizeye tanık olduğu kanatine varabilirdi. Çünkü gerçekten de büyüme oranları son derece yüksekti. Son derece gelişkin bir toplum sözkonusuydu. Ama kapitalizmin daha sonraki gelişme evresinde, merkantilist dönemden sanayi dönemine geçildiğinde, bu yöreler işlevlerini tamamen yitirdiler ve sonuç olarak bugün hâlâ geçerli olan geri yapısıyla başbaşa kaldılar. Brezilyanın kuzey-doğusu ve Haiti örneği sürekli kıtlığın yaşandığı, sürekli açlığın yaşandığı, geri kalmış yöreler haline dönüşmüş durumdadır. O zamanın mucizesi şimdi tam felakete yol açtı. Dönem değişti, eski işlevini kaybetti.

Ayrıntısına girmeyeceğim, çeşitli nedenlerle bugün bir dizi ülke, örneğin tropikal Afrika'daki ülkeler için, Karayipler'deki bir dizi ülkeler için, Asya'daki bir dizi ülkeler için durum bu. Dördüncü dünyayı oluşturanlar bu ülkelerdir ve dolayısı ile bu ülkelerdeki siyasi iktidarlar, yani, kapitalizmin gerektirdiği siyasi iktidarlar ister istemez tümüyle son

derecede ilkel, gangsterlerden oluşmuş mafya tipi diktatörlüklerdir. Bunun ise geleneklerle filân kesinlikle alakası yok. Bu tamamen kapitalizmin yarattığı tahribatın gerektirdiği yönetim biçimleridir.

Dolayısı ile bu nesnel başarısızlık, yani genel dünya kapitalizminde demokrasinin genel başarısızlığı sözkonusu. Tabii insanlığın % 75'ini oluşturan Üçüncü Dünya ülkelerini dikkate almayıp, önemli olan sadece kapitalist merkezdekilerdir, orda demokrasi var gerisini dikkate almayız, demezsek, yani kapitalizmin tümünü sistem olarak ele alırsak, kapitalizm içerisinde demokrasinin başarısızlığı ve imkansızlığı da bizi şu noktaya getiriyor: Demokrasinin, yani ihtiyacımız olan, üçüncü dünyanın sorunlarını çözmek için ihtiyacımız olan demokrasinin sorunları ve konuları nelerdir?

Olaya öncelikle fotoğrafın negatifinden bakalım. Yani bu konudaki bir değişim deneyinin başarısızlığının nedenlerini irdeleyerek, son 70 yılda Sovyet deneyiminin başarısızlığının nedenlerini irdeleyerek başlayalım.

Bu noktada da önce demokrasi noksanlığının korkunç sonuçlarına değinelim :

Korkunç sonuçlardan söz ediyorum, çünkü bu ülkelerde sosyalizmin başarıya ulaşmamasının nedeni, bu rejimlerin demokrasiden yoksun oluşudur.

Bu düşünce aslında hakim ideolojik söylemin tam tersi bir düşüncedir. Çünkü hakim ideoloji der ki: Bu ülkelerde sosyalizmin başarısızlığa ulaşması çok doğal. Çünkü sosya-

lizm olduğu için bu ülkelerde demokrasi yoktur. Ve tersine de kapitalizm var olduğu için demokrasi vardır. Oysa benim savunduğum bu hakim ideolojinin tezinin tam zıttı bir tezdur.

Ayrıntıya girmeden değinecek olursak, Rus devrimi aslında kutuplaşmaya karşı bir başkaldırı idi. Bir başkaldırı, bir isyan olarak başladı ve devrime dönüştü. Bunu yaparken de kendisini oluşturan itici güçler arasında bir çelişkiyi yaşıyordu. Yani kendisini sosyalizme iten güçle kapitalizme iten güçler arasında bir çelişkiyi yaşıyordu. Başka bir deyişle, yaşanan, öncelikle kapitalizme yetişme teziyle (ki bu, ister istemez, teknolojilerin nötr-tarafsız olmayacağını dikkate alırsak, kapitalizmi yeniden üretmeye veya kapitalizmin benzeri bir yapıya dönüşmeye itiyordu) daha başından itibaren farklı bir şey oluşturmaya yönelik güç arasındaki çelişkiydi. Alternatif Maoist söylemle ifade edecek olursak, politikaya öncelik vermek, yani şimdiden uzun vadeli bir projeye uygun bir yapılanmaya doğru bir gelişme sağlamaktı.

Demokrasi yokluğu herşeyden önce kapitalizme yetişme tezinin ağır bastığının tercih edildiğinin ifadesiydi. Tabii bu kademe kademe oldu. Yani işin başından beri, 1917'de böyle bir tez olduğunu sanmıyorum. Ancak kademe kademe bu tez hakim oldu. Dolayısı ile kapitalizme yönelindi. Kapitalizm yeniden üretildi ve demokrasi yokluğunu doğuran da bu kapitalizme yöneliştir.

Dolayısıyla devrimi gerçekleştiren parti de süreç içinde değişti. Başlangıçta belki öncünün, diyelim ki halk

sınıflarının , proletaryanın, ama sadece proletaryanın değil, geniş halk sınıflarının öncüsü iken, oluşmakta olan yeni burjuvazinin bir aracı haline dönüştü ve halk kitlelerini denetim ve baskı altına alan bir araç haline döndü. Bu ise tek parti rejimi şeklinde kendini ifade etti. Şunu da belirtmek ilginçtir. Tek parti rejimi bir dizi popülist örnekte de yaşanmıştı. Tekrar Türkiye deneylerine de çağrıştırma yaparsak şunu görürüz : Bu rejimler burjuvazinin netleşmesinin, ortaya çıkmasının ürünüdür. Yani sosyalist ya da antiemperyalist ulusal kurtuluş yönünde gelişmeyip, burjuvazinin çıkarlarının netleşmesi biçiminde ortaya çıkmasının sonucudur.

Dolayısıyla son iki sene içinde 1989-1991 döneminde, Sovyetler Birliği'nde olup bitenler kanımca bir karşı devrim değildir. Hakim söylemin iddia ettiğinin aksine, var olan bir gelişimin hızlanmasının son noktasıdır. Soruna böyle bakmak çok farklı bir bakıştır. Çünkü, sosyalizm ile demokrasinin bir arada yaşayamayacağı tezine çok karşıt bir tezdır.

Bu bakış açısından kalkılarak, Doğu Avrupa ülkelerinde olup bitenin bir demokratik devrim olarak sunulmasına da karşıyım. Olaylar böyle bir görüntü verse de. Çünkü burda var olan şey diktatörlüğün krizi olduğu için demokrasiye geçiş var ve bu demokrasi de son derece zayıf, tehdit altında bir demokrasi. Buna bir çok örnekler verebiliriz. Nitekim bu zayıflığı çok çabuk ortaya çıktı. Örneğin Polonya'daki faşizan popülist sapmalar ya da Yugoslavya'daki çürümenin, dağılmanın ortaya koyduğu gibi, bu örneklerdeki demokrasi son derece zayıftır.

Son olarak da bu Üçüncü Dünya ülkelerindeki demokrasi sorununu biraz önce yaptığımız gibi olumsuz yönüyle, yani başarısızlıkları açısından değil, daha olumlu yönüyle "ne şekilde demokrasiye varabiliriz" açısından bakarak irdelleyebiliriz.

Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki; bizim var olan toplumsal yapıyı ilerici yönde dönüştürmeye yönelik bir araç olarak demokrasiye ihtiyacımız var. Yani var olan tahammül edilmez eşitsizliklerin, idare edilmesinin bir aracı değil, bizim için demokrasi.Çünkü bunlar tahammül edilmez şeylerdir. Bizim bu tahammül edilmez noktaları olumlu yönde kaldıracak bir araç olarak demokrasiye ihtiyacımız var.

Yani, bizim ihtiyacımız olan demokrasi bir tür Jakoben demokrasidir.

Tüm burjuva devrimleri içinde en radikal olanının Fransız devrimi olduğunu söylemiştim. Ashında Fransız devrimi asıl burjuva devriminin gereklerinin çok ötesine gitmiştir. Bunu aşan boyutları olmuştur, bir halk boyutu olmuştur, Fransız devriminin. Çünkü esas burjuva devrim aslında bir devrim dahi sayılamıyacak olan İngiliz devrimidir. Oysa Fransız devrimi çok daha öteye gitmiştir. Nitekim öteye gitmiş olduğu içindir ki genel oy kavramını keşfetmiştir. Ve bu yüzden de Jakobenler bunun itici bir gücü olmuştur, öncü gücü olmuştur. Yine Jakobenlerin içinden de, örneğin, Babeufçüler gibi komünizmin atası sayılabilecek olan,henüz maddi şartları olgunlaşmasa dahi komünizmin ilk öncüleri sayılabilecek olan bir akım

doğmuştur. Jakobenler ayrıca şu son derece modern sloganı keşfetmişlerdi "ekonomik liberalizm, demokrasinin düşmanıdır" demişlerdir. Başka bir deyişle pazar, demokrasinin düşmanıdır. Bunu keşfetmek için Marx'ı beklememize gerek kalmamıştır. 1793'de Jakobenler bu çok temel gerçeği keşfetmişlerdi.

Daha öteye gitmek için aslında, ülke ülke, tek tek örnekleri ele alarak somutta her ülkedeki komprador hakim sosyal ittifakın analizini ortaya koymak lazım. Ve bu analizden kalkarak da alternatif ulusal halk ittifakının ne olacağı, alternatif somut programın ne olacağını ortaya çıkarabiliriz. Böyle yaptığımız takdirde işte demokrasi, halkın içindeki çelişkilerin bir idaresinin aracı olarak ortaya çıkıyor. Bu ise her ülkenin somutunda farklı bir şekilde gerçekleşecektir. Her yerde gerekli ve geçerli olan değerlerin yani gerçek bir çoğulculuk, insan hakları, her türlü felsefi, dini inanca hoşgörü, gerçek anlamıyla, bir çok partili sistem, sosyal kurumların ve sendikaların özerkliği, bağımsızlığı gibi öğelerin ötesinde demokrasi, her ülkenin somutunda değişecek olan bu farklı sosyal güçler arasında, toplumun ilerici yönde dönüşümünü sağlayabilecek olan konuların pazarlık edildiği bir alan olacaktır. Bu konuda da son derece iyimserim. Çünkü bu aynı zamanda bir kültür devriminin de koşullarını yaratacaktır ve böylece de demokrasi ve ileriye yönelik sosyal dönüşümler, kökü olan ve geri dönüşsüz bir yapıya kavuşacaktır.

SORULAR VE YANITLAR

Gelen sorulardan birinin soruluş tarzı oldukça naif gibi geldi ama çok önemli bir soru. Çünkü hakim ideolojiyi çok iyi yansıtan bir soru bence. Bu da şu; "Gelişmiş ülkelerde kapitalizm tam olarak uygulanıyor onun için orda sorunlar çözülüyor. Az gelişmiş ülkelerde kapitalizm tam olarak uygulanmıyor, o yüzden de sorunlar çözülüyor" türü bir yaklaşım var. Aslında mesele hiç de öyle değil. İktidar karar verecek, siyasi bir tercih yapacak, işte kapitalizmi tam olarak uygulayalım diyecek ve kapitalizm tam olarak uygulanacak. İşler hiç de böyle gelişmiyor! Aslında bütün yapmamız gereken, nesnel, sosyal sorunların ne olduğu, neden bu ülkelerde kapitalizmin böyle olduğu ya da olmadığını incelemektir. Bu sosyal ilişkiler merkez ve periferilerde farklıdır, ve birbiriyle bağlantılıdır. Şunu yapamayız; işte merkez ülkelerde neler var neler yok, bunların listesini çıkaralım, bunların içinden iyileri - kötülerini ayıklayalım. Bizde neler var neler yok, listesini çıkaralım, kötülerini ayıklayalım, öbür taraftaki iyileri alalım. Böyle bir yöntemle gidemeyiz. Çünkü kapitalizm bir bütündür. Birbirine bağlı bir bütündür. Yani burada olanla ya da olmayanla, orda olan ya da olmayan birbirine bağıntılıdır. İktidarın tercihleri ile olacak birşey değil bu. Örneğin Gorbaçov kapitalizmi istiyor. Bakıyor İsveç'te kapitalizm iyi gelişmiş, yaşam düzeyi fena değil, o zaman biz de İsveç'teki kapitalizmi isteyeceğiz demeye karar verip, uygulamaya kalktığı andan itibaren illa da iş öyle gitmiyor. İsveç olmuyor öyle dedi diye. Dolayısı ile soruna bu şekilde bakmak kanımca pek bilimsel değil. Ama son derece de

önemli. Çünkü, halk arasında hakim bir düşünce olarak son derece yaygın. Mesele bir tercih sorunu değil. Buna yakın bir soru da "en az kötüsü", "ehven-i şeri hangisi ise onu seçelim" tarzında bir görüş var. Yani sisteme entegre olmazsak marjinalize oluruz, o zaman sisteme girelim de bari kurtaralım, türtü bir yaklaşım da bu çerçevede değerlendirilebilir. Aslında bu da mümkün değil. Zaten ehven-i şer, içinde bulunduğumuz durumdur. Yani bu sisteme entegre olduğumuz zaman bunun en iyisini yapalım da sorunlar en aza indirgin-sin diyemeyiz. Çünkü bu sisteme entegre olduğumuz zaman, bu, ister istemez kutuplaşmayı yaratacaksa ve halklar da bu kutuplaşmayı tahammül edilemez bir şey olarak görecekse, ister istemez farklı bir şey düşünmek zorundayız. Çünkü bu öbür türlü çatışmaya götürecektir. Bu farklı sistem ise, var olan sistemin mantığı ile bir kopuşu getirmektedir. Var olan sistemin dışına çıkmak derken, tamamen içine kapanıp kendi iç dünyasında yaşamak, tüm dış dünyayla ilişkileri kesmek değil elbette kastedilen. Bunun yaşama şansı yok. Dış ilişkilerimiz olacaktır elbette. Ama bu dış ilişkileri neye göre ayarlayacağız? Yani bu ilişkilerde dış dünyaya mı mahkûm olacağız yoksa içerdeki durumu ilerici bir yönde dönüştürmeye mi yönelik dış ilişkilerde bulunacağız? İki kilit kelime var burada. Ya uyumlaşma ya kopuş. Uyumlaşmada var olan iç gelişme dinamiğinin dış hakim sisteme tabi kılınmasıdır. Diğerisi ise dış ilişkileri denetleyip, onları ilerici yöndeki iç dönüşümlerimize tabi kılmaya çalışmak mantığına dayanır. Bunlar aslında birbirine zıt iki mantıktır. Bunu bu şekilde görmek lazım. Yani bir tercih meselesi gündeme geliyor burada. Münaşip bir karar verip şunu mu seçelim bunu mu seçelim değil. Burada tamamıyla zıt iki mantık ve zıt iki tercih gündemdedir.

Önemli bir diğer boyut daha var. Aslında bunlara hiç değinmedim. Bu da karşılaşılan ulusal baskılar. Örneğin Türkiye'de yaşanan Kürt sorunu. Aslında bu soruna değinmememin nedeni diplomatik nedenlerle konuyu hasır altı etmeye çalışmam değildi. Hele hele bunu ikincil bir sorun olarak görmem de değildi. Türkiye'de de, Üçüncü Dünya'da da, her yerde hayati öneme sahip sorunlar bunlar. Aslında bu ülkelerde var olan iktidarların, etnik dini veya kültürel çeşitlilikleri idare etmedeki yeteneksizliklerinin de bir göstergesi, bu tür sorunlar. Hatta ve hatta yukarıda sözünü ettiğimiz "cılız demokrasinin", kısmi demokrasinin var olduğu ülkelerde bile özellikle bu ulusal konuda ciddi bir açılım görmüyoruz. Ancak bu tür sorunların, zaman ve mekan içinde tek tek ele alınması lazım. Ciddi bir şekilde analiz edilmesi lazım. Kürt sorunu için de sözkonusu bu. Konunun özgünlüğü var. Aslında daha genelleme yapacak olursak, bu da halk içindeki çelişkilerin bir boyutudur. Yani tam demokratik bir rejim gündeme geldiğinde de, bu rejim, bu çeşitlilikleri ne şekilde idare edecektir, ne şekilde çözüme kavuşturabilecektir, bu da başlı başına bir sorundur.

Başka bir konu da -buna da hiç değinmedim- Avrupa'da ülkelerin yaşamakta olduğu kriz. Aslında bu da gide-rek önem kazanmakta olan bir konu. Batılı demokrat ve aydın ortamlarda çok tartışılan bir konu. Çoğulcu parlamen-ter demokrasi Batıda da son derece büyük tehditler altında, tahribata uğramakta. Bunun bir nedeni de medya alanında yaşanmakta olan çok tehlikeli bir gelişim. Halkın ne şekilde koşullandırılabilirdiği, şartlandırılabilirdiğini görüyoruz. Örneğin Körfez savaşında bunun çok canlı bir örneğini

yaşadık. Ama bu yeni bir olgu değil. Aynı zamanda Avrupa'da da seçimlerden ve partilerden bir uzaklaşma var. Partilerin hepsi bir kriz yaşamakta. Şöyle bir ikilem düşünülüyor. Önce politik dünya ya da politik sınıfla halk arasında bir farklılaşma yaşandığı söyleniyor. Kimi politikacıların diyelim, kendi içinde yaşadıkları çelişki ne olursa olsun, bunlar tamamen halktan farklı bir grup olarak halkı yönlendiren bir grup olarak değerlendiriliyor. Hatta halkı kandıran bir grup olarak, değerlendiriliyor. ABD'de özellikle bu politikadan uzaklaşma çok önemli boyutlarda. Biliyorsunuz ABD Cumhurbaşkanı seçmenlerin yüzde ellisinden azı seçiyor. Çünkü seçmenlerin yüzde ellisi oy vermeye dahi gitmiyorlar. İlginçtir ki oy vermeyen bu yüzde elli dolayındaki seçmen, en fakir seçmenler. Çünkü şöyle bir düşünceden hareket ediyorlar ki, pek de haksız değiller aslında: "kim gelirse gelsin, ister demokratlar, ister cumhuriyetçiler bizim durumumuzda birşey değişmeyecek." Yani seçimin sonucu ne olursa olsun bizim için birşey değişmeyecek diye düşünüyorlar. Kısmen haklılar bu düşüncelerinde. Dolayısıyla bize işte en gelişkin, en mükemmel model olarak sunulan bu Avrupa demokrasisi de aslında bir kriz yaşamakta. Şunu da belirtmek lazım ki, bu bizim Üçüncü Dünya'da yaşadığımız terörist diktatörlüklerden yine de iyidir! Ama tarihin sonu gelmiş değil, batı Avrupa'daki demokrasiler de herşeyi çözümlenmiş değiller.

Bir dizi soru, somut olarak günümüz Türkiye'si ile ilgili. Aslında Türkiye benim için çok iyi bir örnek. Nasıl bir doktor, bir hastalığın bütün semptomlarını taşıyan bir hasta

gördüğü zaman, "aman bu nasıl iyi bir örnek" derse, ben de Türkiye için aynı şeyleri söyleyebilirim. Aslında popülist deneylerin, kanlı gerici diktatörlüklerin ve "cılız demokrasi" dediğim sınırlı demokrasilerin arka arkaya geldiği, birbirini izlediği çok güzel bir örnek bütün söylediklerime. Bugüne gelince, yanılabilirim tabii, siz benden daha iyi bilirsiniz ama, kanımca küçük demokrasi aşamasındayız. Daha doğrusu, "çok küçük demokrasi" aşamasındayız. Ama unutmayalım, beterin de beteri var. Ancak önemli olan şu ki, bütün bunlar Osmanlı tarihinin bir ürünü, bir mirası değil. Türkiye'nin müslüman bir ülke olmasının da ürünü değil. Çünkü müslüman olmayan bir takım ülkelerde de, tamamen farklı tarihlere sahip ülkelerde de benzer durumlarla karşılaşyoruz. Dolayısıyla bugün yaşanan durum, Türkiye'nin dünya kapitalist sistemindeki yerinden kaynaklanıyor. Modern bir olgu. Geçmişin bir kalıntısı geçmişten gelen birşey değil, tamamen modern kapitalizmde yer almasından kaynaklanan birşey. Ama tabii ki geçmişten de gelen bir takım öğeler var. Yani bugünkü sistem geçmişten bazı öğeleri alıyor. İşine gelen yönleri geçmişin mirası, geçmişin kalıntısı olarak sunuyor. Ama yaşanan olgu tamamen modern, çağdaş bir olgu.

En son sorular kanımca da en zor sorular, tamamen geleceğe yönelik sorular. Sosyalizmin ne olacağı demokrasi-nin ne olacağına yönelik sorunlar. Ve özellikle de militanlardan gelen sorular. Açıkça kendini sosyalist veya demokrat militan olarak gören, açıkça kendini anti-kapitalist militan olarak gören, kapitalizmin bir üretim tarzı veya bir sosyal sistem olarak reddedilmesi yönünde açıkça tavır almış olan

insanlardan gelen sorular en zor sorular. Mutlaka ve mutlaka bu konudaki cevaplarımızı deneylerle, eleştirilerle karşılıklı tartışmalarla çözebiliriz. Kimse önceden en doğru reçete budur diye ortaya çıkamaz. Dolayısıyla kendi içimizdeki demokrasiye herşeyden önce önem vermek zordur. Bunu sağlamadan bir çözüm bulamayız. Ve benim için, bir Üçüncü Dünya vatandaşı olarak benim için, kutuplaşma o kadar temel bir konu ki, geleceğe yönelik söyleyebileceğim şu önümüzdeki asırda da geçmiş asırda da olduğu gibi çok şiddetli kopuşlar yaşanacaktır. Bu koşullarda ciddi kopuşlar yaşanacaktır. Ve bu kopuşlar geçmiş kopuşların karşılaştığı sorunlarla da karşılaşacaktır. Yani gelişmeye mi ağırlık vermeli (ki bu kapitalizmi tekrar yaratacaktır) yoksa başından itibaren farklı bir şey mi yaratmaya çalışmalı. Aslında bu konuda sanırım Troçki'nin getirmiş olduğu eleştiri son derece güçlü ve önemli bir eleştiri. Bu tek ülkede sosyalizmin tamamlanabileceğine, bütünleşebileceğine yönelttiği eleştiri sanırım çok güçlü ve önemli bir eleştiri. Çünkü bu görüş çok tehlikeli bir görüştür. Kapitalizmin ve sosyalizmin gelişmesi sınırsız ama bu farklılıkların başka bir şekilde ortaya çıkacağı topluma doğru gidiş, burada şunu da belirtmek isterim, sosyalizm homojenleşmiş, herkesin aynı ortak rotada yürüyeceği bir şey olamayacaktır, tamamen varolan farklılaşmanın yeniden varolacağı fakat, farklı bir şekilde var olacağı bir yapıdır. Sosyalizmi atlayıp ya da sosyalizm sayesinde bir homojenleşme olmayacaktır. Bu kapitalizmden sınırsız topluma, sosyalizme varıştaki süre kanımca çok uzun bir süre olacaktır. Ve ne yazık ki, söylemek gerekirse, Marks'ın düşündüğünden çok çok uzun bir süreç alacaktır bu toplu-

mun oluşması. Lenin'in tahmin ettiğiinden de, benim düşündüğümünden de çok uzun bir süre alacaktır. Ama dedim ya fazla kızmıyorum. O 1924 'de öldü. Devrim de 1917'de yeni olmuştu. Aslında bu uzun süreyi, bunun uzun sürebileceğini öngören tek Marksist önder de, ki tesadüf değil, sanırım Mao olmuştur. Devrimin tamamlanmasının çok uzun zamanlar alacağını yüzlerce devrim yüzlerce çalkantı geçireceğini düşünmüştür. Asya'da Mısırlılar'la Çinliler arasında sanırım bu konuda ortak bir anlayış, felsefi bir yaklaşım var. Tarihi süreci çok uzun bir zaman olarak algılayabiliyoruz. Dolayısıyla bu uzun bir süreç olacaktır. Bu nedenle bence yakın bir gelecekte merkezlerde ciddi bir kopuş olamayacaktır. Yani Lenin ve Troçki'nin 1917'lerde geliştirdiği modeldeki gibi, Rusya'daki bir devrimin Avrupa'daki ya da en azından Almanya'daki bir devrimi alevlendirebileceği gibi bir düşünce bence bugün artık geçerli değil. Bunu yapmaya müsait değil. Ama merkezlerde bir kopuş olmayacağı, bir devrim olmayacağı bu merkezlerden bize gelebilecek olan bir takım olumlu şeyler olmayacak demek değildir. Bir takım açılımlar, bir takım kazanımlar elbette olacaktır. Özellikle kültürel alanda. Yukarıda feminizm örneğini verdim. Bu, Batı'dan aldığımız bir şey. Ama bu açılımları, bu kazanımları sistem yine de yutacaktır. Yutacaktır derken kendi lehine saptıracaktır demek istemiyorum. Ama bu farklılıkları kapitalist sistem bir süre barındırabilecektir. Bundan sonra ne olur? Yani merkezdeki bu yeni açılımlar bu yeni kazanımlarla periferilerde olacak kopuşlar, yüzyıl sonra ne şekilde bütünleşebilir bunu bilemem. Militan kaygılarla sorulan sorulara gerçekten büyük saygım var. Yani ne yapmalı, nasıl örgütlenmeli, ne şekil

partiler kurmalı, ne şekil harekete geçmeliyiz, nasıl dönüştürebiliriz diyenlere çok büyük saygım var. Ama şunu da söylemek isterim ki bu konuda hazır reçeteler, hazırlanmış haplar yoktur. Ve size de işte reçete budur diyecek kadar ukalaca bir tavra girmek istemiyorum. Aslında, sizin, bizim, benim tüm deneylerimizde şu ortaya çıkıyor: kendi iç işleyişlerimizde, demokrasiye, ne yazık ki gereken saygıyı gösteremedik. Bu konudaki yetersizliğimiz, var olan hataların, tümünün değilse bile, çok önemli bir kısmının kökenidir. Demokrasiye gerekli kaygıyı gösterseydik bu hataların büyük bir kısmını yapmayabilirdik, çözebilirdik. Bir soru var örneğin demokratik merkezîyetçiliği nasıl değiştirelim diye. Bence tabirin kendisi o kadar yanlış değil. Hem demokrasi var içinde, hem de daha etkin olmak için bir merkezîyetçilik var. Ama bunun bugüne kadarki uygulanışı gerçekten bir karikatür oldu, hoş olmadı. Sonuç olarak: Her zaman her yerde geçerli olan formüller yoktur.

SOSYALİZMİN GELECEĞİ*
OTUZ YILLIK SOVYET SİSTEMİ
ELEŞTİRİSİ (1960-1990)

SAMİR AMİN

Çeviren : Fikret BAŞKAYA

I

Peygamber mizaçlı kişiler dışında kimse, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki sosyo-ekonomik rejimlerin hızlı ve toptan çöküşü karşısında az çok şaşkınlığa düşmediğini söyleyemez. Şaşkınlık etkisi geçince, değişik kesimlerin otuz yıldan bu yana söz konusu sisteme ilişkin olarak ortaya koydukları tahlillere dönmekte yarar vardır. Tevazuyu bir yana bırakmak pahasına, 1989-1991 aralığında aniden ortaya çıkan olayı 1960'lardan bu yana genel çizgileriyle tahmin edebilen bir eğilim (çok küçük de olsa) içinde yer aldığımı söylemeliyim. Elbette bizim büyük bir olasılık olarak öngördüğümüz bu çöküş, Sovyet sisteminin krizine tek çıkış yolu değildi. Tarihte herhangi doğrusal ve sapmaz bir determinizm olduğuna inanmıyorum. Her toplum, yaşadığı krize değişik çözümler, değişik çıkış yolları bulabilir. Bu nedenle Sovyet sisteminin sağa düşmesi de (ki bugün olan budur) sola düşmesi olasılığı da mevcuttu. Bu sonuncu olasılık en azından dışlanmış olsa da, tarihin gündeminde kalmaya devam edecektir. Bu sadece uzun vadede değil, kendi payıma halen geçerli sağ çözümün orta vadede bile bu toplumlara istikrar getireceğine inanmıyorum.

(*) Samir Amin'in elinizdeki derleme için bize gönderdiği bu makalesi İstanbul konferansıyla aynı içerikte olduğu için, İstanbul Konferansında sorulan sorular metnin sonuna eklenmiştir.

Başka bir çözüm için verilecek mücadelenin elbette kendine özgü sorunları olacaktır.

Böyle olunca, otuz yıl boyunca (1960-1990) bu konuda yazdıklarımın yanlış ve eksik yanlarını nihai gelişmeler karşısında saptamak mümkündür.

Bu tahlilleri, değerlendirmeleri ve hatta öngörülerini, gelişmelerin ortaya çıktığı dönemin olasılıklarından az çok etkilendiği bir çerçeveye oturtmak gerekir. Nitekim Sovyet sisteminin kendisi de değişik dönemlerden geçti ve kendi krizine farklı çözümler arayan bir evrim süreci yaşadı: i) Stalin'in ölümünden (1953), özellikle de XX'inci Kongre'den (1956) Kruşçev deneyinin düşüşüne (1964), kadarki dönem (1964), Stalinizm'i ilk aşma dönemi idi. Uluslararası planda da Moskova'yla Pekin arasında ideolojik ve politik çatışmaya neden oldu; ii) Bunu "Brejnevci buzlaşma" olarak da nitelenen Gorbaçov'a kadar uzanan dönem izledi; iii) 1985'den başlayıp 1989-1991'de çöken Gorbaçov'un "perestroyka" girişimi.

Buna paralel olarak Çin de kendi kullandığı bir deneyimle "sosyalizmin kurulması" sorununa başka yollardan çözüm aradı. 1961-1970'de geçerli olan ve doruk noktasına kültür devrimiyle (1966) ulaşan Maoist strateji, 1980'lere damgasını vuran Deng Xiaoping'in ekonomik ve politik stratejisine doğru kayan bir yol izledi.

Bu gelişmeleri ve birbirini izleyen dönemleri dünya ölçeğindeki gelişmelerle eklemlenmiş olarak ele almak gerekir. Bu değişik seviyelerde ortaya çıkıyordu: Kapitalist

yayıma düzeyinde, daha açık olarak, AET'nin kurulması ve evrimi, AET, ABD, Japonya rekabeti yeni ekonomik globalleşme vs. İki süper güç arasındaki askeri dengeler ve silahlanma yarışına siyasi çözümler bulma, özellikle Brejnev döneminde Üçüncü Dünya'ya yönelik Sovyet girişimleri ya da Çin'le olan anlaşmazlık 1980'den sonra Reagan tarafından gündeme getirilen "yıldız savaşlarına" kadar Amerikan soğuk savaş stratejisi gibi. Dolayısıyla 30 yıl boyunca iç politika tercihleri ile dış politika tercihleri iç içe geçmiş durumdaydı.

Elbette Sovyet sistemi 1960'da başlamadı. Bu yüzden görüşlerimiz 1917 devrimine ve tabii Çin devrimlerine, Leninizm'e, Maoizm'e, Stalinizm'in tahliline dayanıyor. Ne var ki, buradaki amacımız Sovyet varlığının 75 yıllık tarihini yeniden ele almak değil. Dolayısıyla 1917-1957'yi kapsayan kırk yıla fazlaca değinmeyeceğiz. Elbette bu dönemde de Sovyet sisteminin değişik evrelerinin evrimi, dünya ölçeğinde tarihsel sürecin farklı dönemlerine eklemlenmiş durumdaydı. Aynı şekilde savaş sonrası Stalinist dönem ve soğuk savaşın ilk döneminin tahliline de girmiyoruz.

Bu söylediklerime kişisel bir not eklemem gerekir. Bir Mısırlı olarak, Nasır deneyimini yaşadım ve hiçbir övünme payına gerek olmaksızın, 1960'larda Nasır sisteminin mantığının, zorunlu olarak 1971'de açıkça ortaya çıkan Sedat'ın infitah açılımına varan süreci, yani kompradorlaşma yoluna tekrar döneceğini öngörmüştüm. (Aynı yöndeki kaygılarımı 1960'ların ilk yarısında Afrika'daki, Cezayir-Mali-Guine-Ghana gibi ilk sosyalist kuşak ülkeler için de yinelemiştim.) O dönemde Mısır solu ve uluslararası

solun çoğu tarafından saçma bulunup itiraz edilen bu değerlendirmem, beni 1957-1958 Çin Komünist Partisi tarafından Sovyetler Birliği'ne yöneltilen, henüz açık olmayan ama 1963'de "25 maddelik mektupla" ve daha sonra kültür devrimiyle (1966) açıkça ifadesini bulan, ancak 1968'den sonra Batı kamuoyunda popüler olan, "sosyalizmin krizi"ne bir ilk çözüm arayışı olarak gördüğüm eleştirilere ana hatlarıyla katılmaya götürdü.

1- Daha 1957'den başlayarak ama asıl 1960'dan sonra Sovyet toplumu ünlü Troçkist tez olan bürokratik yozlaşmaya uğramış işçi devleti biçiminde bile, artık sosyalist ve işçi devleti olarak nitelemekten vazgeçtim. Ve hemen onu bir yönetici (açıkça sınıf kavramını kullanarak) sınıf ve sömürücü burjuva sınıfı olarak niteledim. Bundan şunu kastediyorum: Bu sınıf ya da nomenklatura, tüm istek ve özlendlerinde kendini Batı aynasında görüyordu ve onu yeniden üretme arzusu taşıyordu. Mao 1963'de Komünist Parti kadrolarına yaptığı bir konuşmada bunu açıkça ifade etmişti. "Siz (yani KP kadroları) Sovyetler Birliği'ndeki gibi bir burjuvazi oluşturduunuz. Unutmayınız, burjuvazi sosyalizmi değil kapitalizmi istiyor."

Bu tahlilden, parti ve kitlelerin iktidara karşı tavrıyla ilgili mantıklı sonuçlar çıkardım. Bana göre emekçi kitleler kendilerini açıkça iktidarın dışında görüyorlardı. (Söz konusu iktidar her ne kadar kendini sosyalist olarak tanımlamaya devam etse de). Tam tersine ve haklı olarak onu gerçek sosyal düşmanları olarak görüyorlardı. Bu koşullarda "parti çoktan beri çürümekte olan bir kadavraydı" ve sömürücü sınıf tarafından emekçi sınıfları baskı

altına alan bir sosyal denetim aracıydı. Baskıcı kurumların (KGB) tamamlayıcısı durumundaki KP, kendini halk içinde destekleyecek bir yandaşlar kesimini örgütliyor (bunu da en küçüğünden en büyüğüne kadar sosyal avantajları dağıtıp denetleyerek) ve bu sayede onların muhtemel isyanını etkisizleştiriyordu. Bu haliyle ve bu nitelikteki parti, aslında Üçüncü Dünya'daki birçok partiden farklı değildi. (Nasır, Cezayir-FLN, Baas ve Mali, Gine, Ghana ve Tanzania'daki kendilerini radikal-uluşçu olarak tanımlayan çok sayıdaki partiden ya da açıkça kapitalizm tercihi yapan, Fildişi Sahili ve başkaları). Bu anlamda oluşmakta olan, burjuvazinin henüz hegemonya kuramadığı durumlara özgü genel birşeydi. (Olgunlaşmış kapitalizmle ilgili olarak Marx, egemen sınıfın ideolojisi toplumun egemen ideolojisi der.) Ve bu niteliğinden ötürü de meşru sayılan bir iktidar olarak görülmüyordu. (Bunun olabilmesi için, egemen sınıfın ideolojisine dahil edilmesi gerekir)

Bu tür iktidar biçimleri, belirli ayrıcalıklar yaratarak emekçi kitleleri böler ve depolitizasyon yaratan sonuçlar doğurur ki, bunlar hafife alınmaması gereken bir tahribata neden olur. Yaşanan olaylar, Sovyetler Birliği'ndeki depolitizasyonun son derece derin olduğunu ortaya koyuyor. O kadar ki, emekçi kitleler kurtuldukları rejimin sosyalist olduğunu ve bu yüzden safçasına "kapitalizmin daha iyi olduğunu" kabul ediyorlar.

Bu modele göre oluşturulmuş tüm partiler yöneticileri devlet gücünü kaybettiğinde kağıttan yapılar gibi çöküyorlar. Kimse bu tür aygıtı savunmak için hayatını ortaya atmaya yanaşmaz. Bu yüzden bu tipteki partilerde tepe-

deki mücadele zorunlu olarak sarayda devrim biçimini alıyor. Taban asla müdahale etmiyor ve yenen tarafın hükmünü kabulleniyor. Bu yüzden Nasır'ın "Sosyalist Birliği"nin ani bir şekilde Sedatlığa dönüşmesi aynı türden diğer Üçüncü Dünya ülkeleri partilerinin de kendiliğinden ortadan kaybolmaları, beni şaşırtmamıştır. Bu yüzden 1989'dan bu yana milyonlarca Sovyet komünistinin sergilediği pasiflik benim için şaşırtıcı değildi.

2- Ne ki benim için Sovyet toplumunun sosyalist olmadığı bir vaka olsa da ne olduğunu söylemek çok daha zor görünüyordu.

Sosyalizmin ilkeleri karşısında sözkonusu rejimin neden sosyalist olmadığını çok kereler açıkladığım için, burada buna yeniden dönmeyeceğim. Bana göre, sosyalizm sadece özel mülkiyetin lağvedilmesinden (ki bu olumsuz bir tanımlamadır) öteye başka şeyleri gerektirir. Olumlu anlamda, bir bütün olarak topluma ücretlilik dışında başka sosyal ilişkileri egemen kılmayı gerektirir (kendi adına, başına buyruk hareket eden bir aygıt değil). Toplumun geleceğini belirleyen ilişkilerin egemen olmasını gerektirir. Bu da en iyi burjuva demokrasisinden daha ileri bir demokrasiyi zorunlu kılar. Tüm bu alanlarda Sovyet toplumu sanayileşmiş burjuva topluluklarından farklı değildir. Ondan uzaklaştığında ise durum daha da kötüydü ve onu, otokratik niteliği çevrede (az gelişmiş ülkeler) egemen olan modele yaklaşıyordu.

Yine de yönetici sınıf -bana göre- burjuva olsa da Sovyetler Birliği'ni kapitalist olarak nitelemeyi reddediyor-

dum. Bu konudaki argümanım şudur : Kapitalizm rekabetin temeli olan mülkiyetin parçalanmışlığını gerektirir, oysa bu mülkiyetin devlet tarafından merkezleştirilmiş olması farklı bir birikim mantığının egemen olması demektir. Buna ilave olarak, siyasi plandaki argümanım da şudur : 1917 devrimi, gerek onun aktörü durumundaki sosyal güçlerin niteliği, gerekse ideolojisi ve önderlerin toplum projesi bakımından burjuva devrimi sayılmazdı ve bu gerçek dikkate alınması gereken bir şeydi.

Zaten sistemin olumlu anlamda (ne olduğu) tanımlanmasına fazla önem vermiyorum. Bu konuda sırasıyla devlet kapitalizmi, tekelci devlet kapitalizmi kavramlarını kullandım ama bunların belirsizliğini de eleştirmekten geri durmadım. Daha sonra da yansız (nötr) bir kavram olan Sovyet üretim tarzı kavramını benimsedim. Bana asıl önemli görünen, sistemin ortaya çıkış sorunu, oluşumu, evrimi ve tabii onun geleceğiydi.

1917 devriminden pişmanlık duyanlardan da değilim. (Yapmamak gerekirdi, zira sosyalizmi inşa etmenin koşulları mevcut değildi, burjuva devrimi aşamasında durdurulmalıydı türünden.) Zira bana göre kapitalizmin dünya ölçeğinde yayılması kutuplaştırıcıdır ve bu yüzden onun kurbanı olan halkların sistemin çevresinde oluşan sonuçlarına karşı ayaklanmaları kaçınılmazdır. Bu savaşta sadece o halklarla birlik, aynı saflarda olunabilir. Aksi halde, yani, devrimi burjuva aşamasında durdurmak o halklara ihanet etmektir. Zira sonuçta zorunlu olarak ortaya çıkacak ve çevre kapitalizmine götürecektir bir sistemin ayaklanan kitlelerin sorunlarına çözüm getirmesi olanaksızdır.

Rus ve Çin devrimleri, sonucu belirsiz uzun bir geçiş dönemi başlattılar. Evrimlerinin dinamiği, onları kapitalizme (merkez kapitalizmi veya çevre kapitalizmi) getirebileceği gibi kendi ülkelerinde ya da dünya ölçeğinde sosyalizme doğru da götürebilirdi. Olaylara bu biçimde yaklaşıldığında önemli olan, hangi nesnel istikamete doğru gidildiğini tahlil etmektir. Sovyetlerin evriminin analiziyle ilgili ve (küçük bir komünist azınlıkla birlikte) benim de benimsediğim iki önemli tez şunlardır : i) 1930'lardan başlayarak Stalin'in uyguladığı biçimiyle tarımsal kollektivizasyon, 1917'de oluşan işçi-köylü ittifakını parçaladı ve devletin otokratik karakterinin güçlenerek "yeni bir sınıfın" Sovyet devlet burjuvazisinin oluşmasının yolunu açtı: ii) Leninizm de kendi bazı tarihsel sınırları nedeniyle (istemese de) böyle bir yola girilmede kaçınılmaz olarak bu tür bir seçime uygun bir zemin oluşturdu. Bununla kastettiğim şudur : Leninizm II. Enternasyonal'in ekonomizminden (batı işçi hareketinden demek lazım) radikal olarak kopmamıştı. Bu arada teknolojilerin tarafsızlığıyla ilgili anlayışı buna örnektir.

Uzun süreli geçiş toplumu, açıkça birbiriyle çelişen iki gereksinmeyle karşı karşıya kalmıştı : Bir yandan kelimenin düz ve bayağı anlamında üretici güçleri geliştirmesi, "yakalaması" gerekiyordu : diğer yandan -sosyalizme eğilimli- "başka şey yapmayı" yani ekonomist bir yabancılaşmadan arınmış bir toplum düzeni oluşturmayı öngörüyordu. Ki, ekonomist yabancılaşma doğası gereği "zenginliğin iki kaynağını" feda ediyor. Bunlar, "çalışma gücüne indirgenmiş insan" ve (insanların kullanımına konu olan tükenmez

kabul edilen) doğadır. Bunu yapabilir miydi? Bence, bu zor olsa da olanaklıydı ve hep cevabın olumlu olması gerektiğini düşündüm. Giderek, pragmatik bir uzlaşma geliştirildiği takdirde "başka şeyin" olduğuna inandım. Leninizm'in içinde barındırdığı tohum halindeki tercih, giderek "yakalama" hedefini, "başka şey yapmanın" önüne geçirecekti.

Benim açıkça olmamakla birlikte, 1958'den başlayarak ve daha sonra Kültür Devrimiyle (1966) birlikte Maoizm'e katılmam (ki inkar etmiyorum) Leninizm'in sözkonusu batı ekonomizminden yeterince kopmamış olması tahliline dayanıyordu. (Bunu Lenin'in ve Kautsky'nin 1914'deki ihanetinden duyduğu şaşkınlığı hatırlatarak hayretle ifade etmiştim.) Dolayısıyla Batı işçi hareketi tarafından saptırılmış Marx'a gerçek bir dönüş olduğunu düşündüğüm için, Mao'nun tezlerini benimsedim. (Elbette bu sapmada emperyalizm olgusu ikincil önemde bir faktör değildi.) Daha önce mevcut olan ekonomizm (kısmen varolmaya) Leninizm'de de devam etti.

Maoizm'e soldan bir eleştiri önerirken, Kruşçef, soruna sağdan eleştirerek yaklaştı. Kruşçef ekonomik zorlayıcılara (teknolojik ve bilimsel devrim, globalleşme) ve onun politik sonuçlarına (işletme yöneticilerine, yani Sovyet burjuvazisine) yeterince ödün verilmediğini düşünüyordu. Kruşçef, bu koşullarda daha hızlı yakalarız diyordu. Mao ise her aşamada nihai hedefi gözden uzaklaştırmamak gerektiğini söylüyordu. İşte politikayı kumanda mevkiine yerleştirmenin önemi ve anlamı da buydu (ve asla kolay voluntarizm suçlamasıyla bir alakası da yoktu). İşte, söz ko-

nusu nihai amacı gözden uzaklaştırmamak için Maoizm, eşitlik bu arada işçilerle köylüler arasındaki eşitlik (bu Çinliler, için önemli bir sorundu ama aynı şey 1930'da Rusya'da da öyleydi) konusunda, ittifakı, bozmak değil, güçlendirmek açısından ısrarlıydı. Bu hedefi "hangi değer yasasını geçerli kılmalı"yla ilgili olarak açıklamıştım. Dünya sistemi haline gelmiş kapitalizmi yöneten değer yasasına uyum sağlamak (bu bir çevre ülkesi olma yolunda ilerlemeyi kabul etmektir) yoksa dünya sisteminden kopmuş kendi içine dönük (autocentre) ama gelişmiş kapitalist ülkelerdeki gibi (değer yasasının devletleştirilmiş Sovyet üretim tarzını yönettiği) bir ekonomi oluşturmayı mı hedef alacaktı. Bu durumda bir (Sovyet) ulusal burjuvazisinin oluşması kaçınılmazdı. Ya da emekçi sınıflar arasında" sosyalizme geçişi sağlayacak "değer yasasına" dayalı ilişkileri egemen kılmak? Mao haklı olarak şuna inanmıştı ki, -hem Sovyetler'de hem Çin'deki daha sonraki gelişmeler onu doğruladı- asıl sorun, yeni burjuvazinin oluştuğu pota olan komünist partinin tekeline ortadan kaldırmaktı. Bu yüzden Kültür Devrimi'ni harekete geçiren parolası, "genel karargâha ateş" (komünist partisine) olmuştu. Bunun işçilerin sosyal yaşam üzerindeki denetimlerini artırıp, bürokrasiyi geriletmenin yegâne yolu olduğunu düşünüyordu. Haksız mıydı? O, pazar yasalarına verilecek daha çok ödünün - böyle bir tercih işletme yöneticilerine daha fazla iktidar ve aralarında daha fazla rekabet anlamına gelirdi- halkın sosyal iktidarını gerileteceğini düşünüyordu. Haksız mı çıktı? Elbette pazara ödün verilmesin demiyorum. NEP bunu zamanında yaptı, başarılı da oldu. Bu yapılmalıydı, üstelik daha kararlı bir şekilde yapılmalıydı. Fakat bu yapılırken; i)

Siyasi planda bir demokratikleşmeye eşlik etmeliydi; ii) Bu demokraside işçilerin gerçek iktidarı burjuvazi (teknokratlar) aleyhine olarak güçlendirilmeliydi. iii) Sosyalist geçişe uygun değer yasasına dayalı devlet politikasıyla pazar sıkı bir çerçeveye içine alınmalıydı.

Yugoslavlar bunu aşırı çekingен ve kötü yaptılar. Dışarı açılarak, rekabet adına Cumhuriyetler arasındaki iç eşitsizlikleri derinleştiren ödünler, özyönetim kolektiflerini karşılıklı rekabete sokan aşırı adem-i merkezîyetçilikti. Sovyetler Birliği'nde bu alanda hiçbir şey yapılmadı. Çin'de de öyle. Sadece Maoist dönemde niyet olarak ifade edildi ama daha sonra terkedildi.

Daha sonraki gelişmeler tersini ortaya koymuş gibi görünse de, Maoizm'in hep haklı olduğu düşüncesindeyim. Aslında evrim onun haksızlığını değil, haklılığını doğruladı. Zira, kapitalizme verilen ödünler burjuvaziyi güçlendirdi, emekçi sınıfların şansını da zayıflattı. Bugün, aradan zamanın geçmesiyle, Maoizmin tarihsel sınırlarıyla ilgili tartışma açmak, sadece arzulanır değil, ama gerekli olan bir şeydir. Lenin ile (ekonomizmden yeterli olmayan kopuş) ve hatta Marx'la (dünyanın kapitalist genişlemeye özgü kutuplaşmayı yeterince önemsemeyerek) ilgili olarak yapıldığı gibi. Elbette bunlar bu makalenin konusu değil.

3. Bence "Sovyet üretim tarzı"yla ilgili temel sorun, bunun geçişin karakteristiği olan istikrarlı olmayan bir çözüm mü? (Kapitalizme veya sosyalizme doğru evrilen) yoksa tüm yetersizliklerine rağmen diğer toplumların (normal kapitalist ülkelerin) geleceğini temsil eden yeni bir üretim tarzı olup olmadığıdır.

Bu konuda özeleştirimi yaptım. Bir dönem 1975-1985 Sovyet üretim tarzının istikrarlı, üstelik kapitalizmin de sermayenin merkezileşmesi ve özel tekellerin devlet tekeline dönüşerek ulaşacağı modelin öncülü olduğunu düşünmekteydim. O dönemde bu yönde bir eğilim olduğuna dair emareler vardı. Elbette Brejnev dönemi Sovyetler Birliği'nin gerçek olmayan istikrarından sözlemiyorum. Daha çok ya eskilere (Buharin'in tekelci devlet kapitalizmine ya da dönemin önerilerine, gönderme yapıyorum: Tinbergen'in gerçekleştireceğini düşündüğü "sistemlerin yaklaşması" gibi. Buna göre sadece Sovyetler Birliği Batı'ya yaklaşmayacak, gelişmiş Batı da Sovyetler'e yaklaşacaktı. Bu tür yaklaşımlar sosyal demokrasinin sol kanadına (örneğin İsveç sanayinin sendikalar tarafından satın alınması projesi) ve Avrupa komünizmi yaklaşımlarına bakıldığında öyle görünüyordu ki, sermayenin devletçe merkezleştirilmesi ve pazarın da saydamlığını yitirmesi sonucu (tekellerin belirlediği fiyatlarla birbirine yaklaşması.) Gosplan yeniden ideolojinin belirleyiciliğinin yolunu açacak bir gelişme olarak görülüyordu. Burada sözkonusu olan, tribüter dönemin metafizik dinci ideolojisi değildi. O zamanlar Orwell'in 1984 imajı güçlüydü. (Bu konuda görüşlerimi ifade etmiştim.) Batı'nın sözde liberal-demokratik rejimlerinde monolitik bir konsensus, Marcus'un tek boyutlu insanında somutlaşan tartışmalar ege-mendi ve benim Polonyi'yi okuyuşumu yeniden anlamlı hale getirmişti. Polonyi'ye göre devlet üretim tarzı kapitalizmin nihai biçimini temsil ediyordu neden olmasındı? Bu koşullarda Sovyet üretim tarzı (Stalin tek tip düşüncüyü oluşturmayı hayal etmişti ama CNN televizyon kanalı,

Pravda yerine körfez savaşından beri bunu gerçekleştirdi) geleceğin (kederli) simgesi gibi görünüyordu. Bu mülâhazalara ben şu yamayı yapıyordum. Burjuva devriminde feodaliteye karşı köylülerin savaşı, ezilenlerin zafriyle sonuçlanmadı. Ama, üçüncü hırsızın, burjuvazinin iktidara yükselmesiyle sonuçlanmıştı. Öyleyse işçilerin veya ücretlilerin kapitalistlere karşı mücadelesi yeni bir sınıfın sahneye çıkmasıyla sonuçlanamaz mıydı?

Olaylar beni yalanladı. Sadece Sovyet rejiminin istikrarsızlığı ortaya çıkmakla kalmadı. Üstelik Dünya sağının saldırısı, özellikle 1980'den sonra ters istikamette yol alıyor: müdahalelerin kaldırılması, özelleştirme, ana temaları oluşturuyor ve etkili de olmaya devam ediyor!

Yine de biraz nüanse etmek için, özelleştirmeye dönmeliyim; Sovyet modelinin diğerleri tarafından da taklit edilecek bir model olmadığı ortada. Olaylar öyle olmadığını kanıtladı. Ama bu, belli ki, kendine özgü zaaflarından kaynaklanıyordu. Bu, sözkonusu modelin daha sonra başka yerlerde -gelişmiş dünyada- yeniden gündeme gelmeyeceği anlamına gelmez. Bir kere neo-liberal ütopya dalgası geçince -ki bu uzun sürmeyecek- Sovyetlerin simgelediği tarih öncesi model yeniden sahneye çıkabilir.

Kendi payıma güncel olana fazla uzak olmayan mülâhazalar üzerinde durdum. Geçiş sürecinin istikrarsızlığı üzerine kurulu Sovyet sistemi gözümüzün önünde son buldu ve bir tarihsel dönem kapandı. Zamanın geçmesiyle -devir kapandığına göre- kapitalizmin ötesine geçişi tanımlamak üzere kullanılan "sosyalist dönem" kavramı ya-

rarlı olmaktan çok yanılıcıydı. Şüphesiz, bu sosyalizmi ilkel vs. olarak nitelemek mümkündür - bunu benimsedim. Son zamanlarda, bana öyle geliyor ki -1989'dan sonra Sovyet sisteminin kesin olarak dağılmasından önce de- bu geçişi "halkçı-ulusal" olarak nitelemek daha uygundu. Zira bu tür niteleme bir taraftan dünya kapitalizminin mantığıyla, bu aşamanın amaçları arasındaki çelişkiye vurgu yapıyor (ulusal nitelemesiyle sembolize edilen benim kopma kavramıma gönderme) öte yandan halkçı bloğun karmaşık muhtevasının çelişik niteliğine vurgu yapıyor. Ne burjuva ne proleter olmayan ama sosyalist bir yönelime sahip olan anlamında. Bu şekilde ele alındığında uzun geçiş dönemi doğası gereği istikrarsızdır. Kapitalizme varabileceği gibi -Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi- başka yere de varabilir. Bu soruna makalenin sonunda tekrar döneceğim.

4. Sovyet dönemi artık kapandığına göre, bir bilanço çıkarmak zorunludur. Böyle bir bilanço ne bütünüyle "olumlu" ne de bütünüyle olumsuzdur. Sovyetler, daha sonra Çin ve hatta Doğu Avrupa'nın küçük ülkeleri, çevre kapitalizminde hiçbir ülkenin başaramadığı ölçüde modern, içe-dönük (autocentre) ekonomiler oluşturmayı başardılar. Benim tahlilime göre bunun nedeni Sovyet burjuvazisi (sosyalist denilen) halkçı-ulusal bir devrimin ürünüydü. Oysa üçüncü dünyanın burjuvazileri kapitalist yayılmanın dümen suyunda oluştular. Bu yüzden hakim nitelikleri kompradorluktur. Aynı şekilde devrimin belirsiz karakteri, sosyalist boyutu öyle bir toplumsal yapı biçimlendirdi ki, çalışanlar sosyal haklar elde ettiler (çalışma hakkı, sosyal hizmetlerden yararlanma hakkı). O kadar ki bu haklardan

bazıları gelişmiş merkez kapitalist ülkelerde bile mevcut değildi. (Bu haklardan bazıları büyük mücadeleler sonucu ve oldukça geç bir dönemde, genellikle 1918'den sonra, hatta 1945 sonrasında özellikle komünizm korkusuyla sağlanabildi.) Zaten bunlar vahşi çevre kapitalizminde sözkonusu bile değildi.

Fakat bugün, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinin açıkça kapitalizm tercihi yapmaları, ekonomilerinin ve toplumlarının yeniden çevreleşmesini gündeme getiriyor. Böyle bir şeye emekçi kitleler ve mahalli burjuvaziler de dahil hazırlıklı değiller. Zira, kör devlet despotizminin yarattığı depolitizasyon vahim boyutlardadır. Bugün açıkça ortada olan bu depolitizasyonun sonuçlarını yeterince dikkate almadığım için emekçilerin ve yönetici sınıfların kapitalizm doğrultusunda bir demokratikleşmeyi başarabileceklerini düşünüyordum. Aynı şekilde emekçi kitlelerin sosyalizme uygun bir gelişmenin yolunu açabileceklerini, işçilerin sosyalist özlemleriyle (sadece sosyal haklar planında değil ama aynı zamanda işletmelerin yönetiminde de aktif rol oynayarak) pazarın gereksinimleri arasında (burjuvazinin özlemlerini de gerçekleştirmekle birlikte sadece bu boyuta indirgenmiyecek olan) bir dengenin kurulmasıyla (ve halkla ulusal ittifakın yenilenmesiyle) sosyalizm tartışmalarını yeniden başlatacağını düşünüyordum. Bu noktada özeleştirim yapmam gerekiyor. Zira, bugün bu perspektif gündem dışına çıkmıştır. Ve sağa, vahşi kapitalizme doğru eğilim, karşı konmaz biçimde yol almaktadır. Fakat daha uzun vadede haksız mıyım? Bu çevreleşme süreci sonuçlarını ortaya koyup, işçiler yaşam

koşullarındaki aşırı kötüleşmenin geçici değil (şimdilik öyle sanıyorlar) kesin ve sürekli olduğunun bilincine vardıklarında nasıl bir durum ortaya çıkar?

Çoktandır yaşanan kriz dönemi Sovyetler'in nihai kriziyle sonuçlandı. Sistemin yinelenen başarısızlıkları sonucu ortaya çıkan bu krizi tahlil etmiştim. Başarısızlık ilk yarıdaki başarının nedeni olan ekstansif birikimden entansif birikime geçememekten kaynaklanıyordu. (Bu durum onun kapitalist bir üretim tarzı olmadığına da göstergesiydi. Zira kapitalist birikim tanımı gereği entansif bir birikimi temsil eder.) Başka bir ifadeyle, birinci aşamada gerçekleşen sosyal uzlaşma ekstansif bir birikime olanak vermişti. (Onun gerisinde ki bazı halk yararına iyileştirmeler : Kitle eğitimi, büyük sosyal mobilite vb. vardı. Togliatti ve Berlinguer bunu kendi üsluplarına uygun olarak ifade etmişlerdi. Böylesi bir durumda ya Stalinizm'in soldan bir eleştirisi yapılır, o doğrultuda ilerlenir, ya da sağa doğru evrim hızlandırılır, "seçkin bir modernleşmeyle" Üçüncü Dünya tipi bir kapitalizme varılabilirdi. Burjuvazi bu sonuncu seçenekten yanaydı. Pazar tercihi yapıyor (işsizlik tehdidiyle emekçi sınıfları çalıştırmak üzere ve sorun çoktan bu kavramlarla ifade edilmişti) ve özelleştirmeler gündeme getiriliyordu. (Aslında özelleştirmeler sosyal mobilite yolunu tıkayarak burjuvaziyi istikrara kavuşturmak amacı taşıyordu. Fakat bu sonuncu talep sistemin son yıllarında açıkça ortaya çıkmıştı.)

Sovyet modelinin bu özgün krizinin kapitalizmin kriziyle özdeşleştirilmesine her zaman karşı çıktım. Ve hep çıkmaya da devam ediyorum. Zira kapitalizmin krizinin dinamiği tamamıyla farklıdır.

Aynı şekilde, kapitalizmin propaganda araçlarıyla ortaya konan ve medya tarafından yaygınlaştırılan tahlillerini de hep reddettim. Ve reddetmeye devam ediyorum.

i) Sosyalizmin "kıtık ekonomisi", kapitalizmin de "bolluk ekonomisi" olduğuna dair karşıtlık önerisi anlamsız bir ideolojik söylemdir. Son derece de açıktır ki, kıtlık denilen (kuyruklar vs....) fiyatların (bilinçli olarak) tespit edilmesi ve daha geniş kitleye tüketim yolunu açmak içindir... Bir anlamda bu uygulama, emekçi sınıfların ve orta sınıfların eşitlikçi taleplerine verilmiş bir ödündür. Eğer fiyatları yükseltirseniz kuyruklar da ortadan kalkar... Ama kıtlık sadece görünüşte ortadan kalkmış gibidir. Tüketemeyenler varolduğu için aslında kıtlık hep vardır. Meksika'nın ve Mısır'ın mağazaları ağzına kadar dolu, kasapların önünde kuyruk da yok ama kişi başına et tüketimi Doğu Avrupa'nın çok altında. Bu çocuksu tez, Macar Kornai'yi zengin etti ve Dünya Bankası tarafından da harekete geçirildi.

ii) "Kendi kendini düzenleyen pazar"la "kumanda ekonomisi" karşıtlığı da Amerikan üniversite çevrelerince uydu-rulmuş, sövgü dolu ideolojik bir basitleştirmedir. Gerçek Sovyet ekonomisi her zaman pazar uyumuyla (ex-post işleyen, ya da planla öngörülen, doğru ya da değil) idari müdahalelerin (özellikle yatırım alanında) karışık bir uyumuna dayanıyordu. Liberalizmin egemen ideolojisinin idealize ettiğinin (yücelttiğinin) aksine sosyal sistemin zorlaması ötesinde ve çerçevesini devletin oluşturduğu bir ortamda işlerliği olan pazar, aslında hiçbir zaman kendi kendini düzenler değildir. Asıl sorun başka yerdedir : Devlet-

leştirilmiş ekonomideki birikim dinamiği (bütünleşmiş bir sınıf devlete uygun olarak) kapitalist birikimden farklıdır ama, modern dönemin kapitalizmi ideal ve soyut olarak tanımlanmış pazar yasalarına göre değil, tekeller arası rekabete göre gerçekleşir.

iii) Ekonomik aygıtın tamamının, militer sektöre verilen önceliğin ihtiyaçlarına göre belirlenmiş olması, belirli ölçülerde, hiç değilse 1935'den bu yana bir vakıa idi. Buradan giderek, ileri sürüldüğü gibi Sovyet sisteminin "militarist" dış yayılcı (fetih yoluyla) ve "bulutun yağmuru barındırması" gibi olduğu anlamına mı gelir? Bu ideolojik saçmalığı eleştirdiğim gibi, kapitalizmin de zorunlu olarak "savaş çıkartıcı" olduğu tezini eleştirdim. Askeri harcamaların ve onun sosyal ağırlığının görece önemi tahlil edilirken üretim tarzının mantığına gönderme yapmak yanlıştır. Analizi asıl çerçevesine, yani genel sistemin hangi konjunktürde olduğu (lokal ve uluslararası düzeyde) gerçeğini dikkate almak gerekir. Soruna bu açıdan bakınca, Sovyetler Birliği'ne silahlanma yarışının başta ABD olmak üzere gerçek düşmanları (ve sahte dostları) tarafından empoze edildiği (soğuk savaş başlatarak) gayet açıktır.

iv) "Totaliterizm" söylemi de ister üniversite çevrelerinin iddiası olsun (Arendtvari) ister medyanın yaygınlaştırdığı versiyonu olsun, "şeytan imparatorluğu" yakıştırmaları (bu bir Amerikan başkanına aittir ve Ayetullah Humeyni de aynı terimlerle ifade ettiği halde, yakınlaşmaktan kaçınmışlardır) olsun tutarlı olmaktan uzaktır. Bir zamanlar, toplumun biçimsizleşmişliği ve hiçbir zaman bu despotizmden kurtulamayacağına dair tezleri unutmuş görünüyorlar.

5. Başlangıçtan itibaren -1960'ların ortalarından bu yana- Sovyet reformcularının önerilerini eleştirdim, zira o önerilerde Stalinizm'in krizini soldan değil, sağdan aşma girişimi olarak görüyordum.

Söz konusu öneriler benim "kapitalistsiz bir kapitalist yapı oluşturma ütopyası" dediğimi simgeliyordu. Gorbaçov'un akıl hocalarının çoğunun çıktığı Novossibirsk okulu, Walras'ın Mantığını sonuna kadar zorlayarak, kendi kendini düzenleyen mükemmel işleyen bir pazar öngörüyordu. Walras bunu anlamıştı. Borone de 1908'den itibaren bu fikri ileri sürmüştü. Bu pazar, parçalanmış mülkiyeti değil, devletçe merkezleştirilmiş bir mülkiyeti gerektiriyordu. Bu işleyişte her birey çalışma gücünü satmak üzere ya da üretimin örgütleyicisi (organizatör) olması, herkesin istediğini yapmakta özgür olacağı öngörülüyordu. Toplumun bilimsel olarak yönetilmesi gerektiğine dair Saint Simon'cu rüya daha sonra Alman sosyal demokrasisi tarafından da benimsendi. (Engels orada ilk kapitalistsiz kapitalizm rüyasının farkına varmıştı.) Bu mantık sonuna kadar götürüldüğünde, burjuva ideolojisinin ekonomist yabancılaştırmadan başka birşey değildi. Ve tarihsel materyalizm onun gerçek olmayan ütöpik karakterini ortaya koymayı amaçlamıştı.

Bu felsefe. Kruşçef'den Gorbaçov'a, hatta yumuşaklaşmış dönemdeki biçimiyle Brejnev döneminde bile tüm reformcu anlayışların anahtarı olmuştur. Tarih bu anlayışın dayanaksız olduğunu ve sağ sapmanın nihai hedefine ulaştığını gösterdi: Sovyet burjuvazisinin normal burjuvaziye, özel mülkiyete dönüşü.

Bu girişimler 1989-1991 devriminin yukarıdan yönetici sınıf tarafından yapılmasını, halk tarafından yapılmayışını açıklıyor. Benzer bir gözlemi 1971'de Sedat'ın karşı devrimiyle ilgili olarak yapmışım. Bunun bir karşı devrim değil, fakat zamanında var olan ama açıkça ortaya çıkmayan bir eğilimin hızlanması olduğunu söylemişim. Batı medyası Doğu Avrupa devrimlerini özgürlük devrimi olarak göstermek istiyor ama bu ülkelerin demokrasiye geçmesinin zorluklarını gözardı edip bunun, zorunlu olarak despotik vahşi kapitalizme varacağı gerçeğini gözardı ediyorlar. Tarihsel deneyler kapitalist çevredeki durumu ortaya koymuyor mu? Ben tam tersini söylüyorum. Bu devrimlerin demokratikliği hak edebilmeleri için, demokratik olarak nitelenebilmeleri için, sistemin sol güçler tarafından aşılması gerekiyordu. Bugünkü halleriyle (totaliter tıkanma tezine rağmen) sistemin olağan işleyişi istikametinde yol alabilirler.

Gorbaçov reform sürecine egemen olabileceğini düşünüyordu. Temsil ettiği sınıfın (nomenklatura) çoğunluğu tarafından aşılabileceğini düşünememişti. (Yeltsin'in başarısının ortaya koyduğu gibi) Aynı şekilde komünist partisinin de kitleler düzeyinde bir iletişim aracı olarak yetersiz kalacağını da düşünememişti. Artık Sovyet burjuvazisi (nomenklatura) yarının burjuvazisi olacak ve üretim araçlarına kolektif olarak, devlet aracılığıyla değil, tekil kapitalistler olarak sahip olacak. Elbette bir sosyal devrim sözkonusu değil, ama önemli bir siyasi alt-üstlük olacak ve yönetici kadrolar düzeyinde büyük değişiklikler gündeme gelecek. Mısır'da Sedat'ın karşı devriminde

olduğu gibi. Bu konuya zamanında işaret etmiştim. Bu nedenle maceracı yeni zenginlerin yükselmesi (Sovyet mafyası Mısır'ın parazit burjuvazisine benziyor) eski nomenklatura-da demokratik bir siyasi parçalanmaya neden olacak ve yıkılan birliğin geride bıraktığı ulusal talepleri manipüle etmek kolay olmayacak. Elbette Batılı güçler de bu durumu istismar etmek için ellerinden geleni yapıyorlar ve sorunları daha da derinleştiriyorlar (mali yardım yoluyla yapılan şantajda olduğu gibi). Belki de Rusya'yı XVI. yüzyıldaki sınırlarına zorlayarak, bu ülkenin, dünya sahnesinde önemli bir rakip olma umudunu söndürmek istiyorlar.

Burada da aynı şekilde özeleştirmiyi yapmam gerekiyor. Ben de Gorbaçov gibi sistemin yukarıdan aşağıya doğru reforme edilebileceğini düşünüyordum. Reform projesi sağcı nitelikte olsa da (özellikle ekonomik yönetim anlayışı itibariyle) olumlu demokratik boyutun emekçi kitlelere süreci sola çekmelerine imkan vereceğini düşünüyordum. Depolitizasyonun yaptığı hasarın büyüklüğünü yeterince dikkate almadığım anlaşıldı. Kitleler düzeyinde bu depolitizasyon emekçi sınıfları öylesine yaralamıştı ki, olumlu bir karşı proje oluşturarak demokratikleşmeyi kendi lehlerine kullanmalarına olanak vermedi. şaşkınlıkları onları pasifliğe, yanılsamalara, nihayet milliyetçiliğe sürükledi. Üst iktidar tarafından ehlileştirilmiş yönetici sınıfın parçalanması ("muhafazakarlar", Gorbaçov yanlıları sağ popülistler vs.) reformları yukarıdan düzenlemeyi olanaksızlaştırdı. Bu sınıfın büyük güç milliyetçiliğinin bir çeşit korkuluk işlevi göreceğini düşünmüştüm. Oysa yavuz hırsızların zenginleşme tutkusunu tüketim düşkünlüğünü, zenginleşme acele-

ciliğini yeterince dikkate almamışım. Aynı şekilde Sovyet emekçi kitlelerinin vatanseverliğini de abartmışım. Oysa onlar ülkelerinin uluslararası camiada işgal ettiği yerin verdiği tatminle açıkça alay ediyorlar. Vatanseverliğin bu şekilde reddedilişi yine de bazı veçheleri itibarıyla sağlıklıdır zira, uzun dönemde sosyal projenin gündeme getirilmesini kolaylaştırabilir. Fakat aynı şekilde çok da tehlikeli. Zira kısa dönemde dış düşmanları Rusya'yı ve diğer devletleri çevreleştirmek üzere hazır bekliyorlar. Özellikle Almanya bu bölgeyi kendi Latin Amerika'sı yapmak isteyecektir.

II

1. Sovyetler Birliği olsun, herhangi başka tarihsel bir toplum olsun, dış politika seçenekleri sıkıca iç sosyal dinamığa eklenmiş durumdadır. Daha önce de söylediğim gibi -Sovyetlerin doğası gereği saldırgan ya da mesela tam tersine her zaman barıştan yana olduğu- biçimindeki ideolojik tezler hiçbir zaman bana inandırıcı gelmemiştir. Bunun karşıtı olan somut gerçekçi tahliller önerdim. Sovyetler'de olsun Çin'de olsun gelişmiş kapitalizmin değişik bölgelerinde olsun (ABD, Japonya, AET Avrupası) iç ve dış politikalarının eklenmesinin aldığı biçim dünyayı değişik senaryolara götürebilir ve bunların her birinin ağırlığı da farklı olmak koşuluyla. Elbette bu bütünlük içinde yönetici sınıfların realiteyle ilgili yaptıkları temsil (doğru veya saptırılmış) önemsiz değildi. Sovyet olsun olmasın, bu, tüm iktidarlar için geçerlidir.

Şüphesiz bu gerçekçi tahlillerin zorunlu olarak doğru olacağına ilişkin bir garanti sözkonusu değildir. Güncel

olaylardan etkilenen bu tahliller ekseri aşırı genellemelerle malül olabiliyor. Tabii sonraki dönemin olayları tarafından da yalanlanıyor. Bu konuda eleştiri yapmaya vesile olacak bazı örnekler verebilirim.

2. Sovyetler Birliği'nin dış politikası ve onun dünya ölçeğindeki insani, demokratik ve sosyalist perspektif açısından değerlendirmesi bu olduğunda, bu politikaların dünya sisteminin hangi dönemine tekabül ettiğini dikkate almak gerekir.

1960'lara kadar Sovyet sistemi görece tecrit edilmiş durumdaydı ve savunma konumunda bulunuyordu. O dönemde yaptığım bu değerlendirme bana -zaman geçmesine rağmen- doğru görünüyordu. Bu bütünlük içinde bazı tezler getirmiştım. Burada bunlara girmeden kısaca hatırlatmak isterim.

i) Batılı güçler (faşist veya demokratik) 1917'den beri Sovyetleri yıkma niyetinden hiçbir zaman vazgeçmediler. Bu sonuncu ülke 1945 zaferinde belirleyici rol oynasa da, ki bu savaştan bitkin çıkmıştı ve ABD'nin nükleer tekelinin tehdidi altındaydı, bu koşullarda Yalta anlaşması, muzaffer emperyalistler arasında dünyanın paylaşılması değil, Sovyetler Birliği'nin özgüvenliği için elde edilmiş bir ödündür.

ii) Sovyetler Birliği, Çin, Vietnam ve Küba dahil, hiçbiri devrimlerini ihraç etme yoluna gitmediler. Tam tersine her zaman özünde ihtiyatlı bir diplomasi izlediler ve kendi devletlerinin varlığını korumayı amaçladılar. Bu yüzden bütün devrimler "Büyük Biraderin" arzusu hilafına

gerçekleştirdi. Çin devrimi Moskova'nın tavsiyelerine rağmen gerçekleşti. Vietnam ve Küba devrimleri de kendilerini empoze ettiler. Bu durum benim için hiç de şaşırtıcı değildi ve nedenlerini anlamaya çalıştım. Elbette devrimcilerin oraya teslim olmasını da onaylamam sözkonusu değildi. Tersini yapmalı, kendi güçlerine güvenmeliydiler. Zaten başarılı olan devrimcilerin yaptığı da buydu. (Çin, Vietnam-Küba, Kampuçya, Nikaragua...)

iii) Soğuk savaş inisiyatifi 1947'den itibaren Washington tarafından başlatıldı. Sovyetler Birliği Yalta paylaşımına kesinlikle bağlıydı. Yunan devrimi karşısındaki tavrı bunun kanıtıdır. Ve tarihin hiçbir döneminde Batı Avrupa'yı istila etmek gibi bir niyet beslemedi. Sovyetler Birliği'nin savaş sever olduğuna ilişkin iddia tam bir Kuzey Atlantik propagandasıdır. (Jdanovisme) Dünyanın iki kampa ayrılması tamamiyle savunmaya dönüktür. (Amaç Yalta sınırları dışında Sovyetlerin müdahale etmediğini haklı göstermekti) ve Sovyetlere tercih yolunu, 1949'dan sonra da Çin'e Atlantik Bloku tarafından empoze edilmişti. Oysa kendileri Üçüncü Dünya'ya müdahaleden hiçbir zaman vazgeçemediler (sömürge savaşları, İsrail'in saldırı savaşları vs.)

Sovyetler ve Çin -sınırlı da olsa- Üçüncü Dünya'daki bağımsızlık hareketlerini desteklemenin yararlarını kavradıkları 1955 Bandung Konferansından sonra, tecritten kısmen de olsa kurtulmayı başardılar. Bu yardımdan dolayı onları hiçbir zaman eleştirmedim ama fazla birşey de beklemedim. Ancak bu tutumları Atlantik Blokunun itirazıyla karşılaşıyordu.

Zamanla, Sovyetler askeri gayretlerini biraz geç de olsa (1970'lere doğru) caydırıcı bir denge düzeyine ulaştırabildi. İşte bu andan itibaren ve sadece o zaman Sovyetler Birliği bir süper güç haline geldi. Bu yüzden yeni bir döneme girildi.

3. Sovyetler Birliği'nin 1989-1991'deki yıkılışını izleyen son yirmi yılın iki kutupluluğu aslında asimetriktir. Zira Sovyetler Birliği sadece askeri boyutu itibariyle bir süper güçtü, yoksa ekonomik planda batı emperyalizmiyle rekabet edecek durumda değildi.

Bu nedenle iki süper gücün hareketinde hiçbir zaman simetri sözkonusu değildi. ABD ve arkasındaki Avrupa ve Japonya'nın geliştirdikleri diplomasinin bir tek amacı vardı ve yöntemleri açtı : Çevre üzerindeki egemenliği güvence altına almak (hammaddelere ulaşmak, güvenli pazar, askeri üsler vb.) Bu strateji sayesinde ABD, hegemonyasını yerleştirdi. Ama daha sonra müttefikleri karşısındaki ekonomik üstünlüğü aşınmaya başladı. Ve bu üstünlüğü hegemonik konumuna dayanarak korumaya yöneldi (Körfez Savaşı bu stratejinin en yakın örneğiydi).

Malta stratejisi dışında Sovyetler'in müdahale stratejisinin amaçlarını tanımlamak daha zordur.

Bana göre bu müdahalelerin temel amacı Batı kışkacını gevşetmek, dolayısıyla Avrupalılar'ı ABD'den kopararak Atlantik İttifakı'nı parçalamaktı. Bu amaç için seçilen temel araç da Üçüncü Dünya'daki kurtuluş mücadelelerini ve radikal-uluşçu hükümetleri desteklemektir. (Filistin ve Arap

dünyası, Afrika Boynuzu, Angola, Mozambik, Afrika'nın sosyalist devletleri) Sovyetler Birliği, Avrupalılar'a bazı hammadeler ve enerji konusundaki yetersizliğini ve zaaf larını hatırlatarak (örneğin petrol ihtiyaçlarını karşılamadaki potansiyel tehlike) ABD'den ayrılıp kendileriyle anlaşmalarını istiyordu. Bununla birlikte stratejik amaç Avrupa'yı zayıflatıp daha sonra da istila etmek değil, Sovyetler'in ekonomik gelişmesini destekleyecek aktif bir birarada yaşama anlayışı düzeyine çıkarmaktı. (Sözkonusu kalkınmada sağcı bir çizgi izlemek koşuluyla) De Gaulle bu perspektifi anlayıp -benimseyen- tek Avrupalı politikacıydı. Sovyetler'in bu stratejik projesi sonuçta başarılı olamadı. Ne Kruşçev'in güllükleri ne Brejnev'in sopa sallamaları beklenen sonucu vermedi. Dahası Gorbaçov ve Yeltsin'in yenilenen güllükleri Avrupalılar'ı Sovyetler'i mümkün olduğunca çökertme ve zayıflatma projelerinden vazgeçirmeye yeterli olamadı.

Elbette bu koşullarda Sovyetler'in Üçüncü Dünya halklarına ve hükümetlerine verdiği destek sınırlıydı. Her zaman safımı belirledim, bu yardımları (olumlu bulduğumu) ifade ettim ama bunları teorik olarak meşrulaştırma çabalarını da hiçbir zaman kabul etmedim. Örneğin, kapitalist olmayan kalkınma yolunu zamanında eleştirdim. Bunların Üçüncü Dünya'nın ilerici güçlerine verdiği zararın altını çizdim. Elbette bu tavrımdan dolayı Moskova Akademisinin dalkavukları ve Sovyetler'in Afrika, Orta Doğu, Küba, Vietnam'daki bağınaz çığırtkanları tarafından horlandım. Bu zevatın çoğu şimdi kendilerini anti-komünist ilan edenler listesinin başında yerlerini almış durumdadırlar!

Bana göre Sovyetler'in müdahaleleri "devrim ihraç" etmek, egemenliğini empoze etmek gibi saldırgan bir istek değil, göreceli zaafiyet koşullarında daha çok savunma amacı taşıyordu. Nükleer caydırıcılıkta eşitlik sözkonusu olsa bile.

Bu arada sözkonusu müdahaleler yükselen bir gücün tezahürleri olarak da algılandı. Bu aşamada Çinliler'in ortaya attığı bir kavram olan 'sosyal emperyalizm'in üzerinde durmak gerekir. Burada Sovyet halkıyla, Sovyet burjuvazisi arasında bir uzlaşma sağlanarak, Batı'daki sosyal demokrasinin "revizyonist uzlaşması" türünden dış yayılmaya olanak veren bir projeden söz ediliyordu. (Batı'daki emperyalist konsensuse benzeyen bir yayılma.) Bu yaklaşımda tahmin edilmesi güç, şaşırtıcı bir yan yoktur. Asıl sorun Sovyet burjuvazisinin bunu arzulayıp arzulamadığı değil, bunu yapmaya gücü olup olmadığıdır. Bana göre bu sorunun cevabı henüz verilmiş değil!

Elbette Sovyet iktidarının bir kanadının bir dönemde böylesi emeller beslediğine dair işaretler mevcut. Sovyetler'in 1960'lı yıllarda Çin'i parçalamak üzere gerçek bir saldırı planı hazırladığı ve Çin'in Sovyetler, Japonya ve Batılı güçler arasında paylaşılması açıkça sözkonusu edilmişti. (Victor Louis'nin eseri bu konuda aydınlatıcıdır).

Bu koşullarda o dönemde sosyal emperyalizm hipoteziyle ilgili yazdıklarımla ilgili özeleştiri yapmayacağım. Zaten birkaç yıl sonra Moskova bu girişimden vazgeçti.

Bununla birlikte dışardan bakıldığında Brejnev rejimi güçlü görünüyordu! O dönemde anti-sosyalist yorumcular

da onu öyle görme eğilimindeydiler! Benim bu görünen gücün niteliği hakkında kuşkularım vardı ve Çin'e saldırıdan vazgeçilmesini de bu zaafiyete bağlıyordum. Ve rejimin bu yöne kayacağına dair kuşkular taşıyordum. Nitekim Afganistan'ın işgali bu türden risklerin varlığını ortaya koyuyordu. Zira artık gücü silaha dayanıyordu ve dünyayı sosyalist amaçlar konusunda ikna etme gereğini de duymuyordu.

Üstelik tam tersini yapıyor, bu konuda ödünler veriyordu. Aslında bu ödünler ekonomik zorunluluklardan kaynaklanıyordu ve sonuçları pek tatmin edici görünmüyordu.

4. Dünya sisteminin muhtemel gelişme senaryolarıyla ilgili olarak, 1970-1990 döneminde ortaya atılan tahlillerin sınırları ve tehlikelerine işaret etmişim. Bu tür çabalar yine de her şeye rağmen yararlıdır. Tahlillerde açık olmayan yanları netleştirmek gibi bir yararı vardır.

Sözkonusu dönemde benim de dahil olduğum tartışmaları hatırlatmak kabilinden de olsa burada değinmeyeceğim. Zaten bu tartışmaların bazıları bugün tamamen geçersizleşmiştir. Örneğin, ABD'nin görece güç kaybından yararlanarak, sosyal emperyalizmin dünya ölçeğinde konumunu güçlendireceği ve onu Avrupa'ya yakınlaştıracığına ilişkin "revizyonist uzlaşma" senaryosu gibi... Zaten zihinsel bir egzersiz olarak da bunun fazlaca bir değeri yoktur. Sovyet sisteminin iç zorluklarını hafife alıp, Avrupa solunu da fazla ciddiye aldığım bir dönem oldu ki, bu konuda da özeleştirim yapmam gerekir.

Bununla birlikte, muhtemel büyük uluslararası ittifaklara dayalı gruplaşmalar konusundaki (Paris, Bonn, Moskova ve Washington, Tokyo, Pekin vs.) tartışmalar ve bunların hangi karşıtlıklar senaryosu üzerine oturduğuna ilişkin tartışmalar, gündemde kalmaya devam ediyor. (Avrupa'nın Atlantik Birliği'ne yönelmesi, Avrupa solunun evrimi..) Günlük gelişmeler bu argümanların birini veya diğerini öne çıkarabilir. Tersî sözkonusu olsa bile bunlar geçerliliklerini korumaya devam edeceklerdir. Daha önce ortaya attığım dört grup soru Sovyet sisteminin çöktüğü bugünün koşullarında bile geçerliliğini koruyor.

i) D.Avrupa'nın dünya sistemine entegre edilmesi dünya kapitalizminin krizden çıkmasında önemli bir unsur olabilir mi? (Kriz ortada ama artık sosyalizm mevcut değil) Beş yıl önce ortaya attığımız bu soru gündemde önemli bir ağırlığa sahip. Her ne kadar burjuva bir Sovyetler Birliği'nin kendi isteğiyle kapitalizme entegrasyonunu gerçekleştireceğine ilişkin görüşü olaylar tarafından yalanlanmış olsa da.

ii) Yeniden bütünleşmiş bir dünya pazarı oluşturma projesi geçerli olabilir mi? Bu sorudan bağımsız olarak -dünya sistemiyle bütünleşmiş- Sovyetler o sistemde bir merkez ülkesi olarak mı yoksa çevre ülkesi olarak mı yer alacak? Beş yıl önce ortaya atılan bu soru da güncelliğini koruyor. Bu konuda benim temel yaklaşımım bunun bir ütopya olduğudur. (Kaos İmparatorluğu adlı eserime bakılabilir.)

iii) Dünyanın değişik bölgelerindeki tutarlı sosyal mücadelelerin kısa dönemde devletler arasındaki

hasımlılıklar ve çatışmalar lehine olarak zayıflaması (ki mevcut ve potansiyel durum, yani çok uluslu devletlerin parçalanmakta oluşu bunu gösteriyor) devletleri sınıflar gibi tarihin aktif özneleri haline mi getirecek? Bu aşamada 1960'lardaki Çin tezinden esinlenen "Üç dünya" tezi akla geliyor: "Devletler bağımsızlık, uluslar kurtuluş, halklar da devrim istiyor". Bu konuya burada girmiyorum. Ama sözkonusu soruna ilişkin o dönemde ifade ettiğim görüşler yalanlanmak bir yana önemini korumaktadır. Ashında, kaosla ilgili tezim bu tartışmayı günümüz koşullarında daha da ileriye götürme amacını taşıyor.

iv) Gelişmeler De Gaulle anlamında Asya-Avrupa oluşturma (Avrupa-Sovyetler Birliği) yönünde mi yoksa Gorbaçov'un "Avrupa Ortak Evi" doğrultusunda mı yol alıyor? Yoksa Avrupa'nın kararsız politikası, iç çekişmeleri Atlantik'e yönelmesi ve Washington -Moskova yaklaşması ABD'nin kâbusunu ortadan kaldırdı mı? Bana göre, kısa dönemde ikinci seçenek yolalmakta ve Avrupa'nın yolunu keserek onu "Parlak ikinci" yapacak "Japonya ve Almanya" çözümü revaçta görünüyor. Bu vesileyle de okuyucuya Kaos İmparatorluğu ve ABD'nin Jeopolitik Hegemonyası adlı eserlerimi salık veriyorum.

III

Sovyet sisteminin çöküşü, ki çoktandır tahmin ediliyordu, herhalde çağımızın en önemli olayıdır. İleriye dönük tüm düşünce ve senaryoların bu yeni durum karşısında yeniden düşünülüp değerlendirilmesi gerekiyor. Ama bu yazının amacı bu değil. Okuyucu yukarıda sözünü ettiğim iki esere başvurabilir.

Bu çöküş egemen medyanın yinelemekten memnuniyet duyduğu sosyalizm ve marksizmin, tarihinin sonu, kapitalizmin sürekliliğini sağlayacak monolitik bir uzlaşma (konsensus) mı? Bence bu dönem kapanmış olsa da böyle bir iddia saçmadır.

Sosyalizmin birinci dönemi (Sosyalizm I) kendi emperyalizminin açıkça işbirlikçisi haline gelen II Enternasyonal'in Sosyal Demokrat Partilerinin iflasıyla 1914'de kapandı. Lenin o zaman haklı olarak Sosyalizm I'nin öldüğünü ilan etmişti.

Onun yerini alan III Enternasyonal'in, Leninizm'inin Sosyalizm II'si de uzun bir hastalık döneminden sonra, bugün ölmüş durumda. Daha 1963'den başlayarak sosyalizmin gelişmesinin Sovyetçilik'ten kopmaya bağlı olduğunu, üstelik, bunun, Lenin'in 1914'de yaptığı ölçüde radikal olması gerektiğini yazmışım. Ayrıca, Sovyetler'in açıkça kapitalizme katılması Batı kültürüne egemen "Üçüncü Dünya düşmanlığı" (İnsanlığın % 75'i) pozisyonuna katılması anlamına da geliyor.

Oğulun ölümü babayı diriltmez. Atalarının eserini sürdürmek torunların işidir. O halde yaşasın geleceğin Sosyalizm III'ü.

İnşa edilecek bu sosyalizm III'ün genel doğrultusu şimdiden çizilmiş midir? Öyle olduğuna inanıyorum ve son otuz yılda Sovyet sistemine ve dünya kapitalizmine yönelik eleştirilerden çıkardığım üç ders şunlardır :

i) "Başka şey yapma" boyutunu ne pahasına olursa olsun yakalama problematiğinin yerine ve önüne koyarak.

ii) Dünya ölçeğindeki kutuplaşmanın, kopuşu zorunlu kıldığı gerçeğinin kabulü, genel eğilimlerin ışığında evrimin aldığı yeni biçimleri sürekli gözönünde tutup yeniden gözden geçirerek.

iii) Halklara gelişme özerkliği bırakacak çok merkezli bir dünya oluşturma girişimini sistematik olarak sürdürerek.

Bu üç koşul gezegenin halklarının olası ve zorunlu enternasyonalizmini gerektirir. Ve ancak bu sayede uzak da olsa sermayenin enternasyonalizmine karşı evrensel olması gereken sosyalist perspektifin yolunu açabilir. Hızla çürütüp yok etmeye yönelmiş dünya sistemine başkaca bir cevap olanaksızdır.

On yıl kadar önce "kapitalizm ötesi geçiş" sorunlarıyla ilgili olarak tartışma açılmasını önermiştim. Skolastik devrim-reform ikileni dışında ve uzun tarihsel deneyler muvacehesinde sorunun yeniden tartışılmasını istemiştim. Ve bu bütünlük içerisinde iki türlü geçiş olabileceğine işaret etmiştim. Bunlardan birincisi, sosyal projeyi açıklayabilecek belirli bir ideolojik bilincin gerektiği tarzıdır. (Elbette benim devrimci dediğim bu yol uygun ve birbirini izleyen reformlarla tamamlanmayı dışlamaz.) İkincisi de herhangi bir ideolojik bilinç gerektirmeyen nesnel zorlayıcılıkların kendiliğinden yolunu bulduğu tarzıdır ki bunu da çöküş -Dekadans- olarak nitelendirmiştim. Bu durumda sistemin anarşik bir şekilde dağılması kaçınılmazdır. Bu tarz da örneğini Avrupa feodalizmine geçişte bulur.

Modern dünya da benzer bir durumla karşı karşıya. Nasıl Roma İmparatorluğu'nun tribüter merkezizetiği barbar halkların gelişmesinin önünde bir engel oluşturduysa ve bu parçalanma üzerinde feodalizm yerini aldıysa, çok sonraları kapitalizmin yeniden merkezleştirilmiş olması da aynı şekilde insanlığın dörtte üçünü oluşturanların gelişmesinin önünü tıkar hale gelmiştir. Kapitalist kutuplaşmayı aşmak birleşik bir dünya sisteminin kurulmasını sağlayıp, kapitalizmin merkezleştirilmişliğini aşarak (kopmayla) mümkündür.

İnsanlık bu geçişe egemen olabilecek mi? Bunu gerçekleştirmenin koşulu, tutarlı ve dünya ölçeğinde bir Sosyalizm III'ün yeniden oluşturulmasıdır. Aksi halde nesnel zorlamalar toplumu uzunca bir çöküş dönemi boyunca kendi yolunu bulacağı anlamsız çatışmaların şiddetini artırdığı bir barbarlık içine itecektir. Yaşadığımız dönemde silahlanmanın gücü tüm gezegeni tahribedebilecek düzeydedir ve medya , kalabalıkları akıl almaz düzeyde "ehlileştirecek" seviyededir. İnsanlık karşıtı bireycilik temel değer haline gelmiştir ve dar görüşlü egoizm dünyanın ekolojik yaşamının sonunu getirecek boyutlardayken barbarlık kaçınılmazdır.

İnsanlığın karşı karşıya olduğu ikilem, yine de her zamankinden daha çok kapitalizm ya da sosyalizm değil, sosyalizm ya da barbarlıktır.

**SAMİR AMİN'İN İSTANBUL'DA BİLAR'DA
VERDİĞİ KONFERANS SONUNDA
KENDİSİNE YÖNELTİLEN SORULARA
VERDİĞİ YANITLAR**

SORU : Sosyalizmin üçüncü döneminden bahsettiniz ama, bu üçüncü dönem nasıl olacak ve özellikleri neler olacak, bahsetmediniz. Biraz kısa bir açıklama istiyorum.

Bir de bağlantılı olarak soracağım, yani bu sosyalizm "üçüncü tür sosyalizm" dediğiniz şey yeni dünya düzeni bağlamında nasıl olacak? Karşı bir emperyalist saldırı var ya da Amerika'nın tek yönlü tahakkümü var. Orta Doğu'da özellikle yoğunlaşan, Mısır da buna dahildir, yani Senegal, Mısır, Orta Doğu, Arap ülkeleri...

Dolayısıyla, yeni ulusal kurtuluş hareketleri de olur mu, olmaz mı o bağlamda? Yeni dünya düzeni ve Türk sosyalizminin buna cevabı ya da yeni dünya düzeninin; Bush'un, Amerika'nın bunu bastırma yönündeki tepkisi ne olabilir? İkisini aynı bağlamda cevaplırsanız sevinirim.

SAMİR AMİN - Şimdi, arkadaşların sorduğu sorular birbirini tamamlıyor; ikinci soru birincisini genişletiyor. İkisini birbirine bağlı olarak cevaplamak mümkün.

Birinci tür, birinci tip sosyalizmin, Batı Avrupa'nın işçi sınıfı hareketinin emperyalizm yanında yer almasıyla sona ermesi benim gözüme çok karakteristik, çok anlamlı, çok tipik görünüyor. İkinci tip sosyalizmin, Gorbaçov'un

yaptığı harakiri, intihar; aslında Gorbaçov'un kitabında açık seçik biçimde ortaya konduğu gibi, dünyanın dörtte üçünü görmezlikten gelen bir yeni yönelişle bütünleşiyor. Yani, az gelişmiş ülkeler halkları tamamen görmezlikten geliniyor; bu da karakteristik. Çünkü, aslında ilk iki tip sosyalizm dünya çapındaki reel sistemin işleyişindeki kutuplaşmayı ve geçiş olarak adlandırdığımız süreci görmezlikten gelmiştir. Üçüncü tip sosyalizmin görevlerini bunun ışığında tanımlayabiliriz.

Birincisi, ben, ihtiyacımız olan devrimin bir ulusal halk devrimi olması gerektiğini düşünüyorum. "Ulusal" diyorum, milliyetçi ya da uluşçu demiyorum. "Ulusal" derken, milliyetçi olmayı değil, kapitalizmin dünya çapında gelişmesinin mantığı ile çelişki içine girmeyi kastediyorum. "Halk devrimi" diyorum, "popüler devrim" diyorum, "Popülist devrim" demiyorum; çünkü, "popülist" demek ne burjuvazi, ne proletarya demektir. Oysa, ben, burjuvaziye karşı olan, yalnızca proletarya değil diyorum. Birçok başka emekçi sınıfı bir araya getiren ve yöneten bir devrimden söz ediyorum.

Çin Devrimi'nden itibaren bu tip devrimlerin karşı karşıya kaldığı ve gerçekleştirilmesi gereken görevleri şöyle özetlemek mümkündür:

Birincisi, dünya kapitalizmi ile bunun yarattığı kutupsallaşma ile ve bunun toplum içindeki yansımaları ile çatışmaya girmek, mücadele etmek... Sonuç olarak içeriye yansıyanlar, içeride bulunanlar, onunla işbirliği yapanlar büyük ölçüde komprador niteliğinde unsurlardır. Bu amaçla

bir demokrasi kurmak; ama, bu demokrasi ilerici toplumsal dönüşümleri gerçekleştirecek bir demokrasi olmak zorundadır. Dikkat edin, "sosyalist" demiyorum.

Bu demokrasi bu tür görevlerle karşı karşıyadır, yoksa Batı'daki gibi sadece toplumu varolduğu biçimiyle yönetmek ve tahammül edilmezi tahammül edilebilir hale getirmek için bir yöntemden, bir siyasi rejimden söz etmiyorum.

İkincisi, bu tür rejimler, bu tür devrimlerin sonunda ortaya çıkan iktidarlar, uzun bir süre boyunca kapitalizm ile sosyalizm arasında, bu toplumlar için de bir çelişki yaşanacağını önlerine koymalıdır ve buna göre davranmalıdırlar. Bu demektir ki, bir ölçüde piyasaya yer olacaktır; öte yanda da, plan denen şey kitlelerin, halk kitlelerini, örgütlerinin gücünü, özerkliğini, inisiyatifini temsil etmek zorundadır.

Üçüncüsü de, bir dünya sistemi içinde yer aldığına göre bu tür iktidarların, dünyaya açılışın bir denetim altında gerçekleşmesini sağlamasıdır, buradan tabii ki polisiye denetimi kastedmiyorum. Burada, halk örgütlerince kapitalist dünyadan gelecek zararlı etkileri asgariye indirecek bir denetimden söz ediyorum.

İkinci konuya gelince, yani Yeni Dünya Düzeni konusuna gelince, elbette, arkadaşın fikrinin böyle olduğunu düşünmüyorum; ama, ne kadar dürüst ve iyi niyetli olsalar da birçok sosyal demokratın fikri şu: "İlerleme, dünya çapında ve hep birlikte sağlanacak, dünya bir bütün olarak

iyiye doğru gelişecek." Bunu safdil, naif bir bakış açısı olarak değerlendiriyorum.

Bush'un ileri sürdüğü, "Yeni Dünya Sistemi, Yeni Dünya Düzeni liberal bir ütopyadır" demiştim. Aslında bu insanlar, orada burada biraz demokrasiye razı olurlar; tehlikeli olana kadar, tehlikeli olunca ondan vazgeçerler. Zaman zaman uluslararası ilişkileri düzenlemek için; bazı uluslararası anlaşmalara uyarlar, ama, hepsi bu, gerisi ütopyadır. Buradan sola açık, sola doğru bir proje inşa edilemez.

İzlenmesi gereken politika, çelişkileri derinleştirme politikasıdır. Bu politika, bir kere emperyalist dünyada çok merkezli bir dünya yaratmayı hedeflemelidir ve zaten bunun ön belirtileri vardır. Mesela, Avrupa Topluluğu'nun inşası meselesi, Almanya'nın zaman zaman kendi başına davranması, hatta Avrupa'dan bağımsız olarak; Avrupa Topluluğu'nun Doğu Avrupa ülkelerini Sovyetler Birliği'ni, deyim yerindeyse, Latin Amerikalılaştırması, yani ya Almanya'ya ya da "Avrupa'ya" bağımlı hale, tamamen bağımlı hale getirmesi; Latin Amerika'nın Kuzey Amerika'ya olduğu gibi... Bütün bunlar, aslında bu çok merkezli dünyanın ortaya çıkışının dinamiklerini gösteriyor.

Bu durumda yapılması gereken; Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin emperyalist dünyaya, bu emperyalist odaklara karşı bağımsızlığını ve özerkliğini inşa etmeye, kurmaya, oluşturmaya çalışmaktır. Yani, bugün var olan tek enternasyonalizmin, sermayenin enternasyonalizminin karşısına hakların enternasyonalizmini yerleştirmektir.

Ben, aslında "Kuzey-Güney çelişkisi" ifadesini hiç sevmem. Sadece, zaman zaman kısa bir formül olduğu için kullanmak mümkündür. Çünkü, ne Kuzey, ne de Güney, sınıfsız toplumlardır, türdeş toplumlardır; bunlar, sınıflara bölünmüş toplumlardır. Dolayısıyla, sözkonusu olan uluslar arasında bir çatışma değildir; hele hele sınıfların ötesine taşmış, sınıflarıüstü bir uluslararası çelişki hiç sözkonusu değildir. Ulusların toplumsal yapısının oluşumunda, aslında, sınıfların karşılıklı konumları tamamen belirleyicidir.

İşe önce ampirik yanından, olgusal yanından bakalım. Uzun bir tarih dilimini, yani 100-150 yıllık bir tarih dilimini aldığınız takdirde, değişik toplumların iç gelir bölüşümü açısından şöyle bir tablo ortaya çıkıyor: Merkezde 150 yıl boyunca sınıflar arasındaki bölüşümde büyük bir istikrar görülüyor; az çok aynı tür bir bölüşüm devam ediyor. Buna karşılık, çevrede uzun bir zaman dilimini, 150 yılı aldığınız zaman zaten var olan eşitsizlik gittikçe daha kötülüyor, gittikçe daha keskinleşiyor. Elbette, zaman zaman bu kötüleşmeyi yumuşatmak için önlemler alındığı olmuştur; Mısır'da Nasırcılığın yaptığı gibi. Ama, bu geçicidir, sonra eski eğilim yeniden gündeme gelir.

Şimdi, bu ülkelere daha derinlemesine bakarsak, burjuvazi bana göre komprador bir nitelik taşımaktadır. Elbette, başlangıçta 1930'lu yıllarda Çin'de deyimden ortaya çıktığı dönemdeki gibi dar bir anlamda komprador değil, şu anlamda: Bu sınıfların denetlediği devletlerden kendisi komprador olan devletlerin -Üçüncü Dünya sistemindeki devletlerin hepsini komprador devletler olarak görüyorum- işlevi şudur

:Bu ülkeleri dünya ekonomik sistemiyle bütünleştirmek, birleştirmek ... Bu bütünleşme, birleşme ise yerel hakim sınıfların aleyhine olmuyor, yerel hakim sınıflar bu bütünleşmenin kurbanı falan değil; tam tersine, onlar bu bütünleşmeden yararlanıyorlar. İşte bundan dolayıdır ki, bu ülkelerde gerçekleşmesi sözkonusu olan devrimlerin burjuva olamayacağını, burjuva devrimleri olamayacağını söyledim; her ne kadar deminden beri bahsettiğim nedenlerden dolayı bunlar sosyalist de, sosyalist devrim de olamasa da.

Şimdi, örneğin, Türkiye benim için çarpıcı bir örnek. Türkiye'de Batılılaşma hedefi her zaman hakim sınıfların bir hedefi olmuştur. Bu hareket, Batılılaşma hareketi yerinde; ancak, bu çerçevede, bu perspektifte kazanır. Geri dönersek, sınıf elbette temel gerçekliktir, sınıf vardır; ama, dünya çapında işleyiş sınıflar arası mücadeleler ve ilişkiler şeklindedir. Yalnız, bu dünya çapında işleyiş, dünya proletaryası ile dünya burjuvalarının basit bir biçimde karşı karşıya gelmesi değildir. Olan, az gelişmiş ülkelerde halk kitlelerinin komprador burjuvaziler ile karşı karşıya gelmesi ve mücadele vermesidir. Bu yüzdendir ki, Rus ve Çin Devrimlerini, çok daha ileriye itmiş olmalarına rağmen, Üçüncü Dünya'nın karşılaştığı sorunlarla, görevlerle; sorunları, görevleri çözmek zorunda olan devrimler olarak, bu devrimlerin ileri biçimleri olarak adlandırdım.

Şimdi, Üçüncü Dünyacılık ... Ben, "Üçüncü Dünyacılık" terimini kabul etmiyorum. Üçüncü Dünyacılık, zaten Batı'da gelişmiş bir akımdır. Batı'nın belirli uç sol devrimci sol hareketlerinin az gelişmiş ülkelerin halklarına

duyduğu sempatinin, naif, safdil bir ifadesidir. Esas olarak tezi şudur: Batı'nın, işçi sınıfının yapamadığını Üçüncü Dünya'nın halkları yapacak; yani sosyalizmi, Batı'nın işçi sınıfı kuramadı, Üçüncü Dünyanın halkları kuracak. Oysa, ben böyle bir şey söylemiyorum; Sosyalizm Üçüncü Dünya'da kurulacak demiyorum, kurulamaz. Çünkü, sosyalizm ancak dünya çapında kurulabilir.

Evet, siz buyurun.

SORU : Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile birlikte sosyalizmin ikinci evresinin kapandığını söylediniz. Yeni dalganın geleceğini söylüyorsunuz. Bunlar çok güzel şeyler. Şimdi, aynı zamanda Çin'de de devrim olmuştu, Kore'de de devrim olmuştu. Her ne kadar bu ülkelerin bazı teorik belirlenmelerine katılmasak da bunların sosyalizm çerçevesinde mücadelelerine devam edeceklerini söylüyorsunuz. Kendilerine dayatılan bu yeni düzene katılmamakta diretiyorlar.

Şimdi, siz tabii yeni bir dalganın geleceğini söylüyorsunuz; bu da doğru şey, güzel şey daha yeni ideallerle, vizyonlarla gelecek. Fakat, bu Küba'nın, Kore'nin, Çin'in, bunlara Vietnam'ı da katabiliriz, son dönemlerde bunların direnmesini nasıl buluyorsunuz? Acaba, bunlar şimdiden baştan başarısızlığa mahkûm mu edildiler? Yoksa bunlar sosyalizm pratiğinde ısrar ederek gerçek vizyonlarına kavuşabilirler mi?

Elimde 1 Temmuz 1991'de Çin Komünist Partisi Genel Sekreterinin yaptığı bir konuşma var. Yaptığı

konuşmada, kendilerinin hata yaptığını ve acı hatalar yaptıklarını, ülkede bir kutuplaşma yarattıklarını şimdi bunun gittikçe giderilmesi gerektiğini ve düzeltme kampanyasının başlatılması gerektiğini söylüyorlar. Yani, hataları görek, bu sağcılaşıma hatalarını görek acaba yeniden bir atılım yapabilirler mi? Böyle bir şans tanıyor musunuz?

SAMİR AMİN - Sorduğunuz soru gerçek bir soru. Böyle bir sorun var; ama, her şeyden önce şunu belirtmek gerekiyor: Çin modeli, zaman zaman söylendiği gibi Sovyet modeline indirgenemez. Ne de Maoizm, Stalinizmdir, Çin versiyonudur Stalinizmin. Maoizm, tam tersine Stalinizm'i sağdan değil, soldan aşma çabasıdır. Yalnız, unutmamak gerekiyor; 1970'li yıllarda Maoizm iktidarda değildir artık, 1970'li yıllardan bu yana. 1970'li yılların sonunda, 1980'li yılların başında Deng'in yönetimi altında Sovyetler Birliği'ndeki perestroyka sürecine benzer nitelikler taşıyan bir süreç başlamıştır. Bu da kapitalizme geçişin, yeniden geri dönüşün hızlanması sürecinin bir biçimidir.

Bir farka dikkat çekmek gerekiyor. Sovyetler Birliği'nde Ekim Devrimi'nin temelini oluşturan işçi-köylü ittifakı, 1920'li yılların sonundaki şiddete dayanan kolektifleşme sürecinde tamamen kopmuştur, tamamen dağılmıştır. Buna karşılık, Çin'de, kırdaki politikaları çeşitli yönleriyle tartışabilirsiniz; ama, işçi sınıfı ile köylünün arasında bu denli şiddetli bir kopuş olmadı. Son dönemde Çin yönetimi demokratizasyon açısından ya da Partinin toplumdaki rolüne ilişkin, öncülüğüne ilişkin rolü açısından Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi, o ölçekte taviz vermedi. Hiçbir demokratik açılıma yönelmedi diyorum. Tamam, o anlamda söylüyorum.

SAMİR AMİN - Şimdi, soru şu: "Acaba, Çin, Sovyetler Birliği'nin geçtiği yoldan, benzer bir yoldan geçerek aynı yönde mi evrilecek? Yoksa, Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nin geçirdiği deneyimden ders çıkartarak, orada yaşanan Latin Amerikalılaşma ve emperyalizme tâbiyet konumuna düşme deneyiminden ders alarak başka bir yöne mi evrilecek?" Bunu bilmiyoruz. İki olasılık da mümkün. Ben, doğrusal gelişmeye, tarihin kendisini tekrarlamasına inanamam. Dolayısıyla, Çin kendi yolundan, kendine özgü bir yoldan üçüncü tip sosyalizme doğru geçebilir, böyle bir olasılık vardır. Ama, bana göre sizin sözünü ettiğiniz, "hatalar yaptık" türünden açıklamalar, benim için hiçbir biçimde garanti değildir. Bu tür laflara daha önce de çok rastladık.

Yine de tekrarlamak istiyorum: Çin'in, Sovyetler Birliği'nin gittiği yoldan gideceği konusunda hiçbir kesin şey yok. İki yol da, iki alternatif de açıktır.

Peki, bakın şöyle yapalım.

Başka soru var mı arkadaşlar şu anda? Bitiriyoruz çünkü, hepsini anladım. İki soruyu birden alacağım.

SORU : Orta Doğu ve Afrika ile ilgili bir soru sormak istemişim.

Kendi kültürel özellikleri, özgün yapıları ve kalkınma düzeyleri açısından bu iki bölgedeki halk kitlelerinin bu yeni evredeki hakları nelerdir, imkanları nelerdir?

SORU : "Sovyetler Birliği'nde kapitalizmin kalıntıları yoktu, kapitalizm yoktu; burjuvazi dolayısıyla yoktu" dedi.

Fakat, daha sonra, "Bürokratlar kapitalizmin temsilcisi idi" dedi ve bu arada bir iki tane var olan görevin çelişkisinden bahsetti ve bunun sonucunda bürokratların burjuva olduklarını, kapitalizme yöneldiklerini anlattı. Dolayısıyla, bir totoloji çıkmıyor mu? Kapitalist bile olmayan bir ülkede bürokratlar bu çelişen görevler nedeniyle, ki bu görevler zaten gelecekte de varolacak gelişmemiş ülkeler için; o zaman kesin olarak sonuçta öyle bir evrim gösterecekler ki, kapitalizm orada yetkin olacaktır. Böyle bir totolojiye o zaman gerek var mı?

SAMİR AMİN - Birinci soruya cevap olarak çok genel bir cevap vermenin mümkün olmadığını düşünüyorum. Çünkü, sözünü ettiğiniz iki bölgede aralarında çok büyük farklılıklar olan, somut yönleri çok farklılaşan, yer ve zaman içinde çok değişen birçok toplum yer alıyor; bu, ister gelişme düzeyinde ele alınsın, ki aralarında yeni sanayileşmiş ülkeler dahi vardır, ister bu ülkeler siyasi ve askeri bakımdan zaafı ve emperyalizme karşı kendilerini içinde buldukları güçlükler ne olursa olsun, değişik ülkelerin var olduğunu söylemek mümkün. Şimdi, bu bölgelerde ortaya çıkan ve ulusal kurtuluş hareketi adı verilen, ben bu adın önemli bir ölçüde doğruluk da taşıdığını düşünüyorum, "Ulusal Kurtuluş Hareketi" denilen hareketler görece bir radikallik de taşıdı geçmişte, geçmişten beri görülüyor. Hatta, Kemalizm bile bir örnek olarak verilebilir. Bu bölgelerden Afrika'da son dönemde ortaya çıkan Ulusal Kurtuluş Hareketleri'nin bir bölümü de, üstelik kendilerine sosyalist adını dahi taktılar, buna örnektir.

Fakat, bu Ulusal Hareketler'in bir özelliği vardır. Bunlar, sosyalizmin ikinci tipi ile aynı zamanda ortaya çıktılar.

Aynı zamanda da, yine bu dönemde, çok uzun yıllar, onlarca yıl boyunca emperyalistler arası çelişki büyük ölçüde dünya sisteminin gelişmesine damga vurdu. Ama, Afrika ve Orta Doğu'daki radikal, ulusal kurtuluş hareketlerinin bu dönemin bir ürünü olarak görülmesi mümkün değil.

Genellemek istemiyorum, bir şeyin altını çizmek istiyorum. Yalnızca üretici güçleri ele alarak, onların gelişme düzeyini ve hiçbir ülkeyi yargılamamalıyız ve şansını onun üzerinden değerlendirmemeliyiz. Aynı zamanda, her ülkeyi politik, kültürel mücadelelere ilişkin özellikleriyle ve bütün değişik özellikleri ile de bir arada ele almak gerekiyor.

İkinci soruya cevap olarak şunu söyleyeceğim: Evet, çelişik. Söylediklerim çelişik bir yapıya işaret ediyor. Sovyetler Birliği'nin kapitalist olmadığını iddia ediyorum; çünkü, benim için kapitalizm sadece özel mülkiyet anlamına gelmez. Aynı zamanda, özel mülkiyetin parçalanmış olması ve rekabete yol açması gerekir. Oysa, Sovyetler Birliği hala bugün bile böyle yapıya evrilmiş değildir ya da böyle bir yapı orda gerçekleşmiş değildir. Elbette çok kısa süre içinde bu gerçekleşebilir. Nomenklatura, muhtemelen çok uzun olmayan bir gelecekte bütün üretim araçları üzerinde özel mülkiyetini sağlamlaştıracaktır.

Bütün bunlara rağmen, nomenklatura'nın, bürokrasi-sinin burjuva olduğunu söylüyorum. Evet, burjuva idi; çünkü, amaçları, hedefleri ve hatta, kültürü burjuva idi. Bütün söylemleri bir Batılışma söylemi idi. "Biz de Avrupalı'yız, biz de sizin gibi olmak istiyoruz, biz de sizin gibi tüketmek istiyoruz, biz de sizin gibi davranmak istiyoruz"

diyorlardı. Dolayısıyla, bu katmanın, bu grubun politik bilinci bunun bir burjuva grubu olduğunu gösterir. O aşamada, ekonomik işleyişteki yeri bu anlamda bir burjuvazinin oynadığı role uygun olmasa bile. Ama bu çok daha genel bir olgudur. Onu da hatırlatmak gerekiyor.

Birçok ülkede burjuvazi doğuşunda devletçidir. Bu durumda Türkiye'den örnek vermek en basitidir. Türkiye burjuvazisi de ilk doğuş döneminde devletçi bir sınıf olmuştur; ancak, o aşamayı geçtikten sonra burjuvazi kendi olağan biçimlerine doğru evrilir.

Hepinize iyi geceler. (Alkışlar)

ERNEST MANDEL

ANKARA KONFERANSLARI

MÜKTELELER BİRLİĞİ YAKTI YAYINCALIĞI - 16

Baskın Oran

Türk-Yunan İlişkilerinde

BATI TRAKYA SORUNU

“Dış azınlıklar konusu, biraz da Türk aydınının ilgisiz kalıp ‘milliyetçilik’ ve ‘azınlıklar’ konularını ırkçı sağ’ın chasse gardée’si, özel av alanı olmaya terketmesi yüzünden, daha çok iç politikada bir istismar konusu olarak boy göstermiştir. Bunun sonucu olarak hem Türk dış azınlıkları buldukları ülkelerde daha da huzursuz edilmişler, hem Türkiye’de ırkçı sağ’ın istemeden aleti olmuşlar, hem de bu insanların sorunları Türkiye’de bir ‘muhacir sızlanması’ olarak algılanmaktan öteye gidememiştir.

Bu kitapta konuya ne resmi görüş ne de ‘Esir Türkler’ sloganı açısından değil, ‘insan’ açısından yaklaşmıştır. İki yüze yakın sayfa boyunca hep araştırılan, Batı Trakya insanının kendi topraklarında nasıl mutlu olabileceği sorusudur. Bugüne dek ‘Dince Müslüman, soyca Türk bir Yunan yurttaşı’ olarak insanca yaşamaktan başka birşey istememiş, içinde yaşadığı devlete kusursuz bir sadakat göstererek kimliğini de onurla korumuş olan Batı Trakya azınlığının insan hakları, çağdaş uluslararası eğilimlere uygun bir biçimde dile getirilmeye çalışılmıştır.”

Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları : 2 20.000 TL.

Tuncer Bulutay

BİLİMİN NİTELİĞİ

ÜZERİNE DENEMELER

Evrım ve Quantum Kuramları

“Kurulu toplumsal ve siyasal düzenlerin Tanrı istencesi sonucu olmadığı, değişebilirliği ortaya çıkmıştır. Ne toplumun en üstünde bulunanların (örneğin aristokratların) ayrıcalığı doğal bir üstünlüğün sonucudur, ne de bu toplumsal düzen en alta yaşayanlar için kaçınılmaz bir yazgıdır.

Darwin kuramı, kurulu düzeni sarsıcı bu niteliği nedeniyle saldırılara hedef olmuştur. Egemen çevrelerin, dinsel otoritelerin Darwin kuramına karşı çıkmalarının temelinde yatan nedenlerden biri bu kurulu düzeni sarsıcı niteliğidir.”

Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları : 3 20.000 TL.

Baruk Şen

EGE'NİN İNİ YAKASINDA EKONOMİ

Baruk Şen'in "Ege'nin İni Yakasında Ekonomi" adlı kitabı, Ege Bölgesi'nin ekonomik durumunu ve geleceğini ele alıyor. Kitabın başlığı, Ege Bölgesi'nin ekonomik durumunu ve geleceğini ele alıyor. Kitabın başlığı, Ege Bölgesi'nin ekonomik durumunu ve geleceğini ele alıyor.

MÜLKİYELİLER BİRLİĞİ VAKFI YAYINLARI

TÜRKİYE'DE MEMUR SENDİKACILIĞI,
ULUSLARARASI SEMPOZYUM, 15.000.
TL. • Türk Yunan İlişkilerinde BATI TRAK-
YA SORUNU, BASKIN ORAN, 10.000. TL. •
EGE'NİN İKİ YAKASINDA EKONOMİ,
FARUK ŞEN, 10.000. TL. • BİLİMİN Nİ-
TELİĞİ ÜZERİNE DENEMELER, TUNCER
BULUTAY, 20.000. TL. • CAHİT TALAS'A
ARMAĞAN, 40.000.TL. • SADUN AREN'E
ARMAĞAN, 40.000.TL. • BAHRİ SAVCI'YA
ARMAĞAN, 40.000. TL. • ANILARIM, FEH-
Mİ YAVUZ, 5.000. TL. • ÇARŞAMBA SÖY-
LEŞİLERİ, 20.000. TL. • ZAFER PARK
DOSYASI, 5.000. TL. • ANKARA KONFE-
RANSLARI, ERNEST MANDEL,10.000. TL.

İSTEME ADRESİ:

Mülkiyeliler Birliği Vakfı

Konur Sok. No:1 Kızılay ANKARA

Tel : 417 80 98

Faks : 418 82 98